

evropský
sociální
fond v ČR

EVROPSKÁ UNIE

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

OP Vzdělávání
pro konkurenceschopnost

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

Zahraníční exkurze

Pobaltí

21.6. – 1.7. 2013

Sborník studentských prací

OP VK Inovace výuky geografických studijních oborů (Geoinovace)

OBSAH

NĚKOLIK SLOV ÚVODEM.....	4
1) Klima a vodstvo pobaltských zemí (Jana Navrátilová).....	5
2) Charakteristika Baltského štítu (Ludmila Macíčková).....	11
3) Fauna a flóra Pobaltí (Anna Marková).....	14
4) Ochrana přírody v pobaltských zemích (Michael Cestr).....	18
5) Doprava a dopravní síť pobaltských zemí (Karel Macek).....	22
6) Cestovní ruch v Pobaltí (Petra Březíková).....	30
7) Školský systém v pobaltských zemích (Hana Viačková).....	38
8) Ekonomická charakteristika pobaltských zemí (Barbora Mat'átková).....	43
9) Ekonomická krize a její projevy v Pobaltí (Lenka Dejdarová).....	47
10) Politický systém pobaltských zemí (Petr Dostál).....	50
11) Stručný přehled pobaltského průmyslu (Lukáš Hlavinka).....	53
12) Průmysl v pobaltských zemích (Ivana Šlupinová).....	58
13) Historický vývoj baltského prostoru do středověku (Martin Večeřa).....	66
14) Historický vývoj Pobaltí od 16. století do roku 1914 (Jiří Jelínek).....	72
15) Řád německých rytířů (Karel Husák).....	75
16) Švédská nadvláda v Pobaltí – její vývoj a dnešní dopady (Jan Šperk).....	80
17) Historie židovské komunity v Pobaltí a slavné osobnosti (Hana Václavíková).....	86
18) Pobaltské země v područí SSSR (Luboš Uhlíř).....	91
19) Vztah pobaltských zemí k Evropské unii (Dominika Žáková).....	95
20) Vztahy Estonska k sousedním zemím (Aleš Kabourek).....	98
21) Česko – litevské vztahy (Ladislav Jiroušek).....	101
22) Česko – lotyšské vztahy (Martin Nešporek).....	104
23) Kultura Litvy (Martina Altmannová).....	109
24) Kultura Lotyšska (Martina Nesvadbová).....	113
25) Kultura Estonska (Lukáš Báča).....	117

26) Pobaltské tradice a zvyky (Nikol Zelíková).....	121
27) Pobaltí – typická kuchyně, nápoje, slovníček a suvenýry (Iveta Cachová).....	125
28) Trasa Warszawa – Vilnius (Markéta Polášková).....	129
29) Vilnius – charakteristika města (Lenka Hromková).....	133
30) Archeologické naleziště Kernavé (Zuzana Salášková).....	136
31) Pobaltské přímoří – průmysl, cestovní ruch (Martin Andonov).....	139
32) Trasa Vilnius – Tartu (Jan Kuchyňka).....	145
33) Tartu – charakteristika města (Richard Bystřický).....	149
34) Tallinn – charakteristika města (Tomáš Vintr).....	153
35) Riga – charakteristika města (Jiří Tomášek).....	157
36) Klajpeda – charakteristika města (Martin Spáčil).....	161
37) Kurská / Kuršská kosa (Jonáš Gazdík).....	164
38) Kaliningradská oblast (Lucie Kudláčková).....	167

NĚKOLIK SLOV ÚVODEM

Nedílnou součástí projektu Inovace geografických studijních oborů (Geoinovace), který je na Geografickém ústavu MU řešen v letech 2010 – 2013, jsou i nově zavedené zahraniční exkurze, jejichž hlavním organizátorem je olomoucký partner (UP). Hlavním účelem zahraničních exkurzí je hlubší poznání vybraných evropských zemí (Polsko, Slovinsko, Rumunsko aj.)

Předmět ZX509 Zahraniční exkurze 2 je koncipován jako delší z obou zahraničních exkurzí a zpravidla probíhá v pozdějším termínu. 7-10 dní exkurze je vyplněno poznáváním místních přírodních a kulturních pamětihodností, přičemž vedení exkurze preferuje komentáře místních znalců a odborníků před masovými turistickými prohlídkami. Obohacení je v tomto případě oboustranné – studenti se dozvědí i něco, o čem se nepíše v bedekrech, a průvodce má možnost zjistit, co konkrétně zajímá české studenty či jak se např. dívají na některé problematické aspekty jeho země.

Součástí exkurze jsou i studentské referáty na předem vybraná témata. Ta se týkají dané země, event. zemí, kterými se projíždí, a studenti je obvykle přednášejí přímo v autobuse či na místě, kde není místní průvodce. Při zpracovávání referátu si každý student může zvolit téma blízké jeho zaměření (popř. vedení exkurze navrhnout téma vlastní) a je zde snaha o co nejširší tematický záběr, který odráží charakter a specifika navštívené země.

Prostor pobaltských zemí je do určité míry „terra inkognita“, kam se příliš nejezdí a jemuž není věnován významnější prostor v českých sdělovacích prostředcích. Navzdory tomu se jedná o „nárazníkové“ země, kde se odedávna střetávaly vlivy Západu a Východu, země se svěbytným jazykem a kulturou a v současné době také státy, postupně se vymaňující z dědictví SSSR a hlásící se k evropským civilizačním hodnotám.

Sborník, který držíte v rukou, může sloužit nejen během exkurze, ale případným zájemcům o prohloubení studia i po návratu domů.

Mgr. Ondřej Herzán

V Brně 12.6. 2013

1 KLIMA A VODSTVO POBALTSKÝCH ZEMÍ

Bc. Jana Navrátilová (GÚ PŘF MU)

1.1 ÚVOD

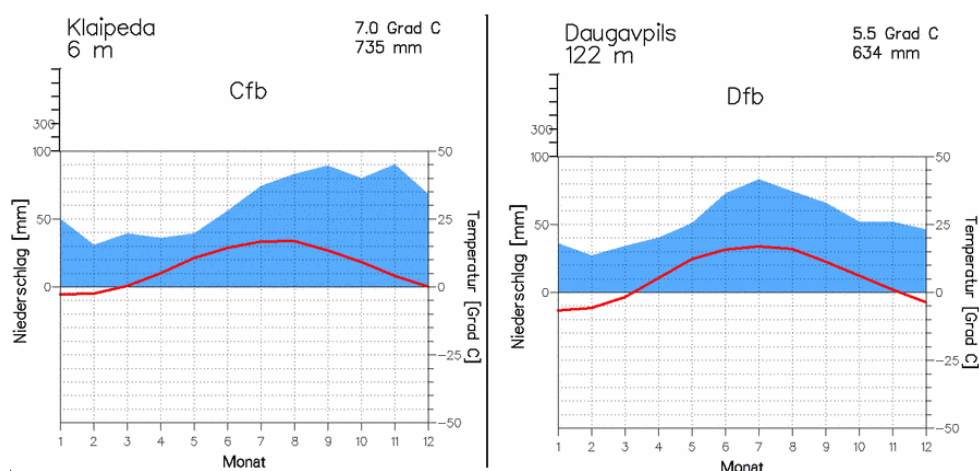
Pobaltské země se nachází v mírném podnebném pásu severní Evropy, na pobřeží Baltského moře. Především ono ovlivňuje klimatické podmínky Estonska, Lotyšska i Litvy. Na pobřeží jsou menší teplotní rozdíly a vyšší úhrny srážek, zatímco směrem k východu je klima více kontinentální s většími rozdíly teplot a nižšími úhrny srážek.

Říční síť pobaltských zemí je hustá, do Baltského moře zde ústí mnoho velkých významných řek, pramenících v Rusku či Bělorusku. Jedná se tedy většinou o dolní toky, které jsou charakteristické širokým korytem a malým spádem. Nachází se zde také mnoho jezer, jež jsou pozůstatky čtvrtohorního zalednění.

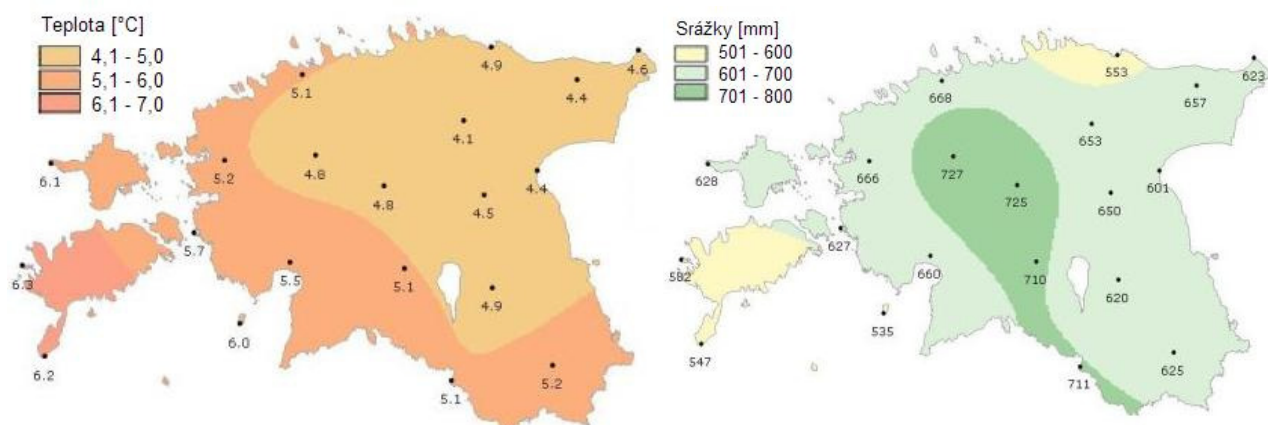
1.2 KLIMATICKÉ CHARAKTERISTIKY

Pobaltské republiky nejsou příliš rozlehlé, přesto se zde najdou rozdíly v klimatu mezi západním a východním okrajem. Klima západních částí republik lze charakterizovat jako oceánské s mírnými zimami a chladnějšími léty. V zimě počasí ovlivňují především teplejší vzduchové hmoty z Atlantského oceánu. Průměrné lednové teploty vzduchu se na západním pobřeží pohybují okolo -3°C a červencové okolo 16°C . Vlivem Baltského moře jsou zde vyšší úhrny srážek, v průměru okolo 730 mm za rok. Je to výrazně méně než u typických západních pobřeží Evropy, a to díky uzavřenosti Baltského moře. Maximální úhrny srážek jsou dosaženy v podzimních měsících.

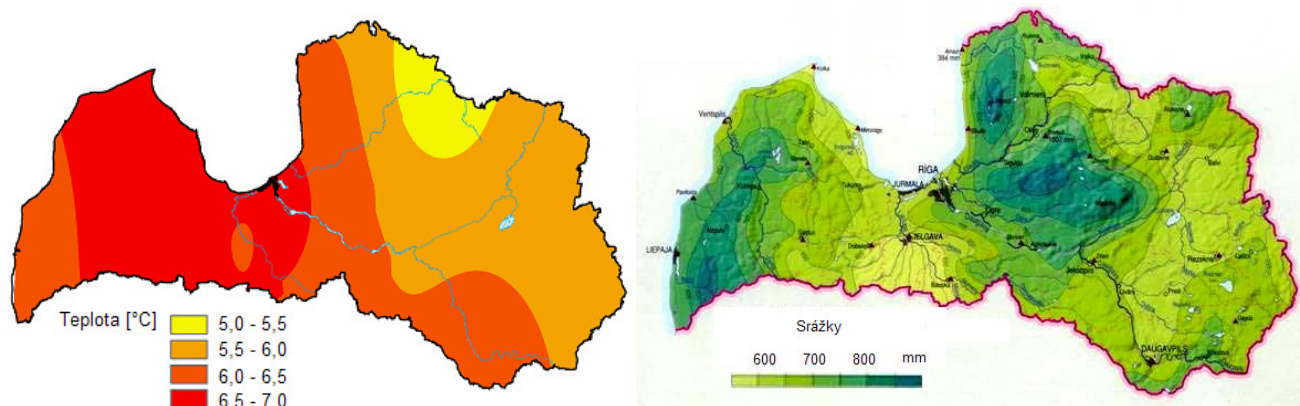
Směrem k východu pak klima postupně přechází ke kontinentálnímu rázu, což je nejvíce patrné v Litvě, jelikož hranice státu s pobřežím zaujímá pouhých 90 km. Východní části států mají chladnější zimy s průměrnými lednovými teplotami vzduchu okolo -6°C a nepatrně teplejší léta s průměrnými červencovými teplotami vzduchu 17°C . Rozdíly mezi západní a východní částí v průměrném ročním úhrnu srážek dosahují až 100 mm a maximální úhrny srážek jsou na východě dosaženy již hned v létě.

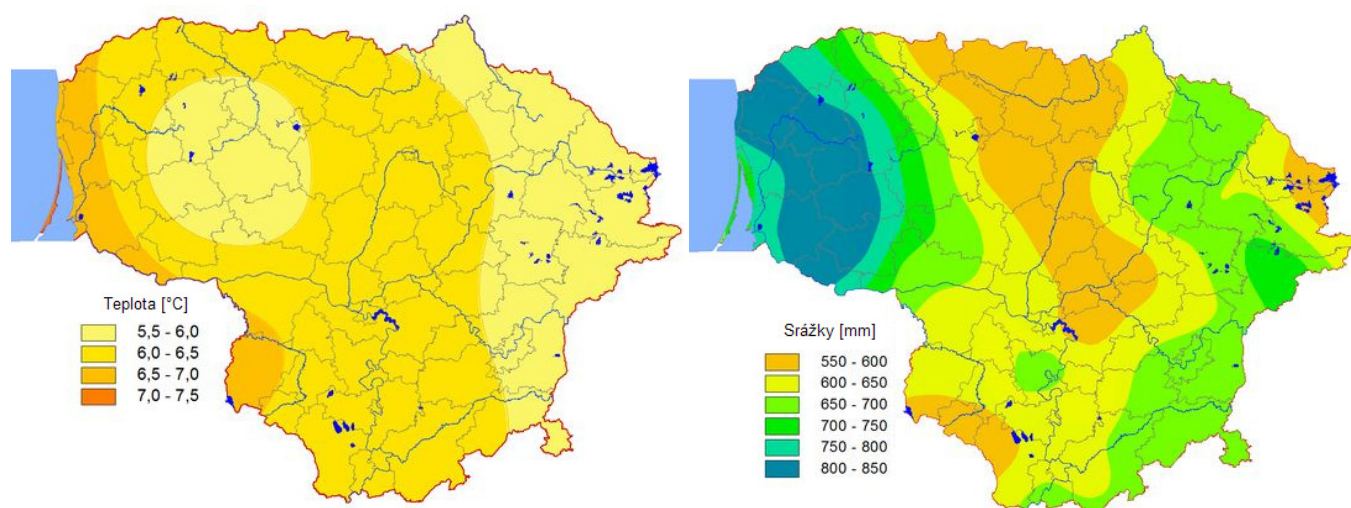
Obr. 1 Klimadiagramy západní a východní části Pobaltí (Zdroj: <http://www.klimadiagramme.de/>)

Obr. 2 Teplotní a srážkové poměry Estonska (Zdroj: <http://www.emhi.ee/>)

Obr. 3 Teplotní a srážkové poměry Lotyšska (Zdroj dat teploty: ECA&D, 2013; Zdroj srážek: <http://www.fao.org/ag/AGP/AGPC/doc/Counprof/Latvia/Latvia.htm>)

Obr. 4 Teplotní a srážkové poměry Litvy (Zdroj: www.meteo.lt)

1.3 HYDROLOGICKÉ CHARAKTERISTIKY

1.3.1 Jezera

V Pobaltí nalezneme mnoho ledovcových jezer, která však mohou mít odlišnou genezi, o níž napovídá jejich tvar. Většina z nich vznikla zahrazením koncovou morénou a vyplněním sníženiny vodou z tajícího ledovce. Tato jezera jsou plošně rozsáhlá a poměrně mělká s nevýraznými břehy. Často v nich nalezneme ostrůvky, jež dříve byly vrcholky kopců. Příkladem může být největší jezero v Pobaltí – **Čudsko-pskovské jezero** (*Peipsi-Pihkva järv*). Jezero se nachází na estonsko-ruských hranicích a svou rozlohou 3555 km² je páté největší v Evropě. Jde vlastně o tři propojená jezera: na severu obrovské Čudské (*Peipsi järv*), na jihu menší Pskovské (*Pihkva järv*) a uprostřed tato dvě jezera spojuje malé Teplé jezero (*Lämmijärv*). Do Čudsko-pskovského jezera ústí nejdelší estonská řeka Vöhandu, řeka Emajõgi a asi 30 dalších řek. Vytéká však jen jediná, řeka Narva, která ústí do Finského zálivu.

Druhým typem jsou jezera karová, která jsou dlouhá, úzká, hluboká, často zkroucená, se strmými břehy. Vznikla působením tavné vody, vytékající zpod ledovce. Příkladem může být lotyšské jezero **Drīdzis**, jež je se svou hloubkou 65 m nejhlubším v Pobaltí.

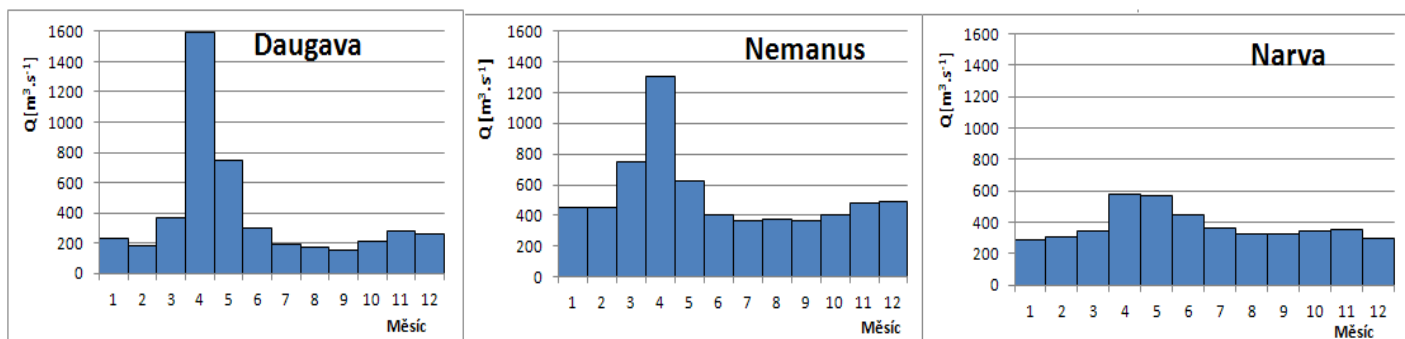
Při západním pobřeží pobaltských států nalezneme ještě další typ jezer – pobřežní. Pobřežní jezera vznikají při úplném oddělení od moře písčnou kosou a jsou taktéž velmi mělká. V Litvě je to například jezero **Krokų Lanka**, v Lotyšsku jezero **Engures**.

1.3.2 Řeky

Všechny pobaltské řeky patří typově k řekám rovin. Mají nevelký sklon, široká koryta, tečou pomalu a křivolace, meandrují.

Zdrojem vody v řekách jsou převážně dešťové srážky, menší podíl tvoří sněhová pokrývka a spodní voda.

Hydrologický režim pobaltských řek je taktéž pro jednotlivé oblasti odlišný, a to hlavně v závislosti na klimatických podmínkách a vodních dílech, jež regulují průtoky. U většiny řek je však maximální průtok vázán na období jarního tání sněhu. Jedná se především o vnitrozemské řeky (např. **Nevėžis**). Řeky při pobřeží Baltského moře mají ještě druhotné maximum a to při výrazných podzimních srážkách. Typickým příkladem je litevská řeka **Minija**. U řek s vodními nádržemi je hydrologický režim regulovaný a tedy po většinu roku vyrovnaný.

Obr. 5 Průtoky pobaltských řek během roku (Zdroj dat: WATER SYSTEMS ANALYSIS GROUP, 2013).

Estonské řeky jsou poměrně krátké. Ty, které tečou na sever a ústí do Finského zálivu, tvoří na Baltském glintu krásné vodopády. Dříve se zde na řece **Narvě** nacházel nejmohutnější vodopád Evropy, ale po výstavbě přehrady voda proudí novým korytem a stupně vodopádu jsou tak po většinu času suché. Narva je relativně krátká řeka, měří jen 75 km, ale s průtokem okolo 370 m³/s je zdaleka nejvodnatější řekou Estonska.

Pro řeky na jihu Estonska je charakteristické koryto hluboce zařezané v červeném pískovci. Mezi ně patří řeky **Parnu**, **Poltsamaa** a **Pedja**, které pramení v estonské Pandiverské vysočině.

V Litvě i Lotyšsku se nacházejí řeky mnohem delší. Největší pobaltskou řekou je lotyšská **Daugava**, známá také pod názvem Západní Dvina. Od pramene v ruské Valdajské vrchovině až po ústí do Rižského zálivu měří 1020 km, z toho v Lotyšsku 352 km. Stejně jako Daugava ústí do Rižského zálivu i významná lotyšská řeka **Gauja** (*Koiva*). Řeka **Venta**, ústící do Baltského moře, je známá svým vodopádem u města Kuldīga. Vodopád je vysoký jen asi 2 m, ale se svou šířkou 249 m je nejširším vodopádem v Evropě.

Další řekou evropského významu je litevský **Nemunas** (*Němen*). Pramení v Bělorusku na jižním svahu Minské vysočiny, ale 72 % plochy jeho povodí spadá na území Litvy. Celková délka toku je 937 km, přičemž v Litvě se nachází střední a dolní tok (475 km). Nemunas má zde charakter typické nížinné řeky, s malým průtokem a četnými meandry. Obzvláště působivé jsou zákruty mezi Druskininkai a Kaunasem. V místech středního toku se, na konci doby ledové, táhlo velké ledovcové jezero. Dnešní řeka teče nejhlubšími místy bývalého jezera. Před Kaunasem je řeka regulovaná největší litevskou vodní nádrží – Kaunaskou přehradou. Nemunas se vlévá do Kurského zálivu a vytváří tu širokou deltu s velkým říčním ostrovem Rusnės. Významnými přítoky řeky Nemunas jsou **Neris** (*Vilija*), druhá největší litevská řeka, jež také pramení v Bělorusku, dále dva toky pramenící v Litvě – **Nevėžis** a **Šventoji**.

Obr. 6 Mapa hlavních vodních toků Estonska (Zdroj: <http://www.mapsofworld.com/world-maps/>).

Obr. 7 Mapa hlavních vodních toků Lotyšska (Zdroj: <http://www.mapsofworld.com/world-maps/>).

Obr. 8 Mapa hlavních vodních toků Litvy (Zdroj: <http://www.mapsofworld.com/world-maps/>).

1.4 ZÁVĚR

Rozdíly průměrných ročních teplot mezi západem a východem států jsou pouze do 2°C. Nejteplejším státem je nejjižněji ležící Litva s ročními průměrnými teplotami vzduchu 5,5 – 7,5°C. Průměrné roční úhrny srážek se pohybují v rozmezí 500 – 850 mm. Maxima jsou dosažena na pobřeží Baltského moře a v Rižském zálivu. Minima naopak ve vnitrozemí a to především Litvy, jelikož je nejvíce kontinentálním státem Pobaltí.

V Pobaltských zemích nalezneme mnoho jezer ledovcového původu, největším z nich je jezero Čudskopskovské na hranicích s Ruskem. Pobaltskými státy protéká mnoho významných řek (např. Daugava, Nemunas). Maximálních průtoků dosahují toky na jaře při tání sněhové pokrývky.

ZDROJE

- EUROPEAN CLIMATE ASSESSMENT & DATASET. Daily Data. *Eca.knmi.nl* [online]. 2013 [cit. 2013-05-11]. Dostupné z WWW: <<http://eca.knmi.nl/dailydata/index.php>>
- ESTONIAN METEOROLOGICAL AND HYDROLOGICAL INSTITUTE. Climate maps and tables. *Ehmi.ee* [online]. 2013 [cit. 2013-05-11]. Dostupné z WWW: <<http://www.emhi.ee/index.php?ide=6,177>>
- LIETUVOS HIDROMETEOROLOGIJOS TARNYBA. Lietuvos klimatas. *Meteo.lt* [online]. 2013 [cit. 2013-05-11]. Dostupné z WWW: <http://www.meteo.lt/klim.lt_klimatas.php>
- KLIMADIAGRAMME WELTWEIT. Europa, Baltikum. *Klimadiagramme.de* [online]. 2011 [cit. 2013-05-11]. Dostupné z WWW: <http://www.klimadiagramme.de/pics/st_balt.html>
- ESTONICA: Encyclopedia about Estonia. *Estonica.org* [online]. 2011 [cit. 2013-05-11]. Dostupné z WWW: <<http://www.estonica.org>>
- WORLD WEATHER AND CLIMATE INFORMATION. Estonia, Latvia, Lithuania. *Weather-and-climate.com* [online]. © 2010-2013 [cit. 2013-05-11]. Dostupné z WWW: <<http://www.weather-and-climate.com/>>
- MAPS OF WORLD. Estonia, Latvia, Lithuania. *Mapsofworld.com* [online]. © 2013 [cit. 2013-05-18]. Dostupné z WWW: <<http://www.mapsofworld.com/world-maps/>>
- VTPMML: UNIVERSITY OF LATVIA, Laboratory for Mathematical Modelling of Environmental and Technological Processes. Rivers hydraulics and hydrodynamics. *Modlab.lv/en* [online]. 2004 - 2013 [cit. 2013-05-18]. Dostupné z WWW: <<http://www.modlab.lv/en/virzieni-vid-upju.php>>
- WATER SYSTEMS ANALYSIS GROUP. GRDC Runoff Data: Basin Data Explorer. *Grdc.sr.unh.edu* [online]. 2004 - 2013 [cit. 2013-05-18]. Dostupné z WWW: <http://www.grdc.sr.unh.edu/html/Stn/index_eur.html>
- POHANKOVÁ, K. *Příručka geografie Pobaltí pro studenty baltistiky*. Brno, 2010. Bakalářská práce. Masarykova Univerzita, Přírodovědecká fakulta, Geografický ústav.

2 CHARAKTERISTIKA BALTSKÉHO ŠTÍTU

Ludmila Macíčková (GÚ PŘF MU)

2.1 ÚVOD

Baltský štít, který patří do segmentu východoevropského kratonu, nazývaného *Fennoskandie* je nejstarší součástí evropské pevniny, neboť její skalní podklad tvoří horniny vzniklé již v prvních obdobích vývoje Země, tedy během archaika. Východoevropský kraton je stabilizovaná kontinentální oblast zemské kůry, která nepodléhá dalšímu vrásnění. Skládá se kromě z *Fennoskandie* také z částí *Sarmatie* a *Volgo-Uralie* (viz Obr. 9) a jeho hranice probíhá na východě podél pohoří Ural, jižní okraj lemují mladší orogenetická pásma a jihozápadní hranici určuje transevropská suturní zóna, která odděluje kraton od geologicky mladších částí Evropy a probíhá od Dánska přes severní Německo, Polsko a Ukrajinu až do Rumunska. Z Fennoskandie se podle stáří a odlišného vývoje vyčleňují Skandy (Skandinávské pohoří) a Baltský štít, který je prahorním (archaickým) a starohorním (proterozoickým) krystalickým horninovým základem skandinávské oblasti. Z paleografického hlediska tvoří baltský štít, spolu s východoevropskou platformou, ukrajinským štítem a dalšími oblastmi, Baltskou plotnu, tzv. Baltiku.

Hlavní stavební jednotky východoevropského kratonu

Segmenty východoevropského kratonu:

Fennoskandie

Sarmatie

Volgo-Uralie

— hranice kratonu vůči mladším jednotkám

- - - pohřbený okraj kratonu

— hranice štítů a masivů vystupujících nad platformu

Zjednodušeno a upraveno podle Bogdanova & Gorbatschev, in Gee, D. G. & Stephenson, A. (2006) *European Lithosphere Dynamics*. Geological Society Memoirs, vol. 32. London, Bath: Geological Society of London.

Obr. 9 Poloha Baltského štítu ve východoevropském kratonu (zdroj: <http://geo-evropa.upol.cz>)

2.2 GEOLOGIE A GEOMORFOLOGIE BALTSKÉHO ŠTÍTU

Mocnost kontinentální kůry baltského štítu dosahuje až 50 km, je budován metamorfovanými horninami (ruly, granulity, migmatity, svory) a hlubinnými vyvřelinami (žuly, granodiority) archaického a proterozoického stáří, které prodělaly několik etap tektonomagmatické a metamorfní aktivity v prekambriických geotektonických cyklech. Nejstarší formace těchto hornin vystupují na Kolském poloostrově a jsou staré až přes 3 mld. let. Nejznámějšími horninami jsou žuly *rapakivi* s načervenalými živci, jejichž výskyt sahá od Skandinávie až do Skotska. Okraje štítu jsou překryty transgrediujícími prvohorními sedimenty.

Baltský štít tvoří geologické jednotky (viz Obr. 10):

- *kolský blok* – nejstarší část štítu, značný rozsah výskytu hornin archaického stáří;
- *karelidy* – stáří okolo 2,0 mld. let
- *svekofenidy* – nejrozsáhlejší regionálně geologická jednotka baltského štítu, vznikla okolo 1,9 mld. let, zahrnuje převážně kyselé vulkanity a klastické sedimenty;
- *svekonoridy* – nejmladší část štítu, vyvrásněná orogenezí okolo 1,6 mld. let a později převrásněná okolo 1,0 mld. let

Obr. 10 Geologické jednotky baltského štítu (zdroj: <http://wikipedia.org>)

Během prahor proběhly čtyři horotvorné cykly a ve starohorách jeden, avšak vyvrásněná horská pásma byla exogenními činiteli zcela zarovnána, takže na počátku prvohor (paleozoika) byla oblast dokonalou parovinou. Od prvohor až do současnosti zůstal baltský štít v tektonickém klidu. Od té doby je trvale souší, byl vystaven denudaci a docházelo k dočasným lokálním transgresím moře. Během pleistocénu (kvartér) byl štít pokryt kontinentálním ledovcem, který jej na mnohých místech výrazně zerodoval a zanechal po sobě mnoho glaciálních sedimentů a glaciálních geomorfologických

tvář. Štít se dodnes nachází ve stádiu postglaciálního výzdvihu, který je následkem odlehčení, způsobeného ústupem kontinentálního ledovce.

Povrch baltského štítu je v současnosti tvořen pahorkatinami do výšky 700 m a nížinami se zbytky ledovcových akumulací; rovin je jen málo.

2.3 ZÁVĚR

Pobaltí, tedy cíl zahraniční exkurze, leží v oblasti východoevropské platformy a geologický podklad je tedy tvořen baltským štítem. Povrch pobaltských států je plochý a nížinný, ale není zcela rovný, je zvlněn mnoha kopcovitými pásy. Jde o morénové valy a další glaciální tvary reliéfu. Najdeme zde také sníženiny ledovcových jezer. Podél celého Baltu se táhne široký pás Pobřežní nížiny. Nadmořská výška pozvolna stoupá směrem do vnitrozemí, kde ojedinělé vrcholy v Lotyšsku a Estonsku přesahují 300 m n. m. Nejvyšší vrchol celého Pobaltí se nachází v jihovýchodním Estonsku nedaleko ruských a lotyšských hranic. Je jím Suur Munamägi, nacházející se v pohoří Haanja, s nadmořskou výškou 318 m.

ZDROJE

- POHANKOVÁ, Kateřina. Příručka geografie Pobaltí pro studenty baltistiky: bakalářská práce, Brno: Masarykova univerzita, Fakulta Přírodovědecká, 2008. 70 l., vedoucí diplomové práce Vladimír Herber.
- Projekt PřF UP Olomouc: Geologická stavba Evropy [online]. [cit. 2011-05-26]. Dostupné na: <<http://geo-evropa.upol.cz/geologie/>>.
- Geografický portál Zeměpis: Skandinávská oblast (Fennoskandie) a severské ostrovy [online]. [cit. 2011-05-26]. Dostupné na: <<http://www.zemepis.com/fgskand.php>>.
- Wikipedie otevřená encyklopedie: Baltský štít [online]. [cit. 2011-05-26]. Dostupné na: <http://cs.wikipedia.org/wiki/Baltský_štít>.

3 FAUNA A FLÓRA POBALTÍ

Bc. Anna Marková (GÚ PŘF MU)

3.1 ÚVOD

Litva, Lotyšsko a Estonsko jsou pobaltské státy ležící v pásnu smíšených lesů mírného pásu. Z flóry na území Litvy najdeme borové a dubové lesy, louky a porosty bažin. Z hlediska fauny jsou zde zastoupeni vlci, jezevci, divoká prasata a srnčí zvěř. Většinu území Lotyšska z hlediska vegetačního krytu pokrývají dubové a borové lesy střídající se s loukami a pastvinami. Zvířena je zastoupená liškou, rysem, bobrem a dalšími. Přestože více než polovinu plochy Estonska pokrývají pole a pastviny, zachovaly se zde i poměrně rozsáhlé oblasti původní vegetace. Z lesních porostů převažují borové a smrkové lesy. V nížinách pak najdeme bažiny a rašeliniště. Fauna je zde značně zastoupená včetně výskytu vysoké zvěře a rysů.

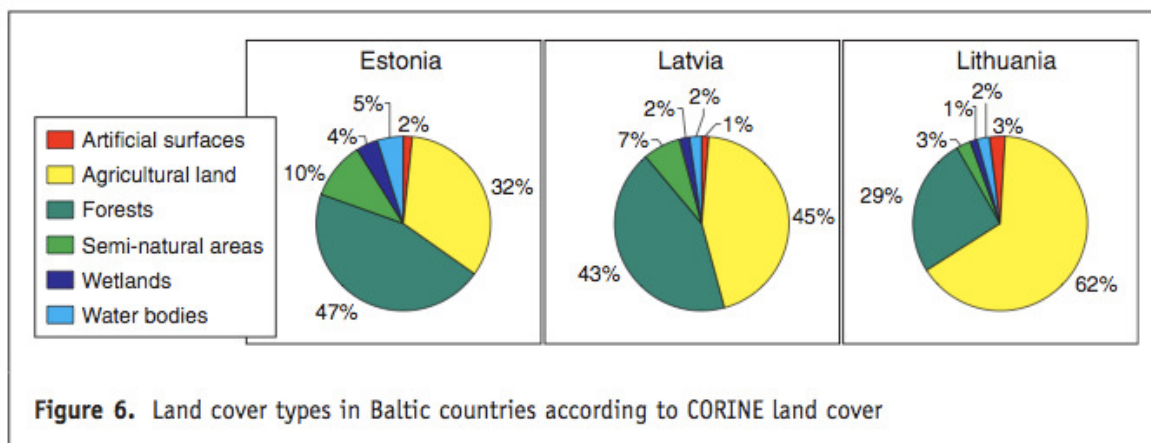
3.2 OBECNĚ O FAUNĚ A FLÓŘE POBALTÍ

Díky proměnlivým přírodním podmínkám jsou pobaltské státy bohaté na druhy, stanoviště a mají zachovalou biodiverzitu. Několik druhů, které jsou ohrožené v evropském měřítku, se hojně vyskytuje v pobaltských státech (například: bobr, vlk, vydra, černý a bílý čáp, orel a další). To je zřejmě mimo jiné způsobeno i nízkou hustotou osídlení. Došlo zde k zachování bažin, luk, mokřadů, lesů a několika dalších druhů krajiny, které jsou většinou ve zbylé části Evropy zničené. Z hlediska světového měřítka mají pobaltské státy poměrně vysoký stupeň lesní biodiverzity. Například v Estonsku bylo identifikováno celkem 22 typů stanovišť a 71 lesních typů. Nejdůležitější typy zahrnují borovicové lesy na písčitých půdách, temperátní smrkové lesy, přechodné bažinaté lesy, bažinaté borovicové lesy, lužní lesy a další. Lesům v Pobaltí dominují jehličnaté druhy stromů (borovice a smrk). V Lotyšsku a na jihu Litvy najdeme největší procento starých lesních porostů (více než 100 let starých). Přestože v Lotyšsku a Estonsku dochází k odvodňování, rozlehlá území cenných mokřadů zůstávají zachována a na lokalitách rašelinných půd se podílí 22,3 % a 9,9 %. Močály jsou zastoupeny bažinami, přechodnými močály a rašelinou. Klidné přímořské oblasti představují důležité odpočinkové a stravovací stanoviště pro stěhovavé ptáky. Podle současných údajů je v Řízkém zálivu z evropské populace ptactva zastoupena potáplice malá z 24 %, hoholka lední z 23 % a turpan hnědý z 36 %. V zátocě Matsalu (Matsolu bay) v západním Estonsku je z evropské populace z 15 % zastoupena kajka bělohlavá. Zároveň je tato zátoka jedním z nejvýznamnějších míst pro krmení a odpočinek husy malé. Přírodní louky, které se většinou nalézají v luzích řek a podél pobřeží a polo přírodní louky, které vznikly jako výsledek dlouhodobého využívání půdy, mají obrovský význam v ochraně biodiverzity. Naneštěstí se v průběhu posledních 50 – 60 let podstatně snížila plocha pastvin. V rámci Pobaltských států má Estonsko největší rozlohu vodních útvarů. Samotné Čudské jezero v Estonsku zahrnuje celých 54 % celkové rozlohy vnitrozemské vodní plochy. Rozšíření rostlinných druhů mezi rozmanitými ekosystémy je nerovnoměrné. Většina druhů se nachází v lesích a na loukách, méně pak v různých mokřadech, ve sladkovodních stanovištích a v písčitých oblastech. V Estonsku bylo zaznamenáno v luční flóře okolo 690 druhů. Některé z nich jsou velmi vzácné. V Litvě bylo zaznamenáno 555 druhů v luční flóře. Počet cévnatých rostlin dosahuje v Estonsku až 76 druhů na m². Pro Baltské státy je to charakteristický znak, kdy je mnoho rostlinných druhů na hranici své oblasti

rozšíření. Pobaltská flóra je bohatá na paleoendemické druhy. Flóra v Litvě například zahrnuje několik reliktních z doby ledové: bříza zakrslá, mařice pilovitá, ostřice chudá, lobelka vodní, šídlatka jezerní, kroupenáč vytrvalý jako preboreální reliktní, violka slatinná jako subboreální reliktní, křivatec luční a další. Typickým znakem také je, že bylo během posledního století mnoho cévnatých rostlin, lišejníků a mechů vyhubeno nebo jsou velmi vzácné. Například flóra v Estonsku ztratila žabník kopinatý nebo žebrovníci různolistou. Bezobratlí živočichové tvoří přirozeně největší makroskupinu, ze které většina nejmenších, zvláště prvoci, hmyz, hlístice jsou nedostatečně prozkoumány. Obratlovci jsou nejdůkladněji prozkoumanou taxonomickou skupinou. Mezi nejvíce stěhovavé rybí druhy patří například: losos obecný, pstruh obecný nebo podoustev říční. Spousta ptáčích druhů na počet klesá, a to tak, že velký počet druhů byl zahrnut do Červené knihy (the Red Data Book). Na druhou stranu ale některé druhy, jejichž zastoupení v západní Evropě klesá, naopak v Pobaltských státech roste. Jedná se například o čápa bílého a orla mořského v Estonsku. Populace několika druhů savců, přísně chráněných jinde v Evropě, v pobaltských státech během posledních 50 – 60 let vzrostla. Jedná se o vlka obecného a medvěda hnědého.

3.3 ZÁVĚR

Ukazatele národní biodiverzity jsou vysoké ve všech pobaltských státech, a to z důvodu rozmanitých přírodních podmínek. V Estonsku a Lotyšsku stále existují rozsáhlé přírodní plochy (lesy a mokřady). V průběhu mimořádně krátkého časového úseku zde došlo k tomu, že různorodá mozaika krajinných typů, charakteristických malými poličky, pastvinami a lesíky, byla přeorganizována a nahrazena rozsáhlými poli a rozsáhlými lesy. Obdělávaná půda byla transformována z malých celků na velké, zvláště kvůli uplatňování industriálních metod v zemědělství. Tak došlo ke ztrátám cenných stanovišť. Tyto antropogenní dopady naštěstí ještě neovlivnily plochy ve všech pobaltských státech s vysokou hodnotou biodiverzity do takové míry, jako tomu je v případě západní Evropy.

Obr. 11 Využití plochy v pobaltských státech podle CORINE land cover (zdroj: <http://data.iucn.org/dbtw-wpd/edocs/eep-032.pdf>).

Tree species		Estonia	Latvia	Lithuania
Spruce	<i>Picea</i>	25.2	17.9	24.0
Pine	<i>Pinus</i>	39.0	36.7	37.0
Other conifers				0.1
Alder	<i>Alnus</i>	4.3	7.3	10.0
Birch	<i>Betula</i>	27.0	22.2	19.0
Beech	<i>Fagus</i>		9.4	
Ash	<i>Fraxinus</i>		0.6	2.0
Aspen	<i>Populus</i>	2.0	5.5	5.0
Oak	<i>Quercus</i>		0.4	2.0
Other broadleaves				.9
Others			2.5	

Obr. 12 Zastoupení druhů dřevin v lesích Pobaltských států (zdroj: <http://data.iucn.org/dbtw-wpd/edocs/eep-032.pdf>).

Obr. 13 Čáp bílý (zdroj: <http://data.iucn.org/dbtw-wpd/edocs/eep-032.pdf>).

The expansion of beaver has increased biological diversity in forests

Obr. 14 Expanze bobra v lesích (zdroj: <http://data.iucn.org/dbtw-wpd/edocs/eep-032.pdf>).

ZDROJE

- *Encyklopedie Zeměpis světa*. V Praze: Columbus, 1999, s. 354-356. ISBN 80-901727-6-8.
- Development of National Ecological Networks in the Baltic Countries in the framework of the Pan-European Ecological Network. In: [online]. Warsaw, 2002 [cit. 2013-05-31]. Dostupné z: <http://data.iucn.org/dbtw-wpd/edocs/eep-032.pdf>

4 OCHRANA PŘÍRODY V POBALTSKÝCH ZEMÍCH

Bc. Michael Cestr (KG PŘF UP)

4.1 ÚVOD

Referát se zabývá problematikou ochrany přírody a krajiny v Pobaltí, přináší přehled nejcennějších chráněných území a zaměřuje se také na shody a odlišnosti v přístupu pobaltských zemí. Pobaltské země se vyznačují obdobným historickým vývojem, zejména svojí vazbou na Sovětský svaz, jehož byly po půlstoletí součástí. Sovětský svaz kladl důraz na industrializaci v oblasti těžkého průmyslu a ochrana přírody a krajiny se tak dostala na vedlejší kolej, většina národních parků proto vznikla až po osamostatnění pobaltských zemí na počátku 90. let.

4.2 VLASTNÍ SDĚLENÍ

Historie ochrany přírody v Pobaltí sahá do roku 1906, kdy byla zahájena ochrana ptactva na ostrovech Vaika v Estonsku. V roce 1910 zde byla vytvořena ptačí rezervace, která je dnes součástí NP Vilsandi. Období sovětské nadvlády lze obecně charakterizovat jako období nezájmu o přírodní dědictví, což však zcela neplatilo v Estonsku. Jak znázorňuje obrázek č. 15, v roce 1990 zabírala chráněná území v Litvě pouze 2 % rozlohy státu, v Lotyšsku 6,5 %, avšak v Estonsku v té době již 17,7 %. Zatímco rozloha chráněných území za posledních dvacet let vzrostla v Estonsku jen nepatrně, v Lotyšsku to bylo trojnásobně a v Litvě dokonce sedminásobně. Tato čísla vypovídají o značném rozdílu v přístupu ochrany přírody mezi Estonskem a zbylými dvěma státy před rokem 1990. „Boom“ vyhlášení národních parků a dalších chráněných oblastí nastal s koncem sovětské éry.

Chráněná území v Pobaltí se dělí do mnoha kategorií. I zde nalezneme odlišnosti mezi jednotlivými státy. Na vrcholu jsou *národní parky*, pod nimi stojí *přírodní rezervace* (v Litvě a Lotyšsku v kategoriích *přísné státní rezervace* a *běžné rezervace*). *Chráněné krajinné oblasti* (typově srovnatelné s ČR) nalezneme jen v Lotyšsku. Systém doplňují *přírodní památky* (geologické a geomorfologické objekty), *přírodní parky* a *biosférické rezervace*. V Litvě rozlišují několik úrovní *ochranných pásem* a v Estonsku mají navíc stovky *speciálních rezervací*. Chráněná území jsou zapojena do evropského systému NATURA 2000, nejvýznamnější mokřady jsou chráněny *Ramsarskou úmluvou*. Národní parky jsou v pobaltských zemích zřizovány za účelem ochrany harmonické krajiny, kterou tvoří přírodní dědictví spolu s kulturními památkami a památkami historického osídlení.

4.2.1 Národní parky v Litvě

V Litvě se nachází čtyři národní parky – Aukštaitija (1974), Kurská kosa (1991), Dzukija (1991) a Žemaitija (1991). Specifickým územím, ojedinělým v rámci celé Evropy, je *historický národní park* Trakai (1992), jehož cílem je ochrana krajinného komplexu včetně středověkého „města na vodě“.

NP Aukštaitija (1) je nejstarším litevským národním parkem (založen pod názvem NP Litevské SSR). Jedná se o mírně zvlněné území modelované kontinentálním ledovcem, tvořené řadou jezer, jež doplňují starobylé vesnice. Celé krajině se pro svou rozmanitost přezdívá „Malé Švýcarsko“.

NP Kurská kosa (2) se nachází na téměř 100 km dlouhém výběžku s četnými písčnými dunami. Kosa je významným hnízdištěm ptáků a rostou zde stovky druhů cévnatých rostlin. Kurská kosa je zapsána na Seznamu světového dědictví UNESCO.

NP Dzūkija (3), největší litevský národní park, nacházející se na jihu země, tvoří z 80 % borové lesy. Nalezneme zde rozsáhlé mokřady, flóru zastupují orchideje. Zajímavostí jsou klimatické podmínky (teplota během roku kolísá od -40°C k 37°C).

NP Žemaitija (4) je lesnatou oblastí s řadou jezer. Území je významným hnízdištěm ptáků (čáp černý).

4.2.2 Národní parky v Lotyšsku

Lotyšsko má na svém území čtyři národní parky – Gauja (1973), Kemeris (1997), Slītere (2000) a Rāzna (2007).

NP Gauja (5) je nejstarším a největším parkem v Lotyšsku – zaujímá rozlohu přes 900 km². Osou parku je hluboký kaňon řeky Gauja s až 90 m vysokými skalními stěnami. V parku se nachází celá řada pseudokrasových jeskyní (devonské pískovce). Přírodní atraktivita doplňují památky historického osídlení – hrady, stará hradiště, vodní a větrné mlýny.

NP Kemeris (6) se nachází u Rižského zálivu. Lesy doplňují četná rašeliniště, jezera s lužními porosty, písčné duny či léčivé sirné prameny (lázeňství).

NP Slītere (7) ležící u mysu Kolka je krajinou divokých lesů. Raritou je výskyt tesaříka zavalitého, který dorůstá délky až 6 cm.

NP Rāzna (8) chrání především stejnojmenné rozlehlé jezero (58 km²) a jeho okolí.

K nejcennějším územím Lotyšska se řadí přísné přírodní rezervace – Moricsala, Grīpi, Krustkalni a Teiči. Nejstarší z nich, Moricsala, byla založena již v roce 1912. Leží při pobřeží Rižského zálivu, zahrnuje část zálivu a ostrovy.

1.2.3. Národní parky v Estonsku

Estonsko má z pobaltských zemí největší podíl chráněných území na rozloze státu. Jako národní park je v Estonsku chráněno pět území – Lahemaa (1971), Soomaa (1993), Karula (1993), Vilsandi (1993) a Matsalu (2006). Před rozpadem SSSR mělo statut národního parku jediné území (Lahemaa), avšak i mladší národní parky, zřízené po roce 1990, byly v sovětské éře chráněny jako přírodní rezervace.

NP Lahemaa (9) se rozkládá při členitém pobřeží Finského zálivu, kde jsou dílčí zálivy odděleny čtyřmi protáhlými poloostrovy. Jedná se o mírně zvlněné území s morénovými pahorky a vápencovou plošinou, známou jako Severoestonský násep. V území se nachází řada jezer a vodopádů, pozůstatkem působení ledovce jsou kamenná pole a obří bludné balvany. Jedná se o největší národní park v Estonsku, který poskytuje útočiště velkým šelmám (rys, vlk, medvěd) i kopytníkům (los).

NP Soomaa (10) je krajem močálů, rašelinišť a lužních lesů. Národní park se řadí k nejvýznamnějším komplexům rašelinišť v Evropě – jsou chráněny Ramsarskou úmluvou. Národní park je jako jediný z Pobaltí zařazen do evropské sítě divočiny PAN Parks.

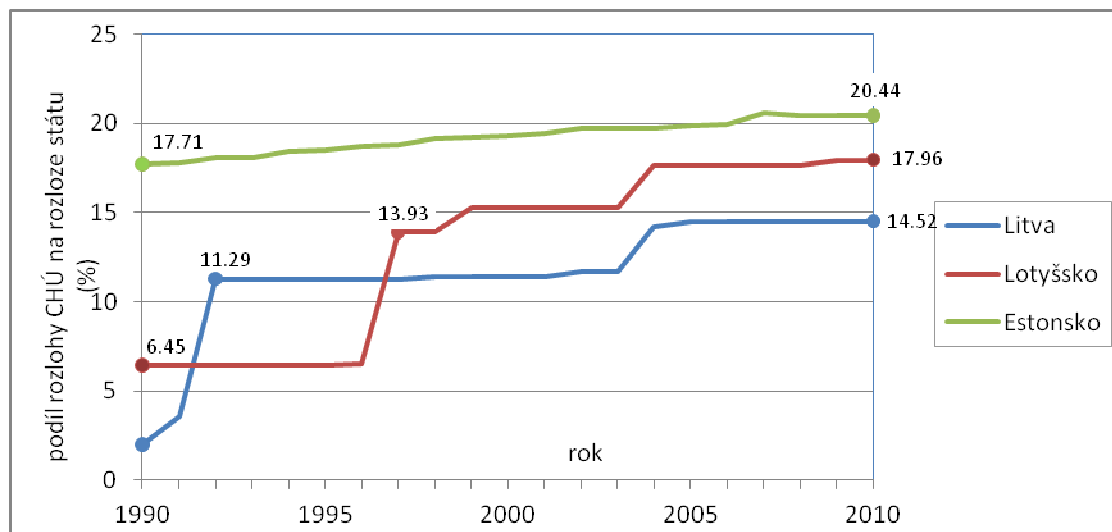
NP Karula (11) tvoří rozsáhlé lesy, mokřady a jezera. Flóru zastupují vzácné druhy orchidejí.

NP Vilsandi (12) se nachází při západním pobřeží ostrova Saaremaa a je tvořen asi 160 ostrovy a ostrůvky. Národní park byl založen v hranicích ptáčích rezervace Vaika, která byla zřízena již v roce 1910. Díky nepřístupné poloze ostrovů se jedná o velmi cennou ornitologickou lokalitu (rybák, kajka, turpan).

NP Matsalu (13) je jako přírodní rezervace chráněn již od roku 1957. Většinu území parku zabírá mělký záliv Matsala s průměrnou hloubkou 1,5 m. Národní park je tvořen mokřady, pobřežními loukami, lagunami a slanisky a je významnou ornitologickou lokalitou (orel mořský).

4.3 ZÁVĚR

Pobaltské státy v sobě skrývají velké přírodní bohatství v mnoha kategoriích chráněných území. V ochraně přírody má největší tradici Estonsko, které má největší podíl chráněných území na rozloze státu a také nejstarší pobaltskou rezervaci. V Pobaltí se nachází celkem 13 národních parků, které chrání mírně zvlněnou krajinu přemodelovanou ledovcem, tvořenou lesy, četnými jezery a rašeliništi a také památkami historického osídlení.

Obr. 15 Vývoj podílu rozlohy chráněných území na rozloze pobaltských zemí v letech 1990 - 2010

Zdroj: World Resources Institute, 2010.

Obr. 16 Lokalizace národních parků v Pobaltí (viz čísla v závorkách v textu); vlastní zpracování

ZDROJE

- ANDĚRA, M. (2008): *Národní parky Evropy: kompletní encyklopedický průvodce*. Praha: Slovart.
- Aplinkos Ministerija. [cit. 2013-05-29]. Dostupné na: <<http://www.am.lt>>
- Index Mundi. [cit. 2013-05-29]. Dostupné na: <<http://www.indexmundi.com>>
- Keskkonnaministeerium. [cit. 2013-05-29]. Dostupné na: <<http://www.envir.ee>>
- Maa-ameti Geoportaal. [cit. 2013-05-29]. Dostupné na: <<http://geoportaal.maaamet.ee>>
- Valstybinė saugomų teritorijų tarnyba. [cit. 2013-05-29]. Dostupné na: <<http://www.vstt.lt>>
- VARAM. [cit. 2013-05-29]. Dostupné na: <<http://www.varam.gov.lv>>
- World Resources Institute. [cit. 2013-05-29]. Dostupné na: <<http://www.wri.org>>

5 DOPRAVA A DOPRAVNÍ SÍŤ POBALTSKÝCH ZEMÍ

Bc. Karel Macek (KG PŘF UP)

5.1 ÚVOD

Stejně jako v České republice, i ve státech Litva, Lotyšsko a Estonsko měli velký problém v oblasti infrastruktury, především v dopravě. Dopravní stavby jako silnice, železnice či letiště byly zastaralé a během vlády Sovětského svazu zde neprobíhala téměř žádná modernizace. Po roce 1990, kdy pobaltské státy vyhlásily nezávislost na Sovětském svazu, nastává změna vedení státní politiky a tím i v otázce dopravy. Dochází k postupným investicím do silnic, železnic a atd. V roce 2004 vstoupily zmiňované státy do Evropské unie a započaly snahy využít evropské dotace k modernizaci dopravních cest. Tento příspěvek se zaměří na dopravní infrastrukturu v každém pobaltském státě zvlášť.

5.2 DOPRAVA POBALTSKÝCH ZEMÍ

5.2.1 Doprava v Litvě¹

Vlivem geografické polohy je Litva tranzitní zemí spojující západ s východem. Po vstupu do EU vzrostl význam Litvy jako tranzitního území mezi zeměmi SNS a EU. Litva je též důležitým tranzitním územím mezi Ruskem a Kaliningradskou enklávou.

V národním hospodářství je doprava významným sektorem. Zaměstnává 5 % práceschopného obyvatelstva a vytváří 10 % HDP, jedná se o dvojnásobek, než je obvyklé v zemích EU.

Železniční doprava

Železniční síť v Litvě celkově měří 1905 km. Širokorozchodové tratě, které využívá železniční doprava v Litvě, jsou jen z malé části elektrifikovány. Pro Litvu je důležitá tranzitní přeprava, umožňující spojení přístavu Klaipėda s Běloruskem, Ruskem a Ukrajinou.

V projektu Rail Baltica jsou zapojeny všechny pobaltské státy. Jedná se o projekt spojující Berlín a Varšavu s Kaunasem, Rigou a Tallinnem. Železniční trať bude mít standardní evropský rozchod kolejí. Výstavba je spolufinancována z programu TEN-T na rozvoj dopravní infrastruktury.

Letecká doprava

Nejdůležitější letištní centra jsou mezinárodní letiště ve Vilniusu a mezinárodní letiště v Kaunas. Co do počtu odbavených cestujících je největším letištěm Vilnius, ale největší objem nákladní letecké přepravy (2/3) míří na letiště v Kaunasu. Je to dané tím, že město Kaunas je významným dopravním uzlem.

¹ Pro charakteristiku dopravy v Litvě byl využit zdroj: Litva: Ekonomická charakteristika země | BusinessInfo.cz. *BusinessInfo.cz - Oficiální portál pro podnikání a export* [online]. 2013 [cit. 2013-06-03]. Dostupné z: <http://www.businessinfo.cz/cs/clanky/litva-ekonomicka-charakteristika-zeme-17535.html#sec6>

Automobilová a tranzitní doprava

Národní program rozvoje dopravy má za cíl integraci litevských komunikací do evropské dopravní sítě. Plánuje se výstavba dvou mezinárodních dálničních tras: E 67 “Sever - Jih” - VIA BALTICA - (Helsinky - Tallin - Riga - Kaunas - Varšava) a E 271 “Východ - Západ” (Kyjev - Minsk - Vilnius - Klaipėda). Výstavba však stále zůstává v přípravné fázi - současná ekonomická krize realizaci záměrů odsunula. Pouze část Via Baltica se zřejmě dostává do fáze přípravy výstavby v úseku Kaunas - hranice s Polskem. Tento úsek získal v r. 2010 status „Projekt národní důležitosti“.

Silnice v Litvě se řadí mezi stavby dobré kvality, převážně se jedná o silnice se zpevněným povrchem o celkové délce 57 100 km. Při cestě do odlehlých regionů se setkáváme s výskytem prашných silnic. S využitím podpory EU se tyto cesty daří rekonstruovat na silnice se zpevněným povrchem.

Námořní doprava

Pro Litvu má důležitý dopravní a ekonomický význam nezamrzající mořský přístav Klaipėda. Je přirozeným spojením Litvy se zeměmi EU, kam dnes směřuje převážná část litevského exportu. Pozitivem přístavu Klaipėda je to, že má dobré železniční i silniční spojení s Litvou a s jejími sousedy - zeměmi SNS, které přístav rovněž využívají. Přes přístav putuje velké množství zboží z Ukrajiny, Běloruska, ale i Kazachstánu.

Ropovody a plynovody

1400 km dlouhý plynovod slouží jako hlavní přívod plynu z Ruska do Litvy. Vlastní rozvody plynu mají délku 3900 km. Plynová krize v zimě 2008/2009 se Litvy příliš nedotkla, protože trasa plynovodu nevede přes Ukrajinu, nýbrž přes Bělorusko. Jedná se o jediný zdroj zemního plynu.

Ropa byla dodávána do Litvy z Ruska ropovodem Polock - Biržai - Mažeikiai. Ropovod byl v provozu od roku 1978 do roku 2006, kdy Rusko zastavilo dodávky surové ropy tímto ropovodem. Rafinérie AB „Orlen Lietuva“ musí proto využívat náhradní přepravu pomocí tankerů do terminálu Butinge.

5.2.2 Doprava v Lotyšsku²

Vláda Lotyšska si je vědoma rostoucí významnosti tranzitních služeb v jejich ekonomice, a tak se snaží investovat prostředky na rozvoj dopravy. V roce 2010 byla celá desetina lotyšských zaměstnanců zapojena do dopravy a telekomunikací a celý sektor se podílel 12,5 % na tvorbě přidané hodnoty. U Lotyšska je patrná výhodná geografická pozice mezi trhy západními a východními, a v tom se skrývá potenciál lotyšské dopravy. Nalézají se tu nezamrzající přístavy s volnými ekonomickými zónami, rozvinutou silniční i železniční sítí a potrubní infrastrukturou.

² Pro charakteristiku dopravy v Lotyšsku byl využit zdroj: Lotyšsko: Ekonomická charakteristika země I BusinessInfo.cz. *BusinessInfo.cz - Oficiální portál pro podnikání a export*[online]. 2013 [cit. 2013-06-03]. Dostupné z: <http://www.businessinfo.cz/cs/clanky/lotyssko-ekonomicka-charakteristika-zeme-17786.html#sec7>

Železniční doprava

Poměrně hustá železniční síť země spojuje Lotyšsko s místy v Rusku a na Dáném Východě. Typickým rysem, který se stále drží a funguje, je poněkud zastaralý „sovětský standard“ (železniční techniky). V plánu je již zmiňovaný projekt Rail Baltica.

Hlavním železničním uzlem je hlavní město Riga. Z železnic v Pobaltí jsou lotyšské železnice LDz (Latvijas Dzelzceļš) nejvíce využívány pro dopravu zboží mezi Ruskem a regionem Baltského moře, kde se nacházejí velké lotyšské přístavy Ventspils a Liepāja.

Letecká doprava

Po revoluci a tedy osamostatnění Lotyšska došlo k velkému růstu letecké dopravy. Tento trend trval pouze dva roky, kdy poté došlo ke stagnaci, trvající až do roku 2003. Zlom nastal v roce 2004, kdy Lotyšsko vstoupilo do EU a došlo k opětovnému restartu ve vývoji růstu výkonů letecké dopravy, který přetrvává během ekonomické krize. Řížské letiště je největší a nejmodernější v Pobaltí. Dále jsou letiště ještě ve městě Liepāja a ve městě Ventspils.

Automobilová a tranzitní doprava

V Lotyšsku je nejdůležitějším druhem osobní přepravy silniční doprava. 20 182 km je celková délka silniční sítě v Lotyšsku, tento stav udává velký rozsah sítě, podíváme-li se na celkovou rozlohu země. Silniční síť je rovnoměrně územně rozložená, takže téměř každé místo v Lotyšsku je dobře dosažitelné pomocí motorových vozidel. Ale v porovnání s Litvou pokulhává kvalita silnic. Asfaltové silnice spojují pouze velká města. Dálnice se v zemi nacházejí pouze v krátkých úsecích kolem hlavního města. Městečka, vesnice a osady jsou propojeny pouze šotolinovými cestami. Z hlediska mezinárodní nákladní silniční dopravy je nejdůležitější tah z jihu na sever, který spojuje střední a východní Evropu přes Pobaltí se Skandinávskými zeměmi a dále směr východozápadní z Ruska k Baltskému moři a lotyšským přístavům.

Námořní doprava

Na pobřeží Baltského moře leží tři významné přístavy pro Lotyšsko. První, Ventspils, který se z hlediska objemu přepraveného nákladu řadí dlouhodobě k největším přístavům Baltského moře, dále Řížský obchodní přístav a přístav v Liepāja. Celkově lze vyhodnotit, že v Lotyšsku je potenciál velkého množství tranzitních projektů. Tranzitní doprava má velkou perspektivu pro lotyšskou ekonomiku. Z hlediska osobní námořní dopravy má větší význam každodenní trajektové spojení mezi Rigou a Stockholmem. Díky prohloubení dna Daugavy mohou nyní do řížského přístavu připlouvat i velké cruisery, které přivázejí velké množství turistů.

Ropovody a plynovody

Dopravu ropy, zemního plynu a ropných produktů v Lotyšsku zprostředkovává potrubní systém, který má celkovou délku potrubí na území Lotyšska 437 km. Spojuje místa těžby zemního plynu a rafinerie na území Ruska a SNS (z nich nejbližší je Polock-Bělorusko) s přístavy v Lotyšsku.

5.2.3 Doprava v Estonsku³

Nejmenší z pobaltských států má stejné problémy jako jeho sousedé a to zastaralé dopravní stavby. Zdravá ekonomika, která se v rámci EU tak vychvaluje, napomáhá ke zvýšení investic do oblasti dopravy. Aby nadále země zůstala konkurenceschopná, musí docházet k postupné modernizaci dopravních sítí a také k budování nových. Estonsko je nadále napojené na ruskou železnici a ruský energetický systém.

Železniční síť

Železniční dopravní síť v Estonsku měří 1200 km, z toho 900 km je aktivně využívaných. Délka dvojkolejných tratí je 107 km a 133 km železnice je elektrifikována. Tak jako ostatní pobaltské státy, tak i estonské železnice mají rozchod kolejnic 1520 mm (ruský široký rozchod), který je kompatibilní pouze s Ruskem, Běloruskem, Lotyšskem, Litvou a také s Finskem (1524 mm). Důležitým připravovaným projektem mezinárodního významu v oblasti železniční dopravy je již dvakrát zmiňovaný projekt Rail Baltica.

Letecká doprava

Jediným významným letištěm je letiště v Tallinnu. Celkově je letecká doprava dynamicky se rozvíjejícím dopravním oborem a v Estonsku tomu není jinak. Roste počet odbavených a přepravených osob. Nejčastěji se létá do skandinávských zemí, Ruska a do západní Evropy.

Automobilová a tranzitní doprava

V Estonsku se nachází celkem 57 565 km silnic, z toho 12 926 km jsou silnice zpevněné (asfaltové, betonové). Výstavba a rekonstrukce hlavních silničních tahů - mimo jiné transbaltické silniční tepny Via Baltica - jsou financovány s velké části z prostředků Evropské unie. Pár kilometrů dálnic se nachází kolem Tallinnu.

Důležitým silničním tahem je i silnice směřující do Ruska a to do města Petrohrad a silnici na jih směřující do Rigy a dál. Nákladní doprava směřuje především do přístavů, kde náklady putují dál do Skandinávie a opačně.

Námořní doprava

Celkem 45 přístavů se nachází na estonském pobřeží (s několika výjimkami všechny v Baltském moři), z nich nejdůležitější a největší jsou Muuga, Tallinn, Paldiski, Kunda, Pärnu a Sillamäe. Jedno z nejdůležitějších spojení je mezi hlavními městy Tallinn a Helsinky.

Ropovody a plynovody

Žádné ropovody ani plynovody nevedou územím Estonska. Na území Estonska se rovněž nenacházejí žádné ropné rafinerie. Přes Estonsko se nicméně tradičně dopravuje ropa z Ruska do estonských přístavů po železnici. Hlavním překladištěm v Estonsku je přístav Muuga poblíž města Maardu (cca 17 km východně od Tallinnu). V současné době se může v přístavu Muuga uskladnit 951 tisíc m³ ropy. Menším přístavem je Sillamäe, kde je možné využít zásobníky o velikosti 300 tisíc m³.

³ Pro charakteristiku dopravy v Estonsku byl využit zdroj: Estonsko: Ekonomická charakteristika země | BusinessInfo.cz. *BusinessInfo.cz - Oficiální portál pro podnikání a export*[online]. 2013 [cit. 2013-06-03]. Dostupné z: <http://www.businessinfo.cz/cs/clanky/estonsko-ekonomicka-charakteristika-zeme-18005.html#sec7>

5.3 ZÁVĚR

Na závěr jsou zde nahrány tři mapky s dopravní sítí Litvy, Lotyšska a Estonska. Lze na nich vypočítovat, kudy vedou hlavní dopravní tahy. Především spojení velkých měst s přístavy a také spojení velkých měst s hlavními městy daných států. Do budoucna je naplánováno mnoho projektů, které by měly zlepšit stav dopravy v Pobaltí. Avšak v současnosti tyto práce neprobíhají v tak svižném tempu, jak by všechny zainteresované strany potřebovaly. Nejdůležitějším projektem zůstává Rail Baltica spojující Finsko, pobaltské státy a Polsko, prostřednictvím něhož by došlo k integraci pobaltských zemí do evropské železniční sítě se standardním „evropským“ rozchodem a podpoře převodu části přepravních toků ze silnice na železnici.

Obr. 17 Dopravní síť Litvy (<http://www.lib.utexas.edu>)

Obr. 18 Dopravní síť Lotyšska (<http://www.lib.utexas.edu>)

ZDROJE

- *Encyklopedie Zeměpis světa*. V Praze: Columbus, 2002, 512 s. ISBN 80-901-7276-8.
- CIA - The World Factbook. *Central Intelligence Agency* [online]. 2013 [cit. 2013-05-28]. Dostupné z: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/wfbExt/region_eur.html>
- Euroskop.cz - Bílé knihy - Bílé knihy. *EUROSKOP.CZ* [online]. 2013 [cit. 2013-05-28]. Dostupné z: <<https://www.euroskop.cz/200/322/clanek/bile-knihy/>>
- Teritoriální informace - země | BusinessInfo.cz. *BusinessInfo.cz - Oficiální portál pro podnikání a export* [online]. 2013 [cit. 2013-05-28]. Dostupné z: <<http://www.businessinfo.cz/cs/zahranicni-obchod-eu/teritorialni-informace-zeme.html>>

6 CESTOVNÍ RUCH V POBALTÍ

Bc. Petra Březíková (KG PŘF UP)

6.1 ÚVOD

Souhrnný název Pobaltí zahrnuje tři sousední země, které jsou vzájemně rozdílné, avšak sdílejí společnou novodobou historii. Baltské země se nacházejí v severovýchodní Evropě u východního pobřeží Baltského moře. Tyto státy byly naposledy okupovány Sovětským svazem do roku 1991, kdy došlo k jejich osamostatnění. V roce 2004 se staly součástí Evropské unie a v roce 2007 součástí Schengenského prostoru.

V současnosti zůstává region Pobaltí stále málo navštěvovanou lokalitou. Nejvýznamnější oblastí z hlediska cestovního ruchu je Estonsko, kde se cestovní ruch na HDP země podílí 15%. V Lotyšsku a Litvě nehraje turismus tak významnou roli. V Lotyšsku se na HDP podílí z 6 % a v Litvě jen z 5 %. Většina návštěvníků orientuje své zájmy k Estonsku, jedná se především o Finy, kteří navštěvují zemi kvůli levnějším službám. Častými návštěvníky jsou také turisté ze Švédska, Ruska nebo Německa. Zbylé dva pobaltské státy navštěvují spíše turisté z méně bohatých okolních zemí a nepřinášejí tedy vysoké příjmy do státních rozpočtů.

6.2 REGION POBALTÍ

V následujících řádcích jsou popsány hlavní atraktory cestovního ruchu v jednotlivých baltských zemích.

6.2.1 Estonsko

Nejsevernějším a nejvyspělejším státem z baltských zemí s hlavním městem Tallinn je Estonsko, které je pokryto nížinatým terénem s mnoha jezery, bažinami a ostrovy. Z velké části je půda využívána pro zemědělství. Od 1. 1. 2011 je Estonsko členem eurozóny a země tudíž přijala za jednotnou měnu euro.

Mezi hlavní památky, které jsou zapsány ve světovém kulturním dědictví UNESCO, patří historické město Tallinn a Struveho geodetický oblouk.

Tallinn je středověkým městem, které bylo založeno v roce 1219 dánským králem Valdemarem II. V současnosti je zachováno téměř 80 % středověkých hradeb a dominantou historického centra je pravoslavný chrám svatého Alexandra Něvského z konce 19. století.

Struveho geodetický oblouk je tvořen soustavou triangulačních bodů táhnoucích se od nejsevernějšího bodu v Norsku po nejjižnější bod u Černého moře. Jedná se o body průzkumu, které představovaly první měření poledníku. Na seznamu UNESCO je zařazeno 34 bodů, ze kterých se 3 nacházejí na území Estonska.

Mezi přímořská letoviska, která jsou navštěvována spíše místními obyvateli, se řadí město Pärnu s bílými písčnými plážemi. Významné je i druhé největší město Estonska, Tartu, kde sídlí nejstarší a nejslavnější univerzita. Jeho poloha je v jihovýchodní části země.

Za největší a nejznámější chráněné území v Estonsku považujeme Národní park Lahemaa, který se nachází východně od hlavního města na severním pobřeží země. Typickým jevem je zde velké množství bludných balvanů. Dalšími chráněnými oblastmi v zemi jsou NP Matsalu, NP Karula, NP Soomaa a NP Vilsandi.

V západoestonském souostroví, které je tvořeno ostrovy Saaremaa a Hiiumaa, Vormsi, Muhu a mnoha dalšími ostrovy, se nachází biosférická rezervace, která zahrnuje jak oblasti ovlivněné lidskou činností, tak i původní neporušenou krajinu.

6.2.2 Lotyšsko

Tato rovinatá země je samostatná od roku 1991. Zhruba ze 40 % je území státu pokryto lesy a části území tvoří pahorkatiny.

Nejdůležitější turistickou oblastí je hlavní město Riga, které je zapsáno ve světovém kulturním dědictví UNESCO spolu se Struveho geodetickým obloukem.

Hlavní město Riga bylo založeno v roce 1201 německým biskupem Albertem. Historické centrum se nachází na pravém břehu řeky Daugavy. Mezi nejznámější památky patří Říšský dóm a secesní čtvrt' s domy z konce 19. století.

Nejznámějším přímořským letoviskem je město Jūrmala, které se nachází asi 30km západně od hlavního města. Turisticky atraktivním místem je i šlechtické sídlo Rundāle, které leží v jižním Lotyšsku poblíž města Bauska a bylo postaveno podle vzoru Versailles.

Mezi chráněné území patří NP Gauja, který patří k nejnavštěvovanějším přírodním památkám v Lotyšsku a svou plochou je zároveň největším v Pobaltí. Nachází se na severu státu a byl založen v roce 1973. Hlavní část parku tvoří zalesněné meandry a na území parku nalezneme také množství hradů a zámků. Mezi nejznámější patří Křižácký hrad Turaida nebo sídlo Krimulda. Turisté v parku navštěvují také největší jeskyni na území Pobaltí, kterou je Gutmanisova jeskyně. Za zmínku stojí také NP Kemeris s rozsáhlými mokřady, NP Slitere s bohatou faunou a flórou a NP Rāzna, jehož smyslem je chránit druhé největší stejnojmenné jezero v Lotyšsku.

V Lotyšsku se nachází také biosférická rezervace v oblasti Severního Vidzeme, která vede až k hranicím s Estonskem.

6.2.3 Litva

Nejjihnější a ze všech tří zemí, také největší a nejlidnatější zemí Pobaltí je Litva. Jedná se o rovinatý stát s nízkými kopci na východě země. Nalezneme zde velký počet řek a jezer. Přibližně 30 % území je pokryto lesy. Hlavním městem je Vilnius, který je situován ve východní části země.

K turisticky atraktivním místům kromě hlavního města patří poutní místo Hora křížů nacházející se poblíž města Šiauliai. Často navštěvované je také místo Geografického středu Evropy, které leží asi 25 km severně od Vilniusu.

První zmínka o hlavním městě pochází z roku 1323. V období spojení Litvy s Polskem význam Vilniusu postupně upadal. V době okupace Sovětským svazem se význam hlavního města navrátil. Nejvýznamnějšími památkami města jsou židovská čtvrt', prostory univerzity a mnoho kostelů v různých architektonických stylech.

Ze všech tří baltských států je Litva nejbohatší na přírodní památky. Nachází se zde 5 NP a 30 regionálních parků, které mají většinou specifické označení podle umístění.

Nejstarším NP je park Aukštaitija, který byl vyhlášen v roce 1974. Téměř šestina parku je pokryta ledovcovými jezery hustě obrůstajícími borovými lesy. Dalšími velkoplošnými chráněnými územími jsou NP Žemaitija, NP Dzūkija a NP Kurská kosa.

NP Kurská kosa je poloostrovem, který vznikl sedimentační činností mořských proudů podél pobřeží Baltského moře. Téměř polovina náleží Litvě a zbytek ruské oblasti Kaliningradu. Oblast je pokryta písčnými dunami, kvůli kterým dostala přezdívku Baltská Sahara. Nachází se zde mnoho

ohrožených rostlinných i živočišných druhů. Od roku 2000 je zapsána do kulturního dědictví UNESCO.

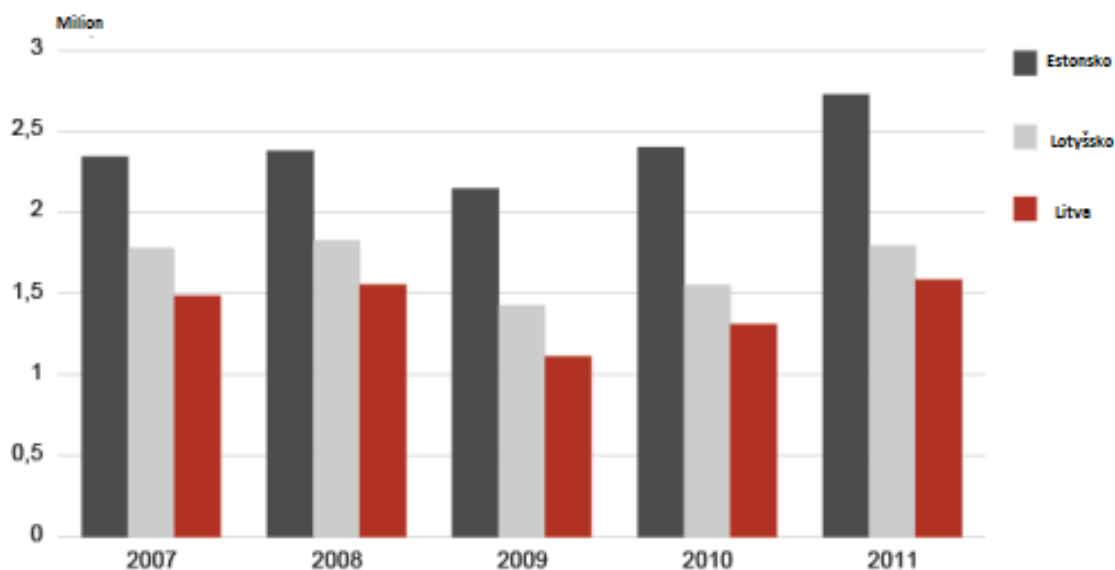
V jihovýchodní části státu se rozprostírá Historický národní park Trakai, který je jediným historickým národním parkem v celé Evropě. V parku se nachází chráněné centrum litevské státnosti. Jedná se o vesnici Trakai s původními dřevěnými domy a ostrovním hradem na jezeře Galve.

6.3 ZÁVĚR

K roku 2011 využilo ubytovacích služeb v Pobaltí 6 milionů turistů. Z toho jen 2,7 milionů turistů se ubytovalo v Estonsku. Počítáno je jak s domácími, tak i zahraničními turisty, jen do Estonska zamířilo v roce 2011 1,8 milionu zahraničních turistů. Pro celé území Pobaltí je v posledních letech typický nárůst zahraničních turistů na úkor turistů domácích.

Pobaltské státy jsou jedny z mála zemí na světě, kde je přírodní ekosystém zachován na přibližně 50 % území. Se svým rovinatým terénem a severským klimatem tvoří podmínky pro cestovní ruch určitým skupinám turistů. V poslední době se také rozmáhá ekoturistika jako moderní forma turismu se zřetelem na přírodu.

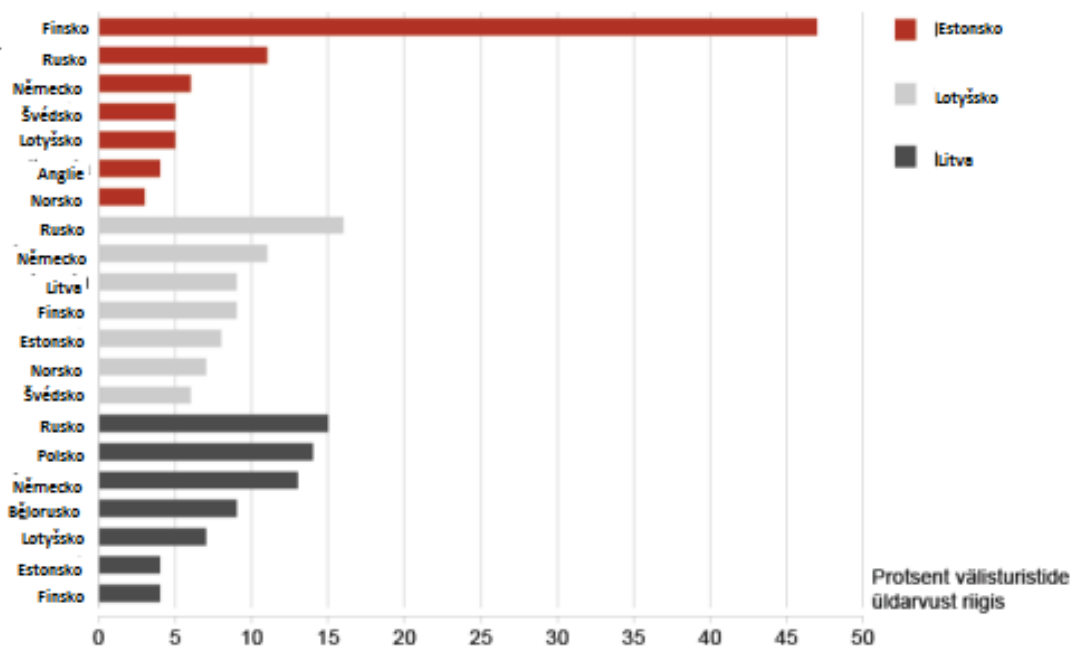
Celkově je Pobaltí zatím málo dotčeným regionem v rámci objemného cestovního ruchu. Úroveň jednotlivých států nepříliš koresponduje s přírodním i kulturním bohatstvím zemí a celkové příjmy z turismu dosahují nižších procentuálních hodnot. Jedním z hlavních problémů je také dopravní infrastruktura zemí.

Obr. 20 Vývoj využití ubytovacích služeb vnitřními i zahraničními hosty 2007 – 2011 v Pobaltí

Zdroj: Eurostat

Podle údajů z eurostatu z roku 2011 byla návštěvnost České republiky, v rámci počtu návštěvníků s využitím ubytovacích služeb, až sedmkrát vyšší než například návštěvnost v Estonsku. Údaje jsou zjištěny v souladu EU – 27.

Obr. 21 Partnerské země využívající ubytovacích služeb v zemích Pobaltí k roku 2011

Zdroj: Eurostat

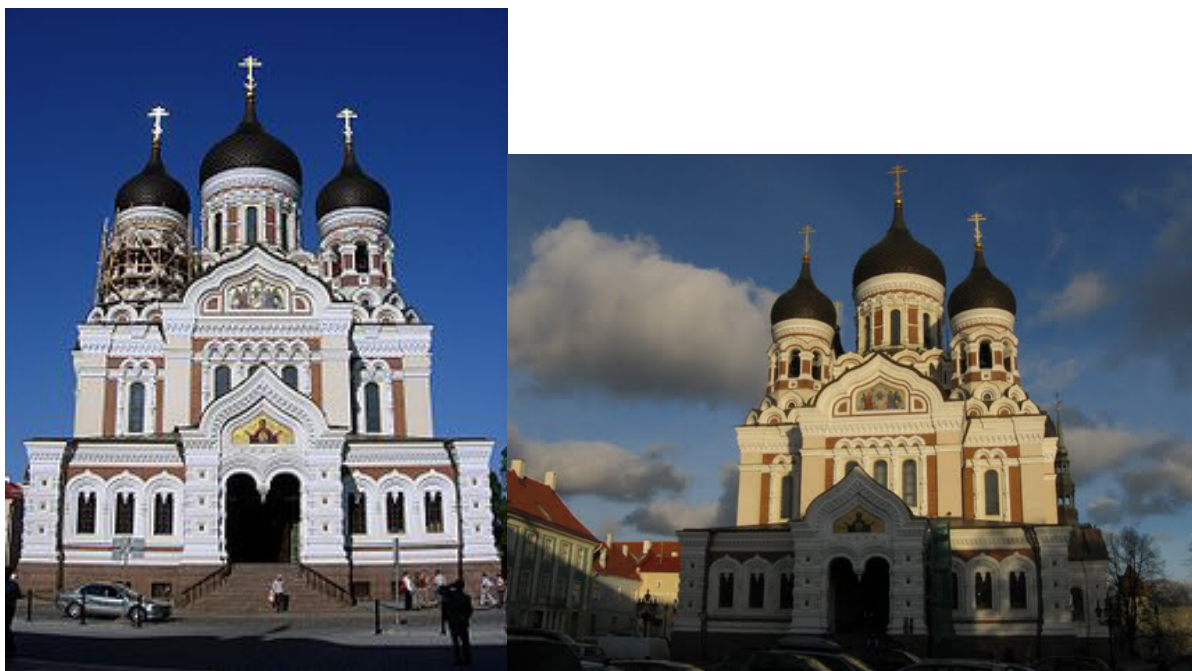
ZDROJE

- Evropa - členské země: *Evropská unie*. [online]. 2012 [cit. 2013-05-29]. Dostupné z: http://europa.eu/about-eu/countries/member-countries/index_cs.htm
- Statistic database - tourism: *Eurostat*. [online]. 2012 [cit. 2013-05-29]. Dostupné z: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/tourism/data/database>
- World heritage list: *WHC. UNESCO*. [online]. 2012 [cit. 2013-05-29]. Dostupné z: <http://whc.unesco.org/en/list/>
- Europa: *CIA - The World Factbook*. [online]. 2012 [cit. 2013-05-29]. Dostupné z: https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/wfbExt/region_eur.html
- POHANKOVÁ, K.: *Příručka geografie Pobaltí pro studenty baltistiky* [online] Brno. Masarykova univerzita, 2010 [cit. 2013-05-29] Dostupné z WWW: http://is.muni.cz/th/216812/prif_b/
- Statistikablogi: *Eesti on Baltikumi populaarseim turismimaa*. [online]. 2012 [cit. 2013-05-29]. Dostupné z: <http://statistikaamet.wordpress.com/2012/11/22/eesti-on-baltikumi-populaarseim-turismimaa/>

Přílohy

Obr. 22 Struveho geodetický oblouk

Obr. 23,24 Chrám sv. Alexandra Něvského

Obr. 25 Historické jádro města Tallinn

Obr. 26 Stříbrná pláž v letovisku Pärnu

Obr. 27 Rīžský dóm

Obr. 28 Šlechtické sídlo v Rundāle

Obr. 29 Hora křížů

Obr. 30,31 Kurská kosa

7 ŠKOLSKÝ SYSTÉM V POBALTSKÝCH ZEMÍCH

Bc. Hana Viačková (KG PŘF UP)

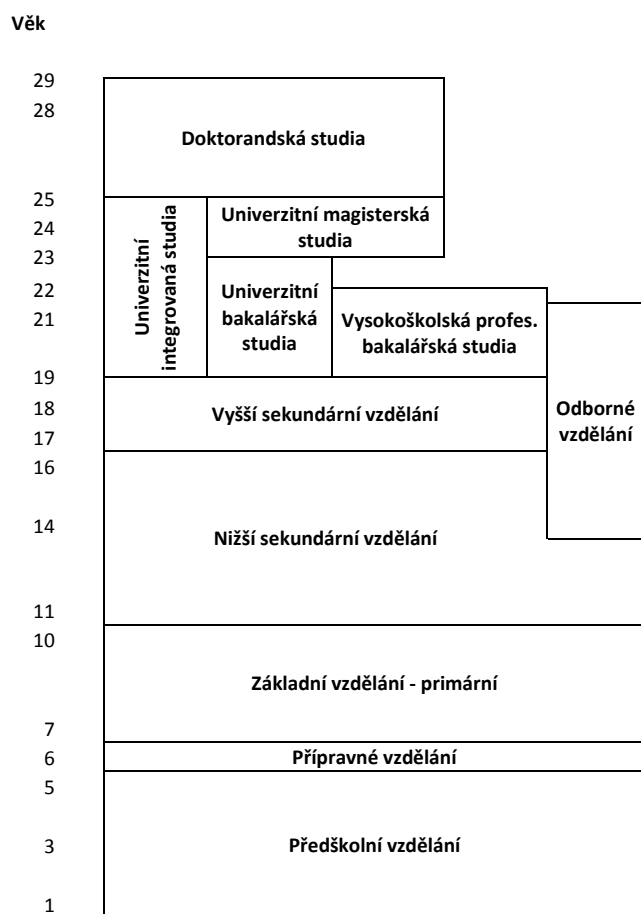
7.1 ÚVOD

Práce se zaměřuje na školský vzdělávací systém v Pobaltských zemích a jejich vzájemnou komparaci. Tyto země se nacházejí v severovýchodní části Evropy na pobřeží Baltského moře. Mají společnou nejen geografickou polohu, ale i část historie – po určitou dobu byly součástí Sovětského svazu. Školský vzdělávací systém je u všech rozdělen do několika částí (většinou na předškolní, základní, střední a vyšší stupeň vzdělání). V některých věcech se ale jejich vzdělávací systémy liší.

7.2 ŠKOLSKÝ VZDĚLÁVACÍ SYSTÉM

7.2.1 Litva

Litva má zaveden 12letý všeobecně vzdělávací systém (z *Education in Lithuania [online]*), který je rozdělen na základní (primární) vzdělání, nižší sekundární vzdělání a vyšší sekundární vzdělání (viz obr. 32). Povinná školní docházka je v Litvě od 7 do 16 let. Kromě všeobecně vzdělávacího systému zde existuje předškolní vzdělání, odborné vzdělání a terciární vzdělání.

Obr. 32 Vzdělávací soustava v Litvě
Zdroj: *Educatin in Lithuania online*

Předškolní vzdělání je nepovinné a je poskytováno na žádost rodičů veřejnými i soukromými jeslemi a školkami pro děti od 1 roku do 6 let.

Přípravné vzdělání je nepovinný typ vzdělání, který je poskytován na dobu jednoho roku pro děti ve věku šesti let výjimečně v pěti letech). Jeho cílem je lépe připravit děti na vstup do školy.

Délka **primárního vzdělávacího systému** činí 4 roky. Do první třídy musí nastoupit děti, které dovršily sedmi let (na přání rodičů i od šesti let). Dosažené výsledky a pokrok žáků není posuzován známkami, ale jejich hodnocení je založeno na idiografickém principu, tj. hodnotí se individuální pokrok dítěte s ohledem na jeho osobnost. Žáci jsou informováni o hodnocení ústně nebo formou krátkého popisu. Na konci trimestru,

semestru, nebo školního roku je provedeno souhrnné hodnocení s uvedením dosaženého stupně

vzdělání (vyhovující, základní, vyšší). Děti, které navštěvují školy pro národnosti menšiny, se začínají učit litevsky v první třídě.

Po dokončení primárního vzdělání začínají žáci studovat v rámci povinného 6letého **nižšího sekundárního programu**, který je realizován na základních, sekundárních, mládežnických a odborných školách a na gymnáziích. Skládá se ze dvou částí: čtyřletého programu realizovaného pro 5. – 8. třídu a dvouletého programu pro 9. – 10. třídu (1. a 2. ročník gymnázia). Po ukončení 10. třídy a základního vzdělání mohou žáci pokračovat ve studiu v rámci sekundárního vzdělávacího programu nebo odborného vzdělávacího programu, nebo v rámci sekundárního vzdělávacího programu spolu s odborným vzdělávacím programem pro získání první klasifikace. Stupeň známkování je 1 – 10, kdy nejlepší známkou je 10 (známky 1 – 3 neuspěl, známky 4 – 10 uspěl).

Vyšší sekundární vzdělání není povinné a je obvykle poskytováno po dobu dvou let (třídy 11 a 12 na sekundárních školách a třídy 3 a 4 na gymnáziích). Studenti studují podle individuálních studijních plánů. Vyšší sekundární vzdělání se uskutečňuje na středních školách, gymnáziích a odborných školách. Studenti posledního ročníku sekundárního vzdělávacího programu vykonávají na jaře maturitní zkoušku, která může být dvou typů, na úrovni školní nebo státní. K získání maturitního vysvědčení musí složit dvě maturitní zkoušky: povinnou zkoušku z litevštiny a volitelnou zkoušku. Absolventi, kteří chtějí pokračovat na institucích vyššího vzdělání a přijímat státní finance, musí splnit tři maturitní zkoušky. Po ukončení sekundárního vzdělávacího programu získá student středoškolské vzdělání a může pokračovat ve studiu na odborných školách nebo na institucích vyššího studia.

Systém odborného vzdělání zahrnuje primární a pokračující odborné vzdělání. V Litvě je (rok 2010) celkem 78 odborných škol (tři z nich jsou soukromé). Odborné školy poskytují jak rekvalifikační školení, tak základní nebo sekundární vzdělání. Doba vzdělání jsou 2 nebo 3 roky, pro studenty, kteří již získali středoškolské vzdělání, je délka studia 1 – 1,5 roku. Ukončením programu odborného vzdělání získají studenti odbornou kvalifikaci. Studenti, kteří získali středoškolské vzdělání, mohou pokračovat ve studiu na vysokých školách nebo univerzitách.

Na **vysokých školách a univerzitách** je studium rozděleno do třech cyklů: (1) profesionální bakalářské nebo vysokoškolské bakalářské studium, (2) magisterské studium, (3) doktorandské studium. V Litvě se nachází celkem 23 vysokých škol (10 z nich soukromých) a 23 univerzit (8 z nich soukromých). Vyšší vzdělání na vysokých školách se zaměřuje na školení k odborné činnosti. Délka denního studia jsou obvykle 3 roky, pro kombinovaná studia 4 roky a absolventům je udělován profesionální bakalářský titul. Studium na univerzitách je zaměřeno spíše na akademické vzdělání a teoretickou výuku. Některé studijní programy jsou integrované, tj. bakalářský a magisterský stupeň dohromady (např. právo, medicína, atd.). Délka denního bakalářského programu obvykle trvá 4 roky (u kombinovaného 5 let), magisterského studia se pohybuje v rozmezí 1,5 až 2 roky a doktorandského studia 4 roky.

7.2.2 Lotyšsko

Výukový systém je spravován na třech úrovních – národní, obecní a institucionální (z *The education system in Latvia [online]*). Parlament, ministerstva a ministerstvo školství a vědy jsou hlavní rozhodovací orgány na národní úrovni.

Předškolní vzdělávací programy, které jsou poskytovány obecními školami nebo školkami, jsou povinnou součástí základního vzdělání pro děti ve věku 5 – 7 let, které se na něm musí podílet. Cílem předškolního vzdělání je podporovat všestranný rozvoj dětí a posílit jejich připravenost ke vstupu do první etapy základního vzdělání.

Devítiletá jednotná struktura **základního vzdělání** je povinná pro všechny děti od 7 let. Učební plán je určen národní vzdělávací normou. Ministerstvo školství a vědy dohlíží a stanovuje obsah závěrečných národních zkoušek. Žáci, kteří obdrželi hodnocení ze všech předmětů povinné školní osnovy, národních testů a zkoušek, obdrží Certifikát k základnímu vzdělání a výkaz záznamů, které je kvalifikují a slouží jako kritérium pro přijetí k dalšímu vzdělání na středním stupni vzdělávacích programů. V případě, že žák neobdrží hodnocení z některého z předmětů nebo centralizovaných národních testů a zkoušek, obdrží vysvědčení, které mu umožňuje pokračovat ve vzdělání a průpravě v základních odborných vzdělávacích programech.

Existují tyto typy středoškolských vzdělávacích programů: všeobecné středoškolské vzdělání, odborné středoškolské vzdělání a výukové programy. Pro absolvování **všeobecných středních škol** (střední školy, gymnázia) musí studenti splnit 4 centralizované státní zkoušky. Osvědčení středoškolského vzdělání je udělováno všem studentům, kteří obdrželi kladné hodnocení ve všech předmětech podle vybraného profilu a státních zkouškách a obdrželi certifikát o absolvování centralizovaných zkoušek a jejich hodnocení. Díky tomu mohou dále pokračovat ve vzdělání v jakémkoliv vyšším vzdělávacím programu.

V Lotyšsku existují různé formy **odborného a výukového vzdělání**, který jsou vyvíjeny pro všechna odvětví národního hospodářství. Většina odborných škol poskytuje čtyřleté nebo tříleté odborné vzdělání nebo výukový program, pouze některé programy jsou určeny pro základní vzdělání. V závislosti na typu odborného vzdělávacího programu, obdrží studenti, kteří splnili závěrečné předměty a kvalifikační zkoušky, ocenění ve formě diplomu nebo certifikátu. Pouze držitelé diplomu mohou dále nastoupit do terciárního vzdělání.

Terciární vzdělávání poskytují v Lotyšsku různé typy institucí: univerzity, akademie, terciární vzdělávací instituce (*z Lotyšsko – studium, práce, cestování [online]*). Instituce terciárního vzdělávání tedy poskytují různé akademické a profesní studijní programy na různých úrovních a o různé délce. Délka bakalářského studijního programu je 3 až 4 roky a je považován za ukončenou akademickou kvalifikaci. Magisterský titul se udílí po druhé úrovni akademického vzdělávání a vyžaduje minimálně pětileté univerzitní studium. Doktorandské studium trvá 3 - 4 roky řádného studia.

7.2.3 Estonsko

Základním cílem Estonského vzdělávacího systému (*z Estonian Educational Landscape [online]*) je vyvinout Estonskou společnost v otevřenou učící se společnost, kde každý člověk je celoživotně vzdělávající se jedinec. Školní vzdělávací systém v Estonsku je rozdělen do následujících částí: předškolní vzdělání, základní vzdělání, všeobecné středoškolské vzdělání, odborné středoškolské vzdělání a vyšší vzdělání. Existuje zde také forma vzdělání dospělých.

Za vzdělání dětí v předškolních zařízeních je zodpovědná národní a místní správa. **Předškolní vzdělávání** mohou děti získat buď doma, nebo v institucích péče o děti, které jsou nepovinné (patří sem jesle pro děti do tří let, mateřské školy pro děti do sedmi let a školky pro děti se zvláštními

potřebami do sedmi let).

Povinná školní docházka obvykle začíná ve věku sedmi let a trvá do konce základního vzdělání. **Základní vzdělání** lze získat na základních školách nebo na všeobecných vyšších sekundárních základních školách, které mají základní školní třídy pro celou devítiletou školní docházku (třída 1 – 9). Základní vzdělání je dotováno státním rozpočtem a místní samosprávou. Na základních školách je zaveden jednotný známkovací systém s rozsahem 1 – 5 (5 reprezentuje nejlepší výsledek, 1 nejhorší).

Středoškolské vzdělání je úroveň vzdělání, které je založeno na základním vzdělání. Je rozděleno na všeobecné střední vzdělání a odborné střední vzdělání (oba trvají tři roky). Získání středoškolského vzdělání je nezbytný předpoklad pro pokračování studia na institucích vysokoškolského vzdělání. Stejně jako základní vzdělání je i všeobecné střední vzdělání financováno státem a místní samosprávou. Po znovuzískání nezávislosti Estonska se zvýšil počet soukromých středních škol, které stejně jako státní školy podléhají státním školním osnovám. Student musí splnit kromě školních zkoušek také minimálně tři státní zkoušky k získání osvědčení o všeobecném středoškolském vzdělání. Na odborných školách je hlavní důraz kladen na získání odborných dovedností a praktických zkušeností. Instituce odborných škol jsou primárně financovány státem. Tento typ vzdělání je možné získat po absolvování základní nebo střední školy. Celková doba středoškolského odborného studia činí 3 roky (pro absolventy základní školy) a doba trvání nástavby pro absolventy je 0,5 až 2,5 let.

Poskytování **vyššího vzdělání** v Estonsku se datuje do roku 1632, kdy byla založena Univerzita v Tartu. Dnes se zde nachází 33 institucí, které zajišťují vysokoškolské studijní plány, z nichž 15 institucí je soukromých. Přesněji se jedná o 9 univerzit, včetně 3 soukromých univerzit, 22 institucí vyššího odborného vzdělání a 2 odborné školy poskytující vyšší vzdělávací programy. Vyšší odborné vzdělání je poskytováno buď institucemi vyššího odborného vzdělání, nebo univerzitními fakultami. Program vyššího vzdělání nabízejí také dvě odborné školy. Standardní doba studia na vyšší odborné škole je tři až čtyři roky. Studentovi, který zdárně ukončí tento typ školy je udělen diplom, který mu umožňuje přístup do magisterského studia. Na univerzitách je možné získat vysokoškolské vzdělání na třech úrovních: bakalářské studium, magisterské studium a doktorské studium. Formální délka bakalářského studia jsou tři až čtyři roky, magisterského studia jeden až dva roky a doktorského studia tři až čtyři roky. Standardní doba bakalářského a magisterského studia celkem je nejméně pět let.

7.3 ZÁVĚR

Obecně lze říci, že všechny tři pobaltské státy mají povinnou devítiletou školní docházku od 7 do 16 let (výjimkou je Lotyšsko, které má navíc povinné také dva roky předškolního vzdělávacího programu pro děti ve věku 5 až 7 let). V České republice je také povinná devítiletá školní docházka, ale je už od 6 let. Nejvíce podobný systém vzdělání mají státy Estonsko a Lotyšsko. Jejich středoškolský vzdělávací program trvá (na rozdíl od České republiky) pouze 3 roky. V Lotyšsku mají různé formy odborného středoškolského programu, celková doba studia se pohybuje v rozmezí 3 až 4 let. Nejvíce odlišný vzdělávací systém má Litva, která má zaveden 12-ti letý všeobecně vzdělávací systém, který se dělí na tři hlavní části: základní primární vzdělání (doba trvání 4 roky), nižší sekundární vzdělání (6 let) a vyšší sekundární vzdělání (2 roky).

ZDROJE

- Education in Lithuania. *Ministry of Education and Science of the Republic of Lithuania*. [online]. c2013 [cit. 2013-05-28]. Dostupné na: <http://www.smm.lt/en/docs/Education_2010_taisyta.pdf>
- Estonian Educational Landscape. *Estonia.eu* [online]. c2013 [cit. 2013-05-27]. Dostupné na: <<http://estonia.eu/about-estonia/society/estonian-educational-landscape.html>>
- Lotyšsko – studium, práce, cestování. *EUROSKOP.CZ* [online]. c2015 – 2013 [cit. 2013-05-27]. Dostupné na: <<https://www.euroskop.cz/489/sekce/lotyisko---studium-prace-cestovani/>>
- The education system in Latvia. *Ministry of Education and Science, Republic of Latvia* [online]. Last update 31/05/2013 [cit. 2013-05-31]. Dostupné na: <<http://izm.izm.gov.lv/education.html>>

8 EKONOMICKÁ CHARAKTERISTIKA POBALTSKÝCH ZEMÍ

Bc. Barbora Mařátková (GÚ PŘF MU)

8.1 ÚVOD

Po rozpadu SSSR musely pobaltské státy provést v devadesátých letech transformaci ekonomiky. Jelikož v područí SSSR byly tyto státy dost zanedbávány, patřily na začátku 90. let k nejzaostalejším státům bývalého východního bloku. V druhé polovině 90. let tyto státy zaznamenaly strmý ekonomický růst. Tento růst byl ale zastaven nedávnými událostmi, které ovlivnily celý svět. V těchto státech hrozilo přehřátí ekonomiky, což nakonec umocnila celosvětová krize. Nakonec pobaltské státy patřily k těm nejvíce zasaženým ekonomickou krizí.

8.2 EKONOMICKÁ CHARAKTERISTIKA LITVY

Litva je největší ekonomikou ze tří pobaltských států. Stejně jako Česká republika se Litva již od počátku 90. let soustředila na velmi razantní privatizační politiku a od poloviny 90. let na cílené lákání přímých zahraničních investic. Součástí strategie státu byla i podpora podnikání. Dalšímu ekonomickému růstu pomohl bankovní sektor a stavebnictví.

Litevská ekonomika před ekonomickou krizí v roce 2008 rostla průměrně o 8 %. Růst byl tažen především exportem a domácí poptávkou. V roce 2009 se ale HDP státu propadl o více než 15 %. Stát se proto soustředil na přilákání zahraničních investic, rozvíjení exportního trhu a provedl široké ekonomické reformy pro oživení ekonomiky. Díky těmto opatřením Litva v současnosti patří k nejrychleji rostoucím ekonomikám v EU. V druhém pololetí roku 2012 vzrostl HDP o 2,2 %. Velkým problémem ale stále zůstává vysoká nezaměstnanost – okolo 15,8 %. Nejrychleji rostoucím odvětvím byla v roce 2012 výpočetní a komunikační technika (7,6 %), zemědělství, lesnictví a rybářství (6,7 %), nemovitosti a stavebnictví (4,8 %). Pokles byl zaznamenán u průmyslové výroby (-0,2 %). Export vzrostl o 0,8 %. Mezi hlavní exportní zboží patří minerální produkty, stroje a zařízení, chemikálie, textil, potraviny a plasty.

Litva má energeticky náročné hospodářství. Spolu s Estonskem, Českou republikou, Slovenskem, Rumunskem a Bulharskem spotřebuje na jednotku produkce nejvíce energie ze všech členských zemí EU, až 5x více než průměr EU. Jde o dědictví strukturalizace průmyslu pro potřeby bývalého SSSR. Ve státě vyrábí velké množství energeticky náročného cementu, umělých hnojiv, které exportuje.

Stát má cíl do roku 2015 přijmout euro. Hlavními obchodními partnery jsou Rusko, Německo a severské státy.

8.3 EKONOMICKÁ CHARAKTERISTIKA LOTYŠSKA

Lotyšsko je malou otevřenou ekonomikou s podílem vývozu na HDP asi jednou třetinou. Po vstupu do EU v roce 2004 zažívala země období ekonomického rozmachu. V té době byla lotyšská ekonomika nejrychleji rostoucí v Evropě, roční růst HDP zde dosahoval 10 %. Vliv na to měl především růst bankovního sektoru, silný příliv přímých zahraničních investic a absorpce finančních prostředků ze strukturálních fondů EU.

Ale již v létě 2008 MMF upozorňoval Lotyšsko na možnost ekonomické katastrofy (přílišná zadluženost domácností, kolaps trhu s nemovitostmi, rostoucí inflace) a předložil státu opatření, která byla ze strany Lotyšska ignorována. Vedení státu nereagovalo ani na doporučení Evropské komise. Hospodářství se tak dostalo do recese ještě před vypuknutím krize ve světě. Experti předpokládali, že krize zde potrvá 2-3 roky, nakonec se ji podařilo zkrátit na jeden a půl roku. Lotyšská krize byla podle analytiků domácí „provenience“, přičemž následná vlna globální recese její tvrdost ještě umocnila. Vláda byla nucena požádat o pomoc v zahraničí - Evropskou komisi a Mezinárodní měnový fond. Lotyšsko nebylo daleko do vyhlášení státního bankrotu. Stát musel přijmout velmi přísná kritéria, aby na půjčky dosáhl. Krize zde byla nejsilnější ze všech zemí EU.

V závěru roku 2012 se potvrdil nástup pozitivního trendu, zejména u růstu HDP a zpomalení inflace. Lotyšsko se tedy vrátilo na svou cestu k přijetí eura k 1. 1. 2014. Další vývoj v této zemi bude záviset na ekonomické kondici hlavních obchodních partnerů. Korupce v současné době brzdí příliv zahraničních investic. Země se také potýká s nízkou porodností.

8.4 EKONOMICKÁ CHARAKTERISTIKA ESTONSKA

Po pádu SSSR se země dostala do tíživé ekonomické situace. Ekonomika se propadla o 30 %, roční inflace dosahovala 1000 %. V zemi se nedostávalo benzínu ani potravin. Naprostá většina zahraničního obchodu se odehrávala s Ruskem. Po volbách 1992 se do čela státu dostal Mart Laar a začalo se s tolik potřebnými reformami v liberálním duchu. Začala obnova hospodářství - byla přijata vlastní státní měna, byl vydán zákon o vyrovnaném rozpočtu, ekonomika se začala více otevírat, byl privatizován státní majetek a v roce 1994 zavedlo Estonsko jako první země na světě rovnou daň z příjmu (26 %).

Další růst byl zastaven v roce 1999 v důsledku ruské krize. V roce 1999 se do čela státu vrátil opět Mart Laar a pokračoval dál v liberálních reformách. Estonsko bylo dokonce podle Indexu ekonomické svobody hodnoceno jako jedna z nejsvobodnějších zemí světa. Od roku 2000 tak HDP státu rostl – okolo 7 % ročně. Země se v zahraničním obchodu přeorientovala na západ. Z 90 % zahraničního obchodu s Ruskem se podíl snížil na 5-10 %. Většina obchodu státu dnes probíhá se skandinávskými zeměmi.

Ekonomika státu upadla do recese v roce 2008. V roce 2009 došlo k propadu HDP o 14,1 %. Hlavními příčinami byly kromě zhoršení výkonnosti světové ekonomiky také vysoká inflace (11,1 % v roce 2008), energetický cenový šok, snižující se spotřeba a padající trh realit, pokles přidané hodnoty průmyslové výroby a zhoršený přístup k úvěrům skandinávských bank. Již v roce 2010 se ekonomika začala uzdravovat a došlo k růstu o 3,1 %. Díky dobrým hospodářským výsledkům (růst HDP o 7,6 %) se v roce 2011 řadilo Estonsko ke státům s největším hospodářským růstem. Díky tomu splnila země

všechny podmínky pro přijetí eura k 1. 1. 2011. V uplynulém roce pak hospodářství rostlo díky domácím investicím a exportu.

Ekonomika Estonska je závislá především na oblasti služeb. Významný je zejména sektor informačních technologií, telekomunikace a bankovníctví. Z průmyslových oborů jsou nejdůležitější elektrotechnický, dřevozpracující a chemický průmysl, těžba ropných břidelic a stavba lodí. Významnou roli hraje též rybolov. Rychlý růst estonského hospodářství je podporován přísunem kapitálu ze skandinávských zemí. Přes estonské přístavy prochází i významná část ruského zahraničního obchodu, mimo jiné i ruská ropa.

8.5 ZÁVĚR

Pobaltské státy si na začátku 90. let musely projít přechodem od centrálně řízené ekonomiky k tržní ekonomice. Ve všech třech státech po reformě hospodářství začalo docházet k růstu ekonomiky. Státy hodně těží z orientace na bankovní sektor a stavebnictví. Tento trend byl pozastaven v roce 1999 v důsledku krize v Rusku. V důsledku této krize se státy přeorientovaly na západní trhy. Jejich současný zahraniční obchod je soustředěn hlavně na skandinávské státy, Německo a již v menší míře na Rusko.

Po roce 2000 zažívaly pobaltské státy strmý ekonomický růst. Začaly být nazývány ekonomickými tygry. Rychlost a velikost takového růstu ovšem nasvědčovaly na brzké přehřátí ekonomiky, což se nakonec i potvrdilo a nástup celosvětové ekonomické krize v roce 2008 ekonomiku těchto států položil. Nejvíce utrpělo Lotyšsko, které se z krize vzpamatovává nejpomaleji a jemuž velmi reálně hrozil státní bankrot. Celkem rychlý opětovný růst zaznamenalo Estonsko, jemuž uplatňovaná liberální politika pomohla z krize nejrychleji. A dokonce mohlo přijmout v roce 2011 euro. Litva po přijetí mnohých opatření je již na cestě k dalšímu růstu a brzkému přijetí eura. Lotyšsko se již také pomalu z krize vzpamatovává. Trendy růstu ekonomiky těchto zemí nasvědčují budoucími zlepšováním hospodářství.

ZDROJE

- GOLLA, Petr. Nejrychleji roste ekonomika Arménie. *Finance.cz* [online]. 2008 [cit. 2013-05-29]. Dostupné z: <<http://www.finance.cz/zpravy/finance/201925-nejrychleji-roste-ekonomika-armenie/>>
- KMENT, Vojtěch. Mart Laar: Estonský zázrak. *Lupa.cz - server o českém internetu* [online]. 2007 [cit. 2013-05-29]. Dostupné z: <<http://www.lupa.cz/clanky/mart-laar-estonsky-zazrak/>>
- Lotyšská ekonomika loni klesla o 4,6 %, varuje před možným bankrotem. *Patria* [online]. 2009 [cit. 2013-05-29]. Dostupné z: <<http://www.patria.cz/Zpravodajstvi/1376817/lotyska-ekonomika-loni-klesla-o-46-varuje-pred-moznym-bankrotem.html>>
- Státy světa - informace na cesty. *Ministerstvo zahraničních věcí* [online]. [cit. 2013-05-29]. Dostupné z: <http://www.mzv.cz/jnp/cz/encyklopedie_statu/index.html>

- The World Factbook. *Central Intelligence Agency* [online]. [cit. 2013-05-29]. Dostupné z: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/wfbExt/region_eur.html>
- Teritoriální informace. *Oficiální portál pro podnikání a export* [online]. [cit. 2013-05-29]. Dostupné z: <<http://www.businessinfo.cz/cs/zahranicni-obchod-eu/teritorialni-informace-zeme.html>>
- Wikipedia. *The Free Encyclopedia* [online]. [cit. 2013-05-29]. Dostupné z: <http://cs.wikipedia.org/wiki/Hlavn%C3%AD_strana>

9 EKONOMICKÁ KRIZE A JEJÍ PROJEVY V POBALTÍ

Bc. Lenka Dejdarová (KG PŘF UP)

9.1 ÚVOD

V roce 2008 zasáhla svět ekonomická krize. Ve státech Pobaltí se projevila velmi výrazně. Všechny tyto státy zaznamenaly více než 10% snížení HDP mezi roky 2008 a 2009. Některé rysy krize byly v této oblasti shodné, ale způsoby vyrovnání se s krizí zvolil každý stát jinak.

9.2 KRIZE V POBALTÍ

Státy Pobaltí nepatřily před příchodem krize mezi nekonkurenceschopné státy, ale právě naopak. Růst ekonomiky přilákal zahraniční investory, kteří však po krachu Lehman Brothers stahovali kapitál ze zemí Pobaltí. To společně s rapidním růstem cen nemovitostí zapříčinilo strmý pád HDP.

Lotyšsko i Estonsko zvolily cestu výrazných škrtnů a reforem. Rozdíl byl v tom, že Lotyšsko na rozdíl od Estonska muselo sanovat banky, což se výrazně projevilo na zadlužení. Lotyšský dluh dosahuje 42 % HDP, naopak estonský pouze 6 %. Estonsko je navíc jedinou zemí v EU, která loni hospodařila s rozpočtovým přebytkem. Lotyšsko má stále deficit v rámci maastrichtských kritérií. Obě země nyní patří mezi nejrychleji rostoucí v EU.

Obdobný průběh měla krize i v Litvě. Před krizí v zemi došlo k úvěrové expanzi, během níž vznikla řada rizikových úvěrů, které lidé později přestali zvládat splácet. Nechyběl ani stavební boom, jenž vedl k vytvoření bubliny na trhu nemovitostí. Rozestavěné kancelářské budovy najdete po celém Vilniusu. Litva následně zavedla také výrazná opatření. Snížila veřejné výdaje o 30 % – včetně snížení platů ve veřejném sektoru o 20 až 30 % a snížení důchodů až o 11 %. I premiéru Andriusu Kubiliusovi byl plat o 45 % snížen. Zvýšila daně u širokého sortimentu výrobků, například u farmaceutik a alkoholu. Daň z příjmu právnických osob se zvýšila z 18 na 21 %. Země tak docílila čisté úspory ve výši 9 % HDP.

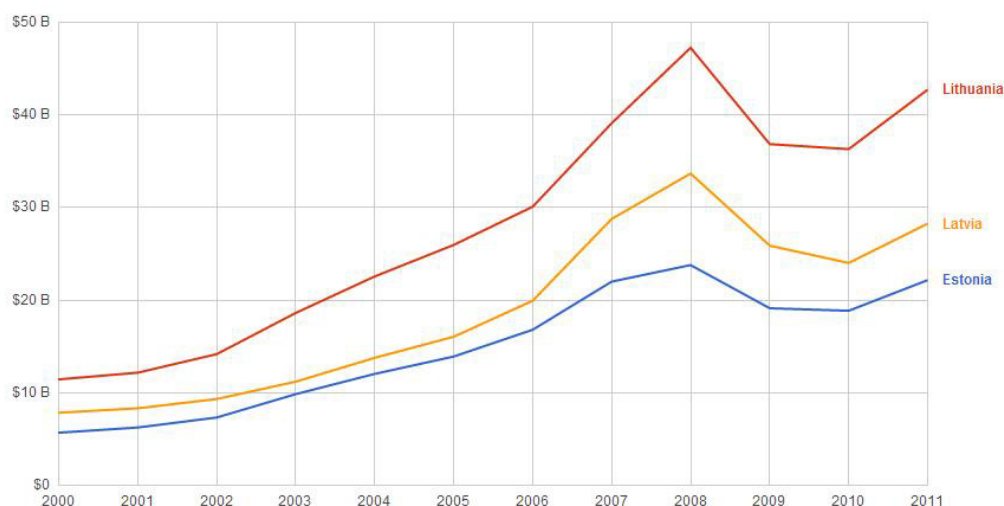
Zajímavostí také je, že v zemích zůstaly u moci i po volbách vlády, která na evropské poměry drsná úsporná opatření zaváděla. Tyto škrty a úsporné programy odborníci kvůli jejich drastičnosti označili za "vnitřní devaluaci". Opatření dokonce většinově prošla i u odborů a zatím nevyvolala takové protesty, jakými jsou pravidelné a široce rozšířené pouliční demonstrace, které můžeme vidět v Řecku, Španělsku či Británii. Zapříčinila však problém emigrace v oblasti. Např. počet obyvatel Lotyšska klesl od roku 2000 o 13 %, přičemž 80 % z těch, kteří odcházejí hlavně do Británie a Irska, jsou mladí lidé do 35 let.

Tato opatření byla mimo jiné zaváděna z důvodu snahy o vstup Litvy a Lotyšska do eurozóny. Euro zde mají v plánu zavést v roce 2014. Estonsko eurem platí od roku 2011, což vedlo k nárůstu zahraničních investic ve státě.

9.3 ZÁVĚR

Státy Pobaltí byly krizí výrazně postiženy, ale vypořádaly se s tímto problémem drastickými opatřeními. Tato opatření vedla ke stabilizaci ekonomiky, ale zapříčinila výraznou vlnu emigrace ekonomicky aktivního obyvatelstva. To by mohl být velký problém do budoucna.

Vliv krize na ekonomiku jednotlivých států Pobaltí dokumentují následující grafy.

Obr.33 Vývoj růstu HDP ve státech Pobaltí v letech 2000 až 2011 (Zdroj: Google Public Data Explorer)

Obr.34 Vývoj inflace ve státech Pobaltí v letech 2000 až 2011 (Zdroj: Google Public Data Explorer)

ZDROJE

- Byznys - iHNed.cz [online]. 2013 [cit. 2013-05-27]. Dostupné z: <<http://byznys.ihned.cz/>>
- *Google Public Data Explorer* [online]. 2013 [cit. 2013-05-27]. Dostupné z: <https://www.google.cz/publicdata/explore?ds=d5bncppjof8f9_&hl=en&dl=en>
- Státy světa. Ministerstvo zahraničních věcí [online]. 2013 [cit. 2013-05-27]. Dostupné z: <http://www.mzv.cz/jnp/cz/encyklopedie_statu/index.html>

10 POLITICKÝ SYSTÉM POBALTSKÝCH ZEMÍ

Bc. Petr Dostál (KG PŘF UP)

10.1 ÚVOD

Cílem tohoto referátu je přiblížení politických systémů Estonska, Litvy a Lotyšska. Politický systém každého státu se skládá ze tří složek: moci zákonodárné, moci výkonné a moci soudní. U každé země budou tyto složky popsány a posléze srovnány s ostatními zeměmi. Referát také poukáže na případné zvláštnosti jednotlivých politických systémů. Všechny tři země mají podobnou, především nedávnou, historii, a tak se dá předpokládat, že i jednotlivé politické systémy budou podobné.

10.2 ESTONSKO

Estonsko je stejně jako většina evropských zemí parlamentní republikou. Zákonodárnou moc má na starost jednokomorový parlament zvaný Riigikogu, který má 101 poslanců. Ti jsou estonským lidem voleni na 4leté funkční období podle systému poměrného zastoupení. Když pomineme zákonodárnou funkci, má estonský parlament na starost také jmenování vysokých státních úředníků jako jsou např. předseda vlády nebo předseda Nejvyššího soudu, schvalování státního rozpočtu. Jeho úkolem je také volba prezidenta Estonska. Do Riigikogu se volí podle všeobecného, rovného, tajného a přímého volebního práva. Volit může každý občan, kterému bylo alespoň 18 let a zvolen může být každý občan, kterému bylo alespoň 21 let.⁴ Poslední volby do estonského parlamentu se konaly v roce 2011 a zvítězila v nich Eesti Reformierakond, která získala 33 z celkových 101 křesel. Z téže strany je také současný estonský premiér Andrus Ansip.⁵ Zajímavostí je, že občané Estonska mohou volit prostřednictvím internetového hlasování, a to od roku 2005, kdy tato metoda byla poprvé použita při komunálních volbách. Ve volbách do parlamentu bylo toto hlasování poprvé použito v roce 2007.

Výkonnou moc má na starost vláda a prezident. Vláda se skládá z 12 ministrů a předsedy vlády, kterým je v současnosti Andrus Ansip. Premiér si sám vybírá ministry. Jejich počet není pevně stanoven. Vládu schvaluje parlament.⁶ Prezidenta volí nepřímo jednokomorový parlament na funkční období 5 let. Prezident může být zvolen v maximálně dvou po sobě jdoucích 5letých obdobích. Hlavní funkce prezidenta je reprezentovat stát navenek. Je to tedy především symbolická funkce. V současnosti je estonským prezidentem Toomas Hendrik Ilves, od roku 2006.⁷

Soudní systém Estonska se skládá ze tří stupňů. Prvním stupněm jsou krajské správní soudy, druhým obvodové soudy a třetím je Nejvyšší soud neboli Riigikohus, který má v současnosti 19

⁴ Riigikogu. [online]. 2013 [cit. 2013-05-28]. Dostupné z: <http://www.riigikogu.ee/?lang=en>

⁵ Parties and Elections in Europe. NORDSIECK, Wolfram. [online]. 2011 [cit. 2013-05-28]. Dostupné z: <http://www.parties-and-elections.eu/estonia.html>

⁶ Estonian Government - Estonian Government. [online]. 2013 [cit. 2013-05-28]. Dostupné z: <http://valitsus.ee/en/government>

⁷ President. [online]. 2013 [cit. 2013-05-28]. Dostupné z: <http://www.president.ee/en/index.html>

soudců. Předseda soudu je jmenován parlamentem. V současnosti je jím Märt Rask. Soud se skládá z občanského a trestního senátu, z komory pro správní právo a komory pro přezkum ústavy. Nejvyšší soud plní zároveň funkci nejvyššího soudu, Nejvyššího správního soudu, jakož i ústavního soudu. Soud má sídlo v Tartu.⁸

10.3 LOTYŠSKO

Lotyšsko je stejně jako Estonsko parlamentní republikou. Zákonodárnou moc zastupuje jednokomorový parlament zvaný Saeima, který tvoří 100 poslanců volených na funkční období 4 let systémem poměrného zastoupení. Uzavírací klauzule je 5 %. Parlament vyslovuje důvěru vládě. Parlament může být rozpuštěn, pokud prezident vypíše referendum a občané to odhlasují. Zajímavostí je, že pokud občané prezidentův návrh zamítnou, prezident automaticky přijde o svůj úřad. V roce 2011 tato situace nastala. 94 % občanů hlasovalo pro rozpuštění Saeimy.⁹ V září stejného roku se pak uskutečnily zatím poslední volby do parlamentu. V těch zvítězila politická strana Saskaņas Centrs (SC), která získala 31 křesel. Ovšem nevytvořila s nikým koalici, a tak vládu utvořily další tři strany v pořadí. Předsedou vlády se stal Valdis Dombrovskis.¹⁰

Moc výkonnou má starost prezident a vláda. Prezident je volen nepřímo poslanci na období 4 let s možností jednoho znovuzvolení. Jeho úkolem je jmenovat vládu, zastupovat stát navenek. Má právo svolat referendum o rozpuštění parlamentu. Současným prezidentem je od roku 2011 Andris Bērziņš.¹¹ Vládu neboli Radu ministrů sestavuje premiér. V současnosti má Lotyšsko 13 ministerstev.¹²

Soudní moc je stejně jako v Estonsku složena ze tří stupňů. Prvním stupněm jsou okresní soudy, druhým krajské soudy a třetím stupněm je Nejvyšší soud. Ten se skládá z jednoho senátu a dvou komor: komory pro věci občanskoprávní a komory pro věci trestní. Mimo tento systém pak působí Ústavní soud, který má 7 soudců, které musí odhlasovat parlament.¹³

⁸ Supreme Court of Estonia. [online]. 2013 [cit. 2013-05-28]. Dostupné z: <http://www.riigikohus.ee/?lang=en>

⁹ Euroskop.cz - Lotyšsko. VLÁDA ČESKÉ REPUBLIKY. [online]. 2005 - 2013 [cit. 2013-05-28]. Dostupné z: <https://www.euroskop.cz/486/sekce/lotyssko/>

¹⁰ NORDSIECK, Wolfram. Parties and Elections in Europe. [online]. 2011 [cit. 2013-05-28]. Dostupné z: <http://www.parties-and-elections.eu/latvia.html>

¹¹ Euroskop.cz - Lotyšsko. VLÁDA ČESKÉ REPUBLIKY. [online]. 2005 - 2013 [cit. 2013-05-28]. Dostupné z: <https://www.euroskop.cz/486/sekce/lotyssko/>

¹² Latvijas Republikas Ministru Kabinets: Home Page. [online]. 2006 [cit. 2013-05-28]. Dostupné z: <http://www.mk.gov.lv/>

¹³ Evropská komise - Evropská soudní síť - Organizace soudnictví - Lotyšsko. EVROPSKÁ KOMISE. [online]. 2013, 20-02-2008 [cit. 2013-05-28]. Dostupné z: http://ec.europa.eu/civiljustice/org_justice/org_justice_lat_cs.htm

10.4 LITVA

Stejně jako předchozí dva státy je i Litva parlamentní republikou s prvky poloprezidentského systému. Zákonodárná moc je svěřena jednokomorovému parlamentu zvanému Seimas, který má 141 poslanců volených na 4 roky. Asi polovina členů tohoto orgánu je volena v jednotlivých volebních obvodech (71), a druhá polovina (70) je volena v celostátním hlasování podle systému poměrného zastoupení. Uzavírací klauzule je 5 %. Pokud se jedná o koalici, je tato hranice posunuta na 7 %.¹⁴ Poslední volby do parlamentu se konaly v roce 2012 a zvítězila v nich politická strana, která získala 29 křesel. Předsedou vlády se stal Algirdas Butkevičius.¹⁵

Výkonnou moc si mezi sebou dělí vláda a prezident. Ten je volen přímou volbou na 5 let s možností jednoho znovuzvolení. Litevský politický systém lze charakterizovat jako poloprezidentský. Prezident jmenuje a odvolává premiéra se souhlasem parlamentu. V současnosti je prezidentkou Litvy Dalia Grybauskaitė, a to od roku 2009.¹⁶ Vláda se v současnosti skládá z 15 ministrů. Sestavuje ji předseda vlády.

Soudní moc je v Litvě rozdělena do 4 úrovní. Tyto úrovně jsou zastoupeny: okresními soudy, krajskými soudy, odvolacími soudy a Nejvyšším soudem. Mimo tento systém existuje ještě dvoustupňová soustava správních soudů, která se skládá z krajských správních soudů a Nejvyššího správního soudu.¹⁷

10.5 ZÁVĚR

Dá se říci, že politické systémy všech tří zemí jsou velmi podobné, a liší se jen nepatrně. Většina odlišností je zanedbatelných, jedná se např. o počet poslanců v místním parlamentu nebo o délku prezidentského mandátu. Každá země má však jednu zvláštnost, kterou se od ostatních dvou států odlišuje. V Estonsku je možné v parlamentních volbách hlasovat přes internet přímo z domova. V Lotyšsku může prezident přijít o svůj úřad, pokud jím vyhlášené referendum o rozpuštění parlamentu voliči neodhlasují. Litva je zase jediným pobaltským státem, kde prezidenta volí přímo občané státu.

¹⁴ Lietuvos Respublikos Seimas. [online]. 2013 [cit. 2013-05-28]. Dostupné z: <http://www.lrs.lt/>

¹⁵ NORDSIECK, Wolfram. Parties and Elections in Europe. [online]. 2012 [cit. 2013-05-28]. Dostupné z: <http://www.parties-and-elections.eu/lithuania.html>

¹⁶ ZENKNER, Petr. Euroskop.cz - Litva. EUROSOP. [online]. 2005 - 2013 [cit. 2013-05-28]. Dostupné z: <https://www.euroskop.cz/493/sekce/litva/>

¹⁷ Evropská komise - Evropská soudní síť - Organizace soudnictví - Litva. EVROPSKÁ KOMISE. [online]. 2013, 13-07-2006 [cit. 2013-05-28]. Dostupné z: http://ec.europa.eu/civiljustice/org_justice/org_justice_lit_cs.htm

11 STRUČNÝ PŘEHLED POBALTSKÉHO PRŮMYSLU

Bc. Lukáš Hlavinka (GÚ PŘF MU)

11.1 ÚVOD

Ekonomika pobaltských států procházela v 90. letech vývojem typickým pro postkomunistické státy. V rámci Sovětského svazu bylo sice hospodářství Estonska, Lotyšska a Litvy v dobré kondici, po znovunabytí nezávislosti však ekonomika těchto tří států zažila hluboký propad. Důvodem byla jednak liberalizace a s ní spojený rychlý růst cen, zavádění národních měn namísto ruského rublu a také ekonomická a energetická závislost na Rusku. Po počátečním poklesu HDP až o 60 % však brzy jejich ekonomiky zaznamenaly růst. S dědictvím sovětské struktury průmyslu si však země potýkají dodnes, jejich hospodářství je velmi energeticky náročné, v případě Estonska a Litvy dokonce 6x náročnější než je průměr EU.

Pobaltí zaznamenalo podobně jako Česko vlnu terciarizace, která způsobila pokles významu priméru a částečně také sekundéru ve prospěch služeb. Po vstupu do Evropské unie v roce 2004 prožívaly všechny tři státy období ohromného ekonomického rozmachu. Lotyšská ekonomika vykazovala v té době nejvyšší růst v Evropě (průměrný roční růst HDP byl kolem 10 %). Období konjunktury ukončila až hospodářská krize v roce 2008. Nejhuře na ni doplatilo právě Lotyšsko, které se ocitlo na pokraji státního bankrotu.

11.2 PRŮMYSL ESTONSKA

Po znovuzískání nezávislosti nastal v 90. letech v Estonsku pokles průmyslové výroby. Příčinou bylo cílené omezování a odstávka neefektivních provozů, pozůstatků sovětského průmyslového komplexu, většinou vojenského, produkujícího zvláště elektrotechniku. V důsledku tohoto kroku vznikla centra s vysokou nezaměstnaností a sociálním napětím (např. převážně ruskojazyčná Narva na hranicích s Ruskou federací). Rezignace na průmyslovou výrobu měla i politické pozadí, protože byla vedena mimo jiné snahou docílit návratu ruskojazyčných obyvatel, kteří sem přišli jako experti a dělníci v rámci industrializace, zpátky do Ruska. Tento záměr se však nezdařil a bohužel vedl k vedlejšímu efektu, kterým je poměrně nízká industrializace země.

Růst objemu výroby, který charakterizoval estonský průmysl na začátku tohoto tisíciletí, ukončila recese v roce 2009 (pokles HDP o 14,1 %). Průmysl začal oživovat v roce 2010, kdy byl zaznamenán nárůst výroby oproti roku 2009 o 25 %. Nárůst zaznamenaly všechny oblasti průmyslu, nejvyšší nárůst byl dosažen ve výrobě elektřiny a tepla (32 %). V současné době přispívá průmysl k tvorbě HDP 15,5 % (2011). Nejdůležitějšími odvětvími estonského průmyslu jsou potravinářství a dřevozpracující průmysl. Jejich podíl na celkové průmyslové výrobě představoval v roce 2011 12 %. Podstatná je také výroba stavebních materiálů, protože stavební suroviny jsou jednou z mála nerostných surovin, kterými Pobaltí disponuje.

Dřevozpracující průmysl a výroba produktů ze dřeva zaměstnávají nejvíce pracovníků ze všech odvětví estonského průmyslu. V 967 podnicích bylo v roce 2010 zaměstnáno celkem 13 043 osob. Zhruba 68 % produkce bylo exportováno. Rok 2010 znamenal v Estonsku obnovení textilní výroby a zvýšení její konkurenceschopnosti. Textilní průmysl je orientovaný především na zahraniční trh, v

roce 2010 šlo 85 % produkce na export. Nejdůležitějšími trhy pro odbyt estonských textilních výrobků byly Švédsko, Finsko a Německo. Také většina oblečení vyráběného v Pobaltí pochází z Estonska.

Nejrychleji rostoucími oblastmi průmyslové výroby v roce 2010 byla výroba počítačů, elektroniky a optických výrobků. Objem produkce uvedených odvětví vzrostl v roce 2010 celkem o 146,2 %. Výroba je orientovaná především na zahraniční trhy, kam bylo vyvezeno 96,5 % výrobků. Nejdůležitějším trhem pro tyto výrobky bylo v roce 2010 Švédsko. Zajímavostí je, že estonský IT sektor dal světu program Skype.

Zpracovatelský průmysl zahrnuje v Estonsku cca 5 500 hlavně malých středních firem. Největšími producenty jsou Ericsson Eesti (výrobce mobilních telefonů a doplňků), ABB (výrobce elektronických zařízení), PKC Eesti (výrobce vodičů), BRLT Group (výrobce lodí a obrábění kovů), Norma a.s. (výrobce zabezpečovacího zařízení pro automobily) a maso zpracující podnik Rakvere Meat. Vůbec největším estonským podnikem je státní energetická firma Eesti Energia, která provozuje elektrárenský komplex v blízkosti pohraničního města Narva. Společnost směle tvrdí, že je největší hráč v oboru přeměny ropných břidlic na ropu na světě. Právě ropné břidlice, které se v jinak surovinově chudém Estonsku těží, jsou základem místního energetického sektoru.

Obr. 35 Rafinerie ropných břidlic společnosti Eesti Energia (zdroj: <https://www.energia.ee/en/avaleht>)

11.3 PRŮMYSL LOTYŠSKA

Rychlý růst v předkrizových letech, který byl poháněn zejména domácí poptávkou, podstatně proměnil strukturu lotyšského hospodářství ve prospěch sektoru služeb, jelikož jeho růst byl mnohem rychlejší než vývoj v oblasti výroby zboží. Lotyšská ekonomika se vyznačuje poměrně nízkým podílem zpracovatelského průmyslu a v tomto ohledu citelně zaostává za unijsním průměrem. Pouze takové státy jako Kypr či Lucembursko – s vysokým podílem exportně orientovaných služeb, vykazují ještě nižší podíl výroby na HDP. Tato strukturální asymetrie nedává dobrý základ pro stabilní růst.

Lotyšsko má tedy jinou strukturu ekonomiky než ČR: 70,6 % HDP připadá na sektor služeb, zejména dopravních a logistických, zatímco průmysl vytváří 24,7 HDP.

Po začlenění Lotyšska do Evropské unie zajišťoval polovinu růstu obchod a také další komerční služby. Podíl zpracovatelského průmyslu byl podstatně nižší, takže z hlediska "příspěvku" k růstu HDP výroba zaostávala i za stavebnictvím, dopravou a telekomunikacemi. V Lotyšsku, podobně jako v celé Evropě, zaznamenal zpracovatelský průmysl v roce 2009 nejmarkantnější propad. V letech 2011 a 2012 rostly o desítky procent výkony i prodeje nosných oborů, kterými jsou dřevařský, potravinářský, farmaceutický průmysl. V prvních dvou zmíněných odvětvích průmyslu bylo v roce 2011 zaměstnáno přes 40 % osob zaměstnaných v průmyslu celkem.

11.4 PRŮMYSL LITVY

Struktura průmyslu Litvy je stále ještě poplatná sovětské minulosti, kdy vybrané obory byly dimenzovány podle potřeb SSSR. Proto existuje poměrně málo podniků střední velikosti. Litva má málo nerostných surovin, v zemi není těžký průmysl. Ve struktuře litevského průmyslu dominují sektory lehkého průmyslu, jako jsou výroba potravin, zpracování tabáku, textilu, dřeva, nábytku, skla, těžba rašeliny apod. Společně s několika podniky strojírenského charakteru průmysl vytváří cca 25% HDP. Litva je stejně jako ostatní pobaltské země relativně chudá na nerostné suroviny. Těžba a zpracování nerostů se podílí na celkových tržbách národního hospodářství jen 0,5%. Jde o těžbu malého množství ropy a těžbu rašeliny.

Obr. 37 Pohled na zrušenou litevskou jadernou elektrárnu Ignalina (zdroj: <http://www.vae.lt/>)

Litva má především lehký a středně těžký průmysl a některé silné obory. V rámci chemického průmyslu je to především výroba umělých hnojiv (Achema) a průmysl zpracování ropy (rafinérie AB Orlen Lietuva). Kdysi byla významná také výroba elektrické energie, protože Litva vlastnila jedinou jadernou elektrárnu v Pobaltí. Šlo o elektrárnu Ignalina, která však na žádost Evropské unie ukončila činnost k 31. 12. 2009. Ta zrušením elektrárny podmiňovala vstup Litvy do Evropského společenství. Ignalina, jež pokrývala přes 80 % energetické spotřeby země, se prý typově příliš podobá ukrajinskému Černobylu. Cena elektřiny tím prudce vzrostla, domácnostem o třetinu, podnikům o polovinu.

Výjimečné postavení má největší litevská firma, rafinérie AB Orlen Lietuva v Mažeikiai. V žebříčku 100 největších firem střední Evropy podle tržeb se umístila na 11. místě. Vytváří zhruba 10% HDP. Navazuje na ni dalších 8 velkých zpracovatelů ropných produktů. Rafinérie vlivem svého portfolia účtuje v dolarové sféře. Svými výsledky také významně ovlivňuje celkové hospodářské výsledky země. Podrobnější hospodářské analýzy proto uvádějí i výsledky očištěné o petrochemický průmysl. Objem průmyslové výroby je pak poznamenán i cenovými výkyvy surové ropy a výsledných produktů.

11.5 ZÁVĚR

Všechny tři pobaltské země si ze sovětské éry přinesly především nevhodnou odvětvovou strukturu průmyslu. Přejít k tržní ekonomice znamenal pro řadu nekonkurenceschopných podniků jejich zánik. Jistou stabilizací situace byl až příchod zahraničních investorů. Státy nemohou svůj průmysl stavět na surovinové základně, protože v oblasti se těží jen stavební suroviny, rašelina a v menší míře ropa. Specifickou surovinou je pak jantar. Pro celé Pobaltí je charakteristický především dřevozpracující a potravinářský průmysl. Výroba elektrické energie v zemích nepokrývá spotřebu, avšak příslibem do budoucna jsou roponosné písky a břidlice, v jejichž využívání je Estonsko průkopníkem.

ZDROJE

- *Britannica Online Encyclopedia: Estonia* [online]. [cit. 2011-05-31]. Dostupné na: <<http://www.britannica.com/EBchecked/topic/193535/Estonia>>.
- *Česká televize: Litva zavírá jedinou jadernou elektrárnu – na přání Bruselu* [online]. [cit. 2011-05-31]. Dostupné na: <<http://www.ceskatelevize.cz/ct24/ekonomika/76734-litva-zavira-jedinou-jadernou-elektrarnu-na-prani-bruselu/>>.
- *EnviWeb: Estonci rozvíjejí energetický unikát: ropné břidlice* [online]. [cit. 2011-05-31]. Dostupné na: <<http://www.enviweb.cz/clanek/energie/93719/estonci-rozvijeji-energeticky-unikat-ropne-bridlice>>.
- *Eesti Energia* [online]. [cit. 2011-05-31]. Dostupné na: <<https://www.energia.ee/en/avaleht>>.
- *IHNED.cz: Největší firmou střední Evropy je PKN Orlen* [online]. [cit. 2011-05-31]. Dostupné na: <<http://byznys.ihned.cz/c1-57324150-nejvetsi-firmou-stredni-evropy-je-pkn-orlen-skoda-auto-je-treti-ceskym-skokanem-je-babis>>.
- *Ministerstvo zahraničních věcí České republiky: ekonomická charakteristika země – Estonsko* [online]. [cit. 2011-05-31]. Dostupné na: <http://www.mzv.cz/jnp/cz/encyklopedie_statu/evropa/estonsko/ekonomika/ekonomicka_charakteristika_zeme.html>.
- *Ministerstvo zahraničních věcí České republiky: ekonomická charakteristika země – Litva* [online]. [cit. 2011-05-31]. Dostupné na: <http://www.mzv.cz/jnp/cz/encyklopedie_statu/evropa/litva/ekonomika/ekonomicka_charakteristika_zeme.html>.
- *Ministerstvo zahraničních věcí České republiky: ekonomická charakteristika země – Lotyšsko* [online]. [cit. 2011-05-31]. Dostupné na: <http://www.mzv.cz/jnp/cz/encyklopedie_statu/evropa/lotyssko/ekonomika/ekonomicka_charakteristika_zeme.html>.
- POHANKOVÁ, K. (2010): *Příručka geografie Pobaltí pro studenty baltistiky: bakalářská práce*, Brno: Masarykova univerzita, Fakulta Přírodovědecká, 2010. 70 s., vedoucí bakalářské práce Vladimír Herber.
- *Visagino atominės elektrinės projektas* [online]. [cit. 2011-05-31]. Dostupné na: <<http://www.vae.lt/>>.

12 PRŮMYSL V POBALTSKÝCH ZEMÍCH

Bc. Ivana Šlupinová (KG PŘF UP)

12.1 EKONOMICKÁ TRANSFORMACE HOSPODÁŘSTVÍ POBALTSKÝCH ZEMÍ

Pobaltské státy stanuly na začátku 90. let (stejně jako ostatní postkomunistické země) před úkolem provést transformaci ekonomiky, která byla v průběhu bezmála padesátileté nadvlády SSSR deformována a izolována před vnějším světem.

V průběhu transformace bylo třeba vytvořit nejprve její institucionální rámec - tedy především připravit příslušné zákony (legislativu), které jsou třeba pro zahájení reformy vlastnických práv, zvláště privatizace a restituce. Během tohoto procesu ovšem dochází v ekonomice těchto zemí ke značnému poklesu výroby, hrubého domácího produktu, exportu, devalvaci měny. Prioritou je požadavek na rychlost transformace. Odlišný přístup jednotlivých zemí k provádění reformy měl za následek rozdílnou startovní pozici v rozjezdu ekonomiky.

Ve struktuře průmyslu přeindustrializovaných pobaltských států došlo v průběhu transformace ke značným změnám, a to jak v zaměstnanosti, tak v objemu a hodnotě výroby. Ve všech třech pobaltských státech došlo k velkému propadu průmyslové výroby vzhledem k úrovni z roku 1989. Reálná průmyslová výroba klesla v roce 1994 v Litvě na pouhých 30 % hodnoty z roku 1989, v Lotyšsku došlo k největšímu poklesu na 38,7 % v roce 1995, v Estonsku byla nejnižší hodnota dosažena v roce 1994 - 47,1 % úrovně roku 1989.

Od roku 1994, resp. v případě Lotyšska od roku 1995, dochází k pozvolnému růstu průmyslové výroby. V roce 1998 překročilo Estonsko jako první z pobaltských států o 6,5 % bodu hranici 50 % hodnoty z roku 1989.

V průběhu transformace ovšem došlo k významným strukturálním změnám. Některých odvětví se propad týkal více, u jiných naopak došlo k růstu. Mezi nejpostiženější patří odvětví těžkého průmyslu, zvláště pak strojírenský průmysl, ale také některé obory lehkého průmyslu, především průmysl elektrotechnický. Propad těžkého průmyslu v Pobaltí o více než polovinu lze vysvětlit rozpadem sovětského trhu, na kterém byl závislý z hlediska odbytu a závislostí na dovozu surovin (nyní ovšem dovážených za světové ceny). Současně došlo v nejpostiženějších odvětvích k poklesu zaměstnanosti, v případě strojírenského průmyslu až na třetinu podílu z roku 1989.

V průběhu transformace došlo naopak k vyprofilování perspektivních oborů, především textilního, a oborů, které využívají přírodní zdroje (produkty dřevozpracujícího a papírenského, kožedělného a potravinářského průmyslu). Do těchto perspektivních průmyslových odvětví směřuje i množství přímých zahraničních investic (především ze skandinávských zemí). Zároveň jde o odvětví vysoce exportně orientované. Nakonec je třeba upozornit na velký nárůst hodnoty výroby v průmyslu paliv v Litvě (v Lotyšsku a Estonsku jde o odvětví zanedbatelné). Důvodem je skutečnost, že největším průmyslovým komplexem na území Litvy je ropná rafinérie Mazeikiai, která je jedinou rafinérií v pobaltských státech a jejíž význam stále stoupá.

12.2 STRUKTURA PRŮMYSLU, TEMPO RŮSTU, NOSNÉ OBORY POBALTSKÝCH ZEMÍ

12.2.1 Litva

Tvorba HDP: 61,5 % služby, 33,2 % průmysl, 5,3 % zemědělství

HDP na 1 obyv. (parita kupní síly): 15 000 USD

Struktura průmyslu je stále ještě poplatná sovětské minulosti, kdy vybrané obory byly dimenzovány podle potřeb SSSR. Průmyslové a jiné důležité podniky se rozmísťovaly podle tehdejších strategických představ. Proto existuje poměrně málo podniků střední velikosti. Litva má málo nerostných surovin, v zemi není těžký průmysl. Litva tak má především lehký a středně těžký průmysl a některé silné obory - například chemický průmysl (výroba umělých hnojiv), průmysl zpracování ropy (rafinérie AB „Orlen Lietuva“) nebo významnou výrobu elektrické energie v JE Ignalina (1,3 GW), která však ukončila činnost k 31.12.2009 v souladu se závazky přijatými při vstupu Litvy do EU.

Ve struktuře litevského průmyslu dominují sektory lehkého průmyslu, jako jsou výroba potravin, zpracování tabáku, textilu, dřeva, nábytku, skla, těžba rašeliny apod. Společně s několika podniky strojírenského charakteru průmysl vytváří cca 25 % HDP. Země potřebuje modernizovat průmysl a zvyšovat produktivitu práce. Rovněž i spotřeba energie na jednotku HDP je cca 3x vyšší, než je průměr zemí EU. Hospodářské koncepce země berou i tuto skutečnost v úvahu.

Tab. 1 Přehled růstu průmyslové produkce (údaje v mil. Lt ve stálých cenách)

	2007	2008	2009	2010	2011
Průmysl celkem	50 907	62 859	46 554	54 907	66 150
Vývoj v %	102,4	105,5	85,4	106,6	108,1

Zdroj: <http://www.businessinfo.cz>

Výjimečné postavení má největší litevská firma, rafinérie AB „Orlen Lietuva“. Vytváří zhruba 10 % HDP. Navazuje na ni dalších 8 velkých zpracovatelů ropných produktů. Rafinérie vlivem svého portfolia účtuje v dolarové sféře. Svými výsledky také významně ovlivňuje celkové hospodářské výsledky země. Podrobnější hospodářské analýzy proto uvádějí i výsledky očištěné o petrochemický průmysl. Objem průmyslové výroby je pak poznamenán i cenovými výkyvy surové ropy a výsledných produktů. Litva je relativně chudá na nerostné suroviny. Těžba a zpracování nerostů se podílí na

celkových tržbách národního hospodářství jen 0,5 %. Jde o těžbu malého množství ropy a těžbu rašeliny.

12.2.2 Lotyšsko

Tvorba HDP: 70,6 % sektor služeb (zejména dopravních a logistických), průmysl 24,7 %, zemědělství 4,7 %

HDP na 1 obyv. (parita kupní síly): 14 500 USD

Rychlý růst v předkrizových letech, který byl poháněn zejména domácí poptávkou, podstatně proměnil strukturu lotyšského hospodářství ve prospěch sektoru služeb, jelikož jeho růst byl mnohem rychlejší než vývoj v oblasti výroby zboží. Lotyšská ekonomika se vyznačuje poměrně nízkým podílem zpracovatelského průmyslu a v tomto ohledu citelně zaostává za uniijním průměrem. Pouze takové státy jako Kypr či Lucembursko - s vysokým podílem exportně orientovaných služeb, vykazují ještě nižší podíl výroby na HDP. Tato strukturální asymetrie nedává dobrý základ pro stabilní růst a je vyloženě nebezpečná v podmínkách vysoké volatility kapitálových toků, jako tomu je za současné finanční krize.

Po začlenění Lotyšska do Evropské unie zajišťoval polovinu růstu obchod a také další komerční služby. Podíl zpracovatelského průmyslu byl podstatně nižší, takže z hlediska "příspěvku" k růstu HDP výroba zaostávala i za stavebnictvím, dopravou a telekomunikacemi. V Lotyšsku, podobně jako v celé Evropě, zaznamenal zpracovatelský průmysl v roce 2009 nejmarkantnější propad. V roce 2008 pak byl průmysl negativně ovlivněn redukcí domácí poptávky, ve druhé polovině 2008 a v roce 2009 pak také signifikantním omezením poptávky zahraniční. Od poloviny roku 2010 se průmyslová výroba začala postupně vzpamatovávat, a to zejména díky zahraniční poptávce, na níž je ekonomika extrémně závislá. V letech 2011 a 2012 rostly výkony i prodeje nosných oborů (dřevařský, potravinářský, farmaceutický) o desítky procent.

Tab. 2 Struktura zpracovatelského průmyslu (v roce 2011, %)

	Podle obratu	Podle počtu zaměstnanců	Podíl vývozu na prodeji
Průmysl celkem	100	100	60,6
Potravinářství	24,9	22,4	30,3
Lehký průmysl	4,4	11,6	84,3
Dřevařský průmysl	23,2	19,7	73,2
Papírenský průmysl	3,9	3,8	56,8
Chemický průmysl	7,7	6,5	75,8
Zprac. surovin bez kovů	6,2	4,1	43,8
Kovovýroba	14,0	10,9	70,7
Elektr. a opt. přístroje	4,5	3,5	85,2
Stroje a zařízení	2,2	2,8	84,5
Dopravní prostředky	3,8	3,0	88,7
Jiná výroba	5,2	11,7	52,0

Zdroj: <http://www.businessinfo.cz>

12.2.3 Estonsko

Tvorba HDP: 72,6 % služby, 24,4 % průmysl, 3,0 % zemědělství

HDP na 1 obyv. (parita kupní síly): 18 800 USD

Po znovuzískání nezávislosti (20.8.1991) nastal v 90. letech v Estonsku pokles průmyslové výroby. Příčinou bylo cílené omezování a odstávka neefektivních provozů, pozůstatků sovětského průmyslového komplexu, většinou vojenského, produkujícího zvláště elektrotechniku. V důsledku tohoto kroku vznikla centra s vysokou nezaměstnaností a sociálním napětím (například převážně ruskojazyčná Narva na hranicích s Ruskou federací).

Rezignace na průmyslovou výrobu měla i politické pozadí, protože byla vedena mimo jiné snahou docílit návratu ruskojazyčného obyvatelstva do Ruska (mnoho Rusů přišlo do Estonska v sovětské době právě jako experti a dělníci v rámci industrializace). Tento záměr se nezdařil a bohužel přivedl k vedlejšímu efektu, kterým je poměrně nízká industrializace země.

Růst objemu výroby, který charakterizoval estonský průmysl na začátku tohoto tisíciletí, ukončila recese v roce 2009 (pokles HDP o 14,1 %). Průmysl začal oživovat v roce 2010, kdy byl zaznamenán nárůst výroby oproti roku 2009 o 25 %. Nárůst zaznamenaly všechny oblasti průmyslu, nejvyšší nárůst byl dosažen ve výrobě elektřiny a tepla (32 %). Strojírenská výroba vzrostla o 23 %, těžební průmysl o 13 %.

Nejdůležitějšími odvětvími estonského průmyslu jsou potravinářství a dřevozpracující průmysl a výroba produktů ze dřeva. Jejich podíl na celkové průmyslové výrobě představoval v roce 2011 12 %. Dřevozpracující průmysl a výroba produktů ze dřeva zaměstnávají nejvíce pracovníků ze všech odvětví estonského průmyslu. V 967 podnicích bylo v roce 2010 zaměstnáno celkem 13 043 osob. Odvětví zaznamenalo v roce 2010 33 % nárůst objemu výroby. Zhruba 68 % produkce bylo exportováno.

Textilní průmysl je orientovaný především na zahraniční trh, v roce 2010 šlo 85 % produkce na export. Rok 2010 znamenal v Estonsku obnovení textilní výroby a zvýšení její konkurenceschopnosti na zahraničních trzích. Objem produkce vzrostl o 7,5 %. Nejdůležitějšími trhy pro odbyt estonských textilních výrobků byly Švédsko, Finsko a Německo.

Výroba stavebních materiálů, která zaznamenala v roce 2009 v důsledku omezení stavebních aktivit největší pokles, v roce 2010 oživila a její objem vzrostl oproti 2009 o 12,9 %.

Nejrychleji rostoucími oblastmi průmyslové výroby v roce 2010 byla výroba počítačů, elektroniky a optických výrobků. Objem produkce uvedených odvětví vzrostl v roce 2010 celkem o 146,2 %. Výroba je orientovaná především na zahraniční trhy, kam bylo vyvezeno 96,5 % výrobků. Nejdůležitějším trhem pro tyto výrobky bylo v roce 2010 Švédsko.

Zpracovatelský průmysl zahrnuje v Estonsku cca 5500 hlavně malých středních firem. Největšími producenty jsou Ericsson Eesti a.s. (výrobce mobilních telefonů a doplňků), ABB a.s. (výrobce elektronických zařízení), PKC Eesti a.s. (výrobce vodičů), BRLT Group a.s. (výrobce lodí a obrábění kovů), Norma a.s. (výrobce zabezpečovacího zařízení pro automobily) a maso zpracující

podnik Rakvere Meat. Podle předběžných údajů Estonského statistického úřadu zůstala produkce průmyslových podniků v roce 2012 na úrovni předchozího roku.

12.3 ZHODNOCENÍ HOSPODÁŘSKÉHO VÝVOJE ZA MINULÝ ROK, PŘEDPOVĚĎ DALŠÍHO VÝVOJE

12.3.1 Litva

Litva na přelomu let 2012/2013 potvrzuje, že ačkoli není vůči hospodářskému útlumu v Evropě zcela imunní, řadí se v EU i nadále mezi nejrychleji rostoucí ekonomiky. Upravené odhady statistického úřadu vypovídají o meziročním růstu HDP o 2,2 % v druhém pololetí 2012 na 28,6 mld. Lt (207,4 mld. Kč). Oproti předchozímu čtvrtletí, kdy se litevská ekonomika ocitla technicky krátce v recesi, je rozdíl ve výkonnosti 8,6 %.

Nejrychlejší růst byl ve srovnání s loňským rokem zaznamenán v odvětví výpočetní a komunikační techniky (7,6 %), zemědělství, lesnictví a rybářství (6,7 %), v sektorech nemovitostí a stavebnictví (4,8 % a 3,8 %). Jediná oblast, ve které byl v uvedeném období zaznamenán pokles, je průmyslová výroba (-0,2 %). Výdaje domácností vzrostly v období duben až červen o 4,2 % a vládní výdaje o 1 %. Vývoz zboží a služeb ve sledovaném období vzrostl o 0,8 %, zatímco úhrnný dovoz, především z důvodu nižší poptávky po ropě, poklesl o 3,8 %. Předběžná data za první pololetí 2012 indikují meziroční růst HDP o 3 %. Ministerstvo financí i nadále odhaduje letošní růst HDP na +/- 2 %.

12.3.2 Lotyšsko

Lotyšsko prožívalo v minulých letech – po vstupu do EU v roce 2004 – období nesmírného ekonomického rozmachu. Lotyšská ekonomika byla z hlediska temp růstu (HDP) vůbec nejrychleji rostoucí ekonomikou v Evropě (průměrný roční růst HDP dosahoval kolem 10 %). Pozitivní impulsy k tomu daly především výrazný růst bankovního sektoru, silný příliv přímých zahraničních investic a absorpce finančních prostředků ze strukturálních fondů EU. V té době bylo samozřejmě nepopulární nabádat k opatrnosti. Tak se bohužel nepodařilo včas tento trend podchytit a nasměrovat jej k cestě udržitelného rozvoje.

Již v létě 2008 MMF upozorňoval Lotyšsko na možnost ekonomické katastrofy a současně předložil celý soubor doporučení, která však lotyšská vláda převážně ignorovala. Obdobně nereagovalo vedení země ani na varování a doporučení Evropské komise. V říjnu 2008 také bankovní analytici skandinávských bank předpovídali, že se Lotyšsko a jeho pobaltští sousedi zařadí do seznamu 15 zemí, kde celková ekonomická krize vypukne nejdříve.

Tyto prognózy se ukázaly velmi brzy jako pravdivé zejména v případě Lotyšska. Experti předpokládali, že zde konkrétně krize potrvá 2 – 3 roky, nakonec se ale její akutní fázi podařilo zkrátit na 1 – 1,5 roku. Lotyšská krize byla podle většiny analytiků domácí "provenience", přičemž následná vlna globální recese její tvrdost už jen umocnila.

Lotyšsko se z pohledu základních makroekonomických údajů prakticky již zotavilo z nejhlubší finanční a hospodářské krize ve svých dějinách. Překonávání dramatického vývoje, kdy byla země v období na přelomu 2008/2009 na pokraji bankrotu, se neobešlo bez finanční injekce zahraničních věřitelů. Od poloviny roku 2010 postupně obnovuje svoji vnitřní i vnější rovnováhu, jakkoli za cenu značného snížení životní úrovně a sociální zajištěnosti populace. V období po krizi patří k nejožehavějším problémům země stále ještě vysoká nezaměstnanost, enormně velký podíl stínové ekonomiky a masivní emigrace nespokojených obyvatel za prací do zahraničí.

12.3.3 Estonsko

Estonsko po letech ekonomického růstu zasáhla v roce 2008 hospodářská recese. V důsledku globální finanční a hospodářské krize se v roce 2009 nepříznivý vývoj estonského hospodářství prohloubil a HDP se propadl ve srovnání s rokem 2008 o 14,1 %. Nicméně již v roce 2010 se estonská ekonomika začala postupně zotavovat a dosáhla růstu 3,1 %.

V roce 2011 pokračovala estonská ekonomika v dobrých hospodářských výsledcích. Meziroční růst HDP dosáhl 7,6 %, čímž se Estonsko zařadilo k zemím EU s největším hospodářským růstem.

Rok 2012 potvrdil prognózy Estonské národní banky, která po nezvykle dobrých výsledcích ekonomiky v roce 2011 upozorňovala, že v roce 2012 může dojít k značnému zpomalení ekonomického růstu země. Obecně se očekávalo, že růst HDP Estonska v roce 2012 bude kolem 3 %, což se v konečném důsledku v zásadě potvrdilo (3,2 %).

Ekonomika země rostla v uplynulém roce především díky domácím investicím a exportu, spotřeba domácností stále nedosáhla úroveň z období před krizí.

ZDROJE

- MAŠATA, Radek. *Srovnání geopolitického a geoekonomického vývoje pobaltských států v 90. letech* [online]. Praha, 2000 [cit. 2013-05-31]. Dostupné z: <http://cybergeography.net/masata/files/geopoliticky_a_geoekonomicky_vyvoj_pobalti.pdf. >
Magisterská práce. Přírodovědecká fakulta Univerzity Karlovy v Praze, Katedra sociální geografie a regionálního rozvoje. Vedoucí práce RNDr. Jiří Tomeš.
- Estonsko. *ZEMEPIS.COM: GEOGRAFICKÝ PORTÁL* [online]. 2002-2013 [cit. 2013-06-05]. Dostupné z: <<http://www.zemepis.com/Estonsko.php>>
- Estonsko: Ekonomická charakteristika země. *BusinessInfo.cz: Oficiální portál pro podnikání a export* [online]. 1997-2013, 1. 4. 2013 [cit. 2013-05-31]. Dostupné z: <<http://www.businessinfo.cz/cs/clanky/estonsko-ekonomicka-charakteristika-zeme-18005.html#sec3>>
- Estonsko: Ekonomická charakteristika země. *Ministerstvo zahraničních věcí České republiky* [online]. [1997-2013] [cit. 2013-06-05]. Dostupné z: <http://www.mzv.cz/jnp/cz/encyklopedie_statu/evropa/estonsko/ekonomika/ekonomicka_charakteristika_zeme.html>
- Litva. *ZEMEPIS.COM: GEOGRAFICKÝ PORTÁL* [online]. 2002-2013 [cit. 2013-06-05]. Dostupné z: <<http://www.zemepis.com/Litva.php>>
- Litva: Ekonomická charakteristika země. *BusinessInfo.cz: Oficiální portál pro podnikání a export* [online]. 1997-2013, 1. 1. 2013 [cit. 2013-05-31]. Dostupné z: <<http://www.businessinfo.cz/cs/clanky/litva-ekonomicka-charakteristika-zeme-17535.html>>
- Litva: Ekonomická charakteristika země. *Ministerstvo zahraničních věcí České republiky* [online]. [1997-2013] [cit. 2013-06-05]. Dostupné z: <http://www.mzv.cz/jnp/cz/encyklopedie_statu/evropa/litva/ekonomika/ekonomicka_charakteristika_zeme.html>
- Lotyšsko. *ZEMEPIS.COM: GEOGRAFICKÝ PORTÁL* [online]. 2002-2013 [cit. 2013-06-05]. Dostupné z: <<http://www.zemepis.com/Lotyssko.php>>
- Lotyšsko: Ekonomická charakteristika země. *BusinessInfo.cz: Oficiální portál pro podnikání a export* [online]. 1997-2013, 29. 1. 2013 [cit. 2013-05-31]. Dostupné z: <<http://www.businessinfo.cz/cs/clanky/lotyssko-ekonomicka-charakteristika-zeme-17786.html>>
- Lotyšsko: Ekonomická charakteristika země. *Ministerstvo zahraničních věcí České republiky* [online]. [1997-2013] [cit. 2013-06-05]. Dostupné z: <http://www.mzv.cz/jnp/cz/encyklopedie_statu/evropa/lotyssko/ekonomika/ekonomicka_charakteristika_zeme.html>

13 HISTORICKÝ VÝVOJ BALTSKÉHO PROSTORU DO STŘEDOVĚKU

Bc. Martin Večeřa (GÚ PŘF MU)

13.1 ÚVOD

Tento příspěvek nabízí nahlédnutí do poměrně složitého historického vývoje Pobaltí od pravěku do 16. stol. Pobaltský prostor je zde pojat jako území dnešního Estonska, Lotyšska, Litvy, Kaliningradské oblasti, přilehlých oblastí v dnešním severovýchodním Polsku (původní Prusko) a částečně jsou zmiňovány i události týkající se historického území Litvy (převážně dnešní Bělorusko). Jedná se o oblast, v níž se od raného středověku střetávaly mocenské zájmy skandinávských národů, Rusů, Němců, později i Poláků, což způsobovalo četná období nestability a množství historických zvratů.

13.2 HISTORIE POBALTÍ OD PRAVĚKU DO 16. STOLETÍ

Osídlování pobaltského prostoru započalo po ústupu kontinentálního zalednění v 10. tis. BC. Do prostoru dnešní Litvy a jižního Lotyšska pronikali z povodí střední Visly lidé šviderské kultury, podél pobřeží postupovali ve stejném období lidé pozdního magdalénského kulturního okruhu. Z 8. tis. BC pocházejí první známky osídlení jihozápadního Estonska kundskou kulturou mezolitických lovců a rybářů. Ve 4. tis. BC se v pobaltském prostoru zformovaly dvě neolitické kultury – narvská v oblasti Estonska, Lotyšska a severní Litvy, a němenská mezi řekami Němen a Pripjat' v jižním Bělorusku. Narvská kultura se kromě zemědělství živila i obchodováním jantarem. Přibližně v 1/2 3. tis. BC přišli do oblasti severního Pobaltí a jižního Finska předchůdci ugrofinských kmenů. Areál této kultury, která si ještě neosvojila zemědělství, se rozprostíral kontinuálně až po Ural.

Na přelomu 3. a 2. tis. BC pronikali do oblasti od jihovýchodu Indoevropané, kteří se částečně smísili s původním obyvatelstvem. V tomto období byl matriarchát nahrazen patriarchátem a objevily se zde prvky sociální diference. V jižním Pobaltí se prosadili indoevropské skupiny Baltů. Na severu si udržely dominantní postavení ugrofinské skupiny, které byly posíleny dalšími migračními vlnami z oblasti Uralu. Později došlo k izolaci pobaltských Ugrofinů příchodem východoslovanského obyvatelstva do oblasti dnešního západního Ruska.

V tomto období se baltské kmeny účastnily intenzivního výměnného obchodu. Hlavním artiklem se stal jantar, za nějž byly nakupovány bronzové nástroje. Po jantarových stezkách se tento minerál dostával až do Itálie či mykénského Řecka. Přibližně od roku 500 BC se jako dominantní sídelní typ objevují opevněné osady. Areál baltského obyvatelstva tehdy sahal na východ až k dnešní Moskvě. Následující období bývá označováno jako zlatý věk Baltů – vrchol obchodu s jantarem, je zde příznivý demografický vývoj, opevněná sídla jsou schopna čelit nájezdům nepřátel.

V době, kdy baltské obyvatelstvo již čile obchodovalo a mělo kontakty s okolním světem, živilo se méně vyspělí Ugrofinové stále lovem a sběrem. Teprve na přelomu letopočtu přecházeli k pastevecko-zemědělskému hospodaření. Přibližně v 5. stol. BC se vydělily dva základní protobaltské jazykové okruhy, z nichž se vyvinuly dílčí baltské jazyky Prusů, Jatvingů a Kurů, nejpozději v 7. stol. AD došlo k vydělení litevštiny a lotyštiny.

Během stěhování národů od 4. stol. AD zůstal baltský prostor uchráněn přímých změn ve skladbě obyvatelstva. Došlo však ke zpřetrhání obchodních a kulturních vazeb s okolní Evropou. V tomto období byla budována dokonalejší hradiště opevněná mohutnými valy a palisádami. Rostla i společenská diferenciaci. Od 6. stol. se baltský areál zmenšoval a pod tlakem slovanského obyvatelstva z jihovýchodu se posouval k baltskému pobřeží. V této době již lze rozlišit i územní rozsah jednotlivých kmenů. Pro každý z nich byl tehdy charakteristický určitý způsob pohřbívání.

Od 8. stol. se v Pobaltí opět rozvíjel obchod, což dokládají hojné nálezy arabských a byzantských mincí, které od 11. stol. vystřídaly mince ze západní a střední Evropy. V tomto období postupovaly přes Pobaltí i vikinské válečné / obchodní výpravy do slovanských a černomořských oblastí dále na jihovýchodě. Využívaly byly toky Daugavy, horního Dněpru, Něvy, Volhy ad. Oblast se tak stala prosperujícím tranzitním prostorem. Územní zisky Vikingů a jejich snahy o vybudování opěrných bodů v Pobaltí byly pouze dočasné. Narážely zde na nemalou vojenskou sílu pobaltských kmenů. Baltové nebyly pouze pasivním tranzitním činitelem, ale rovněž podnikaly dobovačné výpravy (např. dobytí a zpusťování švédské Sigtuny roku 1187), nájezdy do Dánska apod.

Po roce 1000 se zde začaly formovat protofeudální politické celky – kmenová knížectví, která postupně nahrazovala pravěké rodové struktury. Ke konci 12. stol. lze poměrně přesně rekonstruovat územní rozsah kmenových skupin Prusů, Jatvingů, Litevců a Lotyšů. Jatvingové byli později asimilováni polským, východoslovanským a litevským živlem. Ugrofinský kmen Livů, kteří žili na pobřežním pásu podél Rižské zátoky, byl v průběhu staletí asimilován Lotyši a v současnosti tvoří pouze několikasetčlennou populaci.

V 11. a 12. stol. se objevily zájmy Kyjevské Rusi, Novgorodu a polského státu na ovládnutí pobaltského území. Těmto celkům se částečně podařilo uvést některé kmeny do daňové závislosti, pro získání trvalé kontroly nad jejich územími byla však vojenská síla okolních celků zatím příliš malá.

Pomalejší proces konsolidace pobaltských kmenů ve větší politické celky oproti jiným částem Evropy byl způsoben celkově pomalejším hospodářským a sociálním vývojem, a rovněž geografickou odlehlostí oblasti, která chránila obyvatelstvo před mocenskými zájmy silných sousedů. Významnou úlohu zde sehrála i absence sjednocující ideologie, kterou bylo v jiných oblastech křesťanství. Konsolidační proces vyústil ke vzniku státního celku později pouze u Litevců. V oblastech obývaných Estonci a Lotyši byl tento proces přerušen expanzí německých a dánských feudálů.

Významnou roli v tehdejší pobaltské společnosti hrálo náboženství. Byly zde uctívány pohanské kulty, částečně ovlivněné animismem. Nejrozšířenějším bůžkům bylo obětováno v posvátných hájích či na kamenech. Část rysů pohanství se později odrážela v rituálních zvyklostech a obyčejích i v křesťanském období. Znesvěcení posvátných míst se přísně trestalo, o čemž se přesvědčil například i pražský biskup sv. Vojtěch. Ten byl ubit Prusy roku 997 při pokusu o proniknutí do posvátného háje. Pohanské zvyky se v Pobaltí udržely nejdéle v celé Evropě. V Litvě si pohanští kněží svůj význam lokálně zachovali až do 15. až 16. stol. Násilná christianizace Prusů, Lotyšů a Estonců začala ve 13. stol. v souvislosti s působením řádu mečových rytířů. Litva stojící poněkud stranou zájmu přijala křesťanství dobrovolně až na konci 14. stol.

Od konce 1. tis. v Pobaltí dlouhodobě probíhaly snahy o misii, nejprve od jihu, později i ze Švédska. Všechny však končily neúspěšně odporem místního obyvatelstva. Roku 1184 byl v Ikšķile při řece Daugavě vybudován první kostel v rámci christianizace Livů. Poté byli misionáři opět vyhnáni. Od konce 12. stol. se však s pokračujícími neúspěchy nenásilné christianizace začaly o oblast zajímat

nejrůznější mocenské skupiny prosazující „systematický“ přístup ke christianizaci. Ten však měl být pouze nástrojem k uplatňování vojensko-politických zájmů a zisku území. V letech 1192 a 1193 byly do oblasti severního Pobaltí neúspěšně vedeny dvě křížové výpravy.

Situace se změnila až v 1. ½ 13. stol., kdy byla zahájena násilná christianizace Lotyšů a Estonců v souvislosti s dobýváním území biskupem Albertem z Buxhoevden. Albert si na papeži vymohl zasvěcení celé oblasti Panně Marii (*Terra Mariana*). Tímto krokem bylo chytře dosaženo „povýšení“ Pobaltí na legitimní cíl křížových výprav zejména pro severoněmeckou a skandinávskou šlechtu. Ta nyní nebyla nucena podnikat výpravy za splněním své „křesťanské“ povinnosti a za kořistí do vzdálené Palestiny, ale mohla se plně soustředit na blízké Pobaltí.

Obr. 38 Hlavní baltské kmeny kolem roku 1200 (zdroj: http://en.wikipedia.org/wiki/Baltic_states)

Roku 1201 založil Albert na místě livské osady poblíž ústí Daugavy město Rigu, které se mělo stát základem pro další christianizaci. Nástrojem pro uplatňování jeho cílů se stal řád mečových rytířů (*Fratres militiae Christi*). Během let 1200–1210 ovládl Albert většinu území severně od řeky Daugavy, místní knížata donutil ke konverzi a učinil je svými vazaly. Estonský odpor proti křížáckým vojskům trval s dílčími úspěchy celé dvě dekády, částečně byl v některých obdobích podporován ruskými knížaty. Nejvýznamnější bitvou při dobývání Estonska byla bitva na řece Pale roku 1217, v níž spojené estonské kmeny utrpěly od řádových vojsk těžkou porážku. Nicméně podrobování

Estonců probíhalo i nadále pouze se střídavými úspěchy. K dobývání severního Estonska si Albert přizval dánského krále Valdemara II., který zde po vylodění založil roku 1219 hrad Talinn.

Počátkem 30. let 13. stol. byla řádem německých rytířů zahájena invaze na území pruských kmenů v jižním Pobaltí. Obsazování území bylo dokončeno roku 1283. Na podrobování území se podílela např. i polská knížata či český král Přemysl Otakar II. (1256 založil Královec). V zemi byly postupně budovány hrady, zmasakrované oblasti byly dosidlovány německými kolonisty. Populace původních pruských a jatvinských kmenů byla drsným způsobem likvidována. Roku 1283 dosáhli němečtí rytíři strategické hranice na řece Němenu. Oblast Pruska byla podrobena násilné christianizaci a germanizaci. Počet místního obyvatelstva klesl ze 170 000 na 100 000. Pruská vrchnost, pokud přežila a přijala křesťanství, se asimilovala během 14. a 15. stol. a přijala roli řádových vazalů.

Rovněž řád mečových rytířů zaměřil svou pozornost po konsolidaci poměrů v Livonsku na oblast jižního Pobaltí. Řádová vojska si podmaňovala dosud svobodné oblasti jižního Lotyšska a dnešní Litvy. Roku 1236 však mečoví rytíři utrpěli těžkou porážku od Zemgalců a Litevců poblíž Saule. Padlo zde tehdy 48 rytířů, včetně velmistra a dalších 2000 ozbrojenců. Z této porážky se řád již nikdy nevzpamatoval. Důsledkem události bylo oslabení křesťanských elit v oblasti Livonska. Původní obyvatelstvo na mnoha místech opustilo násilně vnucené křesťanství a vrátilo se k pohanství. Livonsko se tak potýkalo se značnou nestabilitou. Zdecimovaný řád mečových rytířů se roku 1237 připojil k řádu německých rytířů, v jehož rámci získal autonomii a byl personálně posílen z Pruska.

Roku 1242 byla vojska německých rytířů poražena Alexandrem Něvským v bitvě na zamrzlém Čudském jezeře, čímž byly zastaveny snahy rytířů o pronikání dále na východ. Pozornost řádu se tak dále soustředila na konsolidaci držav v pobaltském prostoru. Východní větev řádových vojsk definitivně ukončila podrobování území konečným ovládnutím a téměř vyhlazením vzpurného Zemgalska (pohraničí Litvy a Lotyšska) roku 1290. V 1/2 14. stol. ještě došlo k rozsáhlému povstání Estonců v oblasti dánského záboru. Zasáhnout zde museli řádoví rytíři, kteří povstání potlačili a přinutili Dány k odprodeji svého pobaltského panství.

Po ukončení dobývání Pobaltí se řádový stát stal hlavní silou v rámci livonské konfederace, kterou mimo něj tvořili duchovní feudálové (jednotliví biskupové) a svobodná města. Politický význam měst stoupal zejména ve 14. a 15. stol. s rostoucím hospodářským rozmachem. Nejvýznamnějšími městy byly Talinn, Riga a Tartu ležící na trase dálkového obchodu mezi západní a východní Evropou. Některá města se rovněž stala součástí středověkého hanzovního spolku, který ovládal námořní obchod v severní Evropě.

Identita původního negermánského obyvatelstva byla od 13. stol. redukována na etnický rozměr. Na rozdíl od původního pruského obyvatelstva, které bylo pod německou nadvládou již před počátkem novověku zcela asimilováno, si pobaltská etnika však udržela své tradice a dokázala přežít staletí cizí nadvlády.

Litevský stát se začal formovat v průběhu 13. stol. v oblasti dnešního Vilniusu a Trakai. Centrálním vládcem se zde stal velkokníže, jehož uznávalo několik dílčích knížectví. Prostor Litvy zprvu stál z hospodářských a geografických důvodů (nevedly tudy hlavní obchodní trasy, odlehlost a tvrdé přírodní podmínky) stranou zájmu německých rytířů, což Litevcům poskytlo dostatek času na zformování v silný státní útvar. Prvním vládcem byl velkokníže Mindaugas. Jeho chytrým tahem bylo svolení ke křtu roku 1251, čímž oslabil legitimitu případných vpádů řádových vojsk a zajistil si čas k upevnění moci. Roku 1253 byl korunován historicky jediným litevským králem. Následně však byl

zavražděn. Jeho nástupcům, kteří již křesťanství nepřijali (dlouhodobý odpor litevských knížat vůči nové víře), se podařilo výrazně rozšířit území státu jižním a východním směrem. Kníže Jagello stál v druhé ½ 14. stol. před silící hrozbou ze strany německých rytířů, a rozhodl se tak pro křest a sňatek s polskou princeznou Jadwigou, kterým se stal polským králem Vladislavem II. Jagellonským.

Stabilizovaná vojensko-politická a hospodářská situace v Livonsku a Prusku umožnila v ½ 14. stol. německým rytířům upřít pozornost právě na oblast Litvy, která dosud vrážela klín do jejich pobaltského panství. Během let 1345–1382 bylo podniknuto nejméně 96 křižáckých výprav. Němečtí rytíři se soustředili zejména na oblast Žemaitška, která přiléhala k jejich pobaltskému panství. Ani přijetí křtu knížetem Jagella a nastolení vnitřní christianizace litevského obyvatelstva nezastavilo útoky rytířů na litevské území. Na krátký čas se jim podařilo ovládnout Žemaitsko, avšak roku 1410 uštědřila již spojená polsko-litevská vojska řádovým vojskům tvrdou porážku v bitvě u Grunwaldu, v níž většina rytířů včetně tehdejšího velmistra padla.

Následně byl řád nucen upustit od svých nároků na Žemaitsko, a posléze musel čelit postupnému rozkladu livonské konfederace, když se proti němu vzbouřili zástupci šlechty i měst. Roku 1466 ovládl většinu Pruska polský král Kazimír IV. a zápodobaltské větvi německých rytířů zůstala pouze oblast východních Prus, ovšem pouze jako léno polského krále.

Postavení Litvy se nadále upevňovalo. Země však byla postupně intenzivně polonizována a její postavení definitivně ztratilo na významu po uzavření formální polsko-litevské unie roku 1569.

Po bitvě u Grunwaldu rostla moc šlechtických stavů a význam východobaltské větve německých rytířů v oblasti upadal. Slábla hanzovní města a rostla i nespokojenost rolníků. Začátkem 16. stol. se nestabilita v oblasti ještě zvýraznila nástupem reformace, jíž byla oslabena dosud silná biskupská moc. Livonský stát tak pomalu ztrácel i svou vojenskou sílu, čehož chtěl využít zejména car Ivan IV. Hrozný a získat přístup k Baltskému moři. O nadvládu nad Pobaltím se v tzv. livonských válkách utkalo silící moskevské knížectví proti německým rytířům, které v pozdějších fázích bojů podpořily polsko-litevský stát a Švédsko. Boje probíhaly v letech 1558 až 1583. Jejich výsledkem byla značně zpustošená země, na čemž měly hlavní podíl ruské oddíly proslulé velkou krutostí a zvěrstvy na civilním obyvatelstvu. Ruským vojskům v posledních fázích bojů úspěšně vzdorovaly na severu švédské jednotky, na jihu polsko-litevské vojsko. Oblast Estonska se tak koncem 16. stol. octla pod švédským vlivem. V oblasti dnešního Lotyšska si určité postavení udržela německá vrchnost, značný vliv zde však získalo Polsko, které ovládalo některé městské rady a usilovalo o rekatolizaci území. Vojenská i politická síla rytířských řádů v oblasti po livonských válkách definitivně zanikla.

13.3 ZÁVĚR

Pobaltský prostor prodělal od protohistorického období do pozdního středověku řadu dějinných změn. Po počátečním osidlování a ustavování kmenových společenství se Pobaltí ve vrcholném středověku stalo centrem zájmu sousedních států. Území při baltském pobřeží mělo v tehdejší Evropě značný strategický význam a skrývalo mnohé potenciály. A to nejen z hlediska vojenského a hospodářského, ale i kulturního, což podtrhuje jeho pozdější role „spojovacího článku“ mezi západoevropským a východoevropským kulturním okruhem. Skutečnost, že zde dlouho chyběl prvek společného státního celku, předurčovala území k ovládnutí některým z vyspělejších sousedů, jejichž vpádům přibližně od 12. stol. Pobaltí čelilo. Koncem 13. stol. již bylo území zcela podmaněno, tehdy zejména německým elementem. Později se zde po několik staletí střetávaly zájmy Švédska a Ruska. Výjimkou byly

litevské kmeny, jejichž území ležela v Pobaltí jen okrajově a navíc byla chráněna přírodními podmínkami obtížně prostupné oblasti s bažinami a hlubokými lesy. Litva se z původního kmenového uspořádání dokázala transformovat do silného středověkého státu, který se později spojil s Polskem. V 18. stol. pak již značně polonizovaná zanikla při rozdělování polsko-litevského státu mezi Rusko, Prusko a Rakousko. Existence suverénních pobaltských států se Lotyšů, Litevců a Estonců dočkali až po první světové válce, definitivně pak až po rozpadu Sovětského svazu v roce 1991.

ZDROJE

- PLAKANS, A. (2011): *A concise history of the Baltic States*, Cambridge: Cambridge University Press, 472 s. ISBN 9780521833721.
- ŠVEC, L. – MACURA, V. – ŠTOL, P. (1996): *Dějiny pobaltských zemí*, Nakladatelství Lidové noviny, 423 s. ISBN 80-7106-154-9.
- *Baltic states*. [cit. 2013-05-26]. Dostupné na: < http://en.wikipedia.org/wiki/Baltic_states>.

14 HISTORICKÝ VÝVOJ POBALTÍ OD 16. STOLETÍ DO ROKU 1914

Bc. Jiří Jelínek (KG PŘF UP)

14.1 ÚVOD

Označení Pobaltské státy či Baltské země, v literatuře je uváděno také Pobaltí, v současné době označuje tři země v severovýchodní Evropě, ležící při Baltském moři. Do této skupiny států patří Estonsko, Lotyšsko a Litva. K této trojici států je někdy přiřazována i Kaliningradská oblast, spadající pod Ruskou federaci.

14.2 DĚJINY ESTONSKA

Estonsko vstoupilo do všeobecného historického povědomí na přelomu 12. a 13. století. Území obývané především pohanským obyvatelstvem bylo v tomto období christianizováno křesťanskými mocnostmi ležícími v Evropě, západním směrem od estonského území. V roce 1227 bylo estonské území dobyto a obsazeno dánskými a německými vojsky. V této době území Estonska spadalo pod nadvládu Livonského řádu, Dánska a roztroušených církevních panství kontrolovaných baltskými Němci, jež patřila pod Svatou říši římskou národa německého.

Livonský řád, celým názvem Livonský řád mečových bratří, byl samostatnou větví řádu německých rytířů. Vznikl po porážce řádu mečových bratří roku 1236, přičemž se zbylí členové připojili k řádu německých rytířů a vytvořili tak livonský řád. Byli to právě mečovní bratři, kteří se významnou měrou zasloužili o rozšíření křesťanské víry v Pobaltí. Tito rytíři založili na území dnešního Lotyšska a Estonska livonský stát.

Celé území Estonska bylo v letech 1418 – 1562 začleněno do Livonské konfederace. Velkým zlom do historie livonského státu přinesla Livonská válka, která propukla v roce 1558. Soupeřícími stranami byly Livonský a Moskevský stát. Během tohoto vojenského střetnutí samostatné Livonsko zaniklo a estonské území připadlo Švédsku.

Švédsko oblast estonského území ovládalo až do roku 1721. V tomto roce jej na základě vítězství v Severní válce získalo carské Rusko. Po dobu carské nadvlády měli baltští Němci určitou samostatnost a mohli v úřadech a ve školství používat němčinu. Během 19. století proběhla estonským územím vlna národního obrození, která vyvrcholila vyhlášením samostatného estonského státu v roce 1918 po skončení První světové války. Ovšem tento stát si musel svoji suverenitu získat vítězstvím v Estonské osvobozené válce, v níž bojoval proti bolševickému Rusku a Spojenému baltskému vévodství. Spojené baltské vévodství byla krátkodobá snaha baltských Němců o vytvoření vlastního státu. Estonsko v boji za nezávislost podporovala Velká Británie, Finsko, „Lotyšsko“ a Bělogvardějci, což byli příslušníci bojující ve Velké říjnové revoluci a současné válce proti bolševickému Rusku. Na druhé straně bylo Spojené baltské vévodství podporováno Německým císařstvím.

14.3 DĚJINY LOTYŠSKA

V období raného středověku bylo Lotyšsko častým cílem křížových výprav, z důvodu bránění se místního obyvatelstva christianizaci. Na počátku 12. století bylo založeno německými kolonisty dnešní hlavní město Riga a stalo se důležitou základnou pro dobývání okolního území Livonským řádem. Riga se během 12. století stala prvním velkým městem v Pobaltí a v roce 1282 se stala i důležitým obchodním centrem Hanzy.

Lotyšsko je historicky členěno na tři celky, konkrétně se jedná o Kuronsko, Livonsko a Latgalsko. Tak jako sousední Estonsko bylo také Lotyšsko součástí Livonské federace, která po roce 1562 zanikla. Kuronsko, na rozdíl od ostatních území podstoupených Švédsku, bylo od roku 1561 příslušné k Polsku. V 17. století bylo Kuronsko dokonce na krátký čas koloniální mocností, neboť mu náleželo Tobago a malá část Guineje.

Během 16. století se okolní státy snažily narušit německou nadvládu. Místo bylo ohniskem střetů čtyř sousedních velmocí, jednalo se o Prusko, Polsko, Švédsko a Rusko. Prvním milníkem byla již zmíněná livonská válka, kdy většina území připadla Švédsku, až na Kuronsko. V roce 1721 po skončení Severní války zabralo území Lotyšska, tak jako Estonska, carské Rusko. Do této doby samostatné Kuronsko, v roce 1795 bylo také připojeno k Ruskému impériu.

Lotyšsko se dostalo během 19. století do popředí z hlediska industrializace i odbourávání nevolnictví, v rámci celého Ruska. Na začátku 20. století bylo Lotyšsko jednou z nejvíce rozvinutých částí Ruského impéria. Zvyšující se nespokojenost a sociální problémy obyvatel Lotyšska se projevil v ruské buržoazní revoluci v roce 1905, kde byla Riga jednou z čelních oblastí této revoluce. Taktéž jako v sousedním Estonsku vznikl během 19. století smysl pro národní identitu a snaha vyvrcholila po 1. světové válce vytvořením samostatného státu. Lotyšská osvobozenická válka probíhala v letech 1918 - 1920. Lotyšsko se za svoji nezávislost muselo utkat s bolševickým Ruskem a nezávisle na něm i se Spojeným baltským vévodstvím. Lotyšskou nezávislost podporovala Velká Británie, „Estonsko“ a Polsko. Proti Lotyšské nezávislosti bojovalo Sovětské Rusko s nevzniknuvší Lotyšskou socialistickou sovětskou republikou a Spojené baltské vévodství bylo podporováno německým císařstvím a nyní také Západoruskou dobrovolnickou armádou (Bělogvardějci).

3. DĚJINY LITVY

V roce 1240 se roztroušené státní útvary spojily v jeden celek, jímž bylo Velkolitevské knížectví. V průběhu první poloviny 13. století museli Litevci odrazet vojska Řádu německých rytířů, aby si udrželi svoji nezávislost a díky tomu na počátku 14. století vznikl silný stát. V roce 1385 vstoupila Litva spolu s Polskem do tzv. Krevské unie a byla uzavřena dynastická Polsko-litevská unie. Sňatkem litevského vladaře s polskou královnou vznikl významný rod Jagellonců a začala christianizace Litvy. Což vedlo v důsledku k ukončení válečné politiky Řádů německých rytířů proti Litvě.

Prohloubení svazku Litvy s Polskem proběhlo v roce 1569, když byla mezi Velkoknížectvím litevským a Královstvím Polským podepsána tzv. Lublinská unie. Díky tomu aktu se vytvořila

plnohodnotná Polsko-litevská unie, přičemž se jednalo o federativní stát, v jehož čele stál společný král, kterého volil společný sněm polských a litevských feudálů.

V 17. století procházel Polsko-litevský stát několika vnitřními krizemi a válečnými konflikty. Zpočátku 17. století slavil vojenské úspěchy jak proti Rusku, tak částečně i Švédsku a získal nová území. V druhé polovině století však nastaly problémy. Bylo přijato „liberorum veto“, což stěžovalo práci sněmu, v roce 1648 na Ukrajině propukla kozácká vzpoura a ukrajinský parlament vyhlásil sjednocení Ukrajiny s Ruskem. Poté dokonce ruská armáda obsadila velkou část Litvy a v roce 1655 obléhala i Vilnius. O rok později vpadlo na území švédské vojsko, které téměř obsadilo celý Polsko-litevský stát. V letech 1660 byl podepsán mír se Švédskem a v roce 1668 uzavřen „vděčný mír“ s Ruskem. Díky válkám ovšem unie velmi zeslábla a Litva přišla o 40 % obyvatel.

Začátek 18. století byl ve znamení švédské okupace a od té doby Polsko-litevský stát stále více chřadl a ztrácel svoji suverenitu. Stát postihlo několik konfliktů se Švédskem i Ruskem a jeho území se zmenšovalo s tím, jak probíhala tzv. „trojí dělení Polska“. Litva byla s Polskem spojena až do roku 1795, kdy proběhlo třetí dělení Polska a většina území Litvy byla přiřazena k Ruskému impériu a menší část k Prusku, přičemž Polsko-litevský stát zcela zanikl.

V První světové válce bylo území Litvy německo-ruským bojištěm a v roce 1915 Němci celou Litvu obsadili. Loutková vláda se souhlasem německých okupačních vojsk přijala v prosinci roku 1917 návrh na obnovení litevského státu, s podmínkou vzniku státního svazu s Německem. Ovšem po vypuknutí bolševického puče v Rusku byla dne 16. 2. 1918 vyhlášena nezávislost Litvy a na základě litevské ústavy z roku 1922 se stala demokratickou republikou. První stát, který uznal suverenitu Litvy, byl SSSR již v roce 1920, s tím že do její suverenity nebude nikterak zasahovat. Hlavním tématem litevské zahraniční politiky byla vilniuská otázka, která se týkala snahy litevské vlády získat zpět oblast Vilnius, které obsadilo a přičlenilo Polsko.

ZDROJE

- ŠTOL, Pavel a Luboš ŠVEC. *Dějiny pobaltských zemí*. Praha: Lidové noviny, 1996, 423 s. Dějiny států. ISBN 80-710-6154-9.

15 ŘÁD NĚMECKÝCH RYTÍŘŮ

Bc. Karel Husák (GÚ PŘF MU)

15.1 ÚVOD

Nejmladší z tří největších rytířských řádů se již nedokázal ve Svaté zemi výrazněji prosadit, proto se téměř všechny jeho aktivity přesunuly do Evropy a to ještě před pádem Akkonu. Během bojů, hlavně proti pohanským Prusům, vytvořil vlastní stát.

Prapočátky řádu lze hledat v německém špitální domě v Jeruzalémě, jehož vznik se dá datovat buď na konec 2. desetiletí 12. století, nebo do 20. let téhož staletí. Osazenstvo se řídilo templářskou řeholí, ale dům byl zřejmě podřízen Johanitům. Po obsazení Jeruzaléma Saladinem byli vyhnáni.

Špitálníci společně s kupci z Brém a Lübecku při dobývání Akkonu, během 3. křížové výpravy, založili společenství, které dostalo hospic v Akkonu. Problémy s nárokem Johanitů na tento hospic byly vyřešeny na konci roku 1196, kdy jim papež udělil privilegia. Představený má hodnost preceptora, součástí společenstva začínají být i kněží. Do konce století vznikající řád vlastní již 6 domů v Palestině a další 2 na Sicílii.

V souvislosti s křížovou výpravou vznešených říšských šlechticů a duchovních, je špitální řád sv. Panny Marie přetvořen po vzoru dvou předešlých na rytířský. Německá alternativa k románským Johanitům a Templářům byla papežem Inocencem III. potvrzena 12.2. 1197. V roce 1209 se stává mistrem Herman von Salza, jedna z nejvýznamnějších osobností řádu, nabírá kurz směrem do Evropy, rozšiřuje řád do Řecka, Německa, Holanska, Belgie, Španělska, Čech, Francie, Itálie a na Kypr. Během další křížové výpravy, Německo – rakouské, je postaven hrad Montfort, který se posléze stává sídlem řádu.

Papež Honorius III. zrovnoprávnil Řád německých rytířů 9.1.1221 s ostatními. Poslední velkou úlohu sehrál řád ve Svaté zemi při výpravě Fridricha II. v letech 1228 – 9, kdy byl Herman prostředníkem mezi císařem a papežem, výraznější vliv na Kypru řád nedosáhl. V té době se již začali němečtí rytíři zabydlovat na evropském kontinentě. Na popud uherského krále Ondřeje II. bojují proti Kumánům, je jim darována Transylvánie, ale díky různému pochopení darovací smlouvy krále a řádu, raději odcházejí (1224), než aby válčili proti křesťanskému králi.

Na začátku roku 1226 je žádá mazovský kníže Konrád o pomoc proti pohanským Prusům, kteří soustavně plení v Polsku. Mistr přijímá a současně vyjedná výhodné podmínky s císařem. Ten stejného roku vydává řádu Zlatou bulu Riminskou – území, které řád vybojuje nad pohanem, bude patřit pouze řádu.

Do roku 1230 se zde nacházejí jen 2 rytíři. Mazovský Konrád tak v roce 1228 zakládá konkurenční Řád rytířů Dobřínských, vydrží však jen 7 let, než je začleněn do Ordo Theutonicum. Zmíněného roku 1230 jsou již hlavní síly řádu v této oblasti, řád začíná bojovat s Prusy a kolonizovat zemi po evropském stylu. Po úspěších s Prusy je do společenství včleněn Řád mečových bratří (1237), ovládající Livonsko. Řád mečových bratří však byl v předchozím roce poražen místními pohanskými kmeny a výrazně oslaben. Společně s novým územím získává řád nové nepřátele: pohanské Litevce a novgorodské Rusy. Řád je na začátku 40. let výrazně oslaben bitvou u Lehnice 1241 a na Čudském jezeře 1242, kde je řádové vojsko zničeno Alexandrem Něvským, novgorodským velkoknížetem.

Přesto řád dále expanduje, k tomu mu pomáhají dvě výpravy českého krále Přemysla Otakara II. (1254-5, 1267). V roce 1309 je sídlo řádu přeneseno do mohutného hradu Marienburg (Marienburg byl přejmenován Poláky na Malbork až v roce 1466), tam sídlí velmistr, vláda a zhruba 20-60 rytířů a další bratři. Nejmocnější je řád v druhé polovině 14. století, kdy získává Žmuďsko na Litevších, Estonsko od Dánů a na Polsku Pomořany. Kromě Německé říše je řádový stát obklopen nepřáteli Polskem, Litvou, Novgorodem.

Němečtí rytíři vytvářejí z močálovité země prosperující stát, a to pomocí rozsáhlého zavlažování. Bohatnou na vývozu obilí, medu, piva a také jantaru. V Gdaňsku vzkvétá výroba lodí. Řád si razí vlastní stříbrné mince. Rozsáhlá je stavební činnost – stavba hradů, ne však z nedostupného kamene, ale z pálených cihel. Dá se říci, že přinášejí do těchto končin civilizaci. Hlavně s pomocí německých přistěhovalců zakládají školy, budují města a cesty. Neznamená to ale, že původní Prusy chtěli vyhladit, pouze je christianizovat. Aby je vůbec pohané vyslyšeli, byla nutná vojenská ochrana misionářů, kteří dříve dopadali jako sv. Vojtěch.

V roce 1385 se stává polským králem bratranec litevského krále Vitolda Vladislav Jagello. Vladislav a Vitold se spojili proti řádu a obsadili několik řádových hradů, Vitold obsadil Žmuď. Řád pod vedením velmistru von Rottensteina a von Wallenroda podnikl neúspěšné výpravy do Litvy. Velmistr Konrád von Jungingen, který zničil piráty na Gotlandu a zlomil moc řížského arcibiskupa, se válce vyhnul. Proti válce s Polskem a Litvou nebyl jeho bratr a další velmistr Ulrich von Jungingen. Ten v roce 1409 vpadl do Polska a začal ho plenit. Polský král se vyhýbal bitvě, dokud se nespojil s Vitoldem. K bitvě došlo u Grunwaldu 15.7. 1410 a německý řád byl poražen. Vítězové vytáhli směrem na Malbork, ale hrad se jim, díky jednotkám nového velmistra Heinricha von Plauen (bránily Pomořany proti případnému polskému útoku, který nikdy nepřišel) nepodařilo dobýt. Mír byl uzavřen následujícího roku, Řád německých rytířů musel zaplatit vysoké reparace a vzdát se nároků na Žmuďsko. Byl na ústupu. Další ztráty zaznamenal roku 1422 Kompromisním mírem, za slib polského krále o neútočení ztratil část Prus a Pomořany.

V roce 1433 společně s poláky bojují i husité pod vedením Jana Čapka ze Sán. Po dobytí města Tzcewa a kláštera Oliwy si odvezli domů žold a bohatou kořist. Řád proti polskému a husitskému vojsku do pole nevytáhl a podepsal mír. Roku 1454 začíná válka řádu proti Polsku a Pruskému spolku, což bylo společenství měst a šlechty na území státu, šlo o potomky kolonizátorů. Po prohrané válce v roce 1466 byl uzavřen Toruňský mír, který znamenal pro řád ztrátu západního Pruska (včetně Malborku) a velmistr se stal leníkem polského krále. Řád vedl ještě dvě války proti daleko silnějšímu Polsku, nic nezískal, ale ani neztratil. Na začátku dalšího století si chtěl ze státu Řádu německých rytířů utrhnout kousek pro sebe také ruský car, byl ale početně slabší armádou poražen. V roce 1521 zemský mistr pro Livonsko toto území odtrhl od Pruska, ale nezřídka se řádu. Toho se zřekl velmistr Albrecht v roce 1525, kdy koná převrat a Prusko vyhlásuje světskou zemí a přijímá luteránství. Tuto zemi čeká výrazný vzestup, hlavně v 18. století. Pod tlakem ruských útoků je Livonsko předáno Polsku (1561), zbylé Kuronské světské knížectví je dobyto Rusy.

Po zániku řádového státu přechází výkonná moc na zemské mistry, ale i některé provincie mimo Prusko a Livonsko zanikly (respektive přijetím jiného náboženství – protestanti, kalvíni vystoupili z řádu). Rozdělené bailivy spojuje zemský mistr pro Německo Walter von Cronberg a stává se novým velmistrem (1527). Později je oslabený řád spojen s činností Habsburků, členové tohoto panovnického domu se stávají velmistry řádu a rytíři působí jako důstojníci rakouské armády, dokonce je založen velmistrovský pluk Hoch und Deutschmeister, později pěší pluk č. 4. Klíčový je pro řád rok 1805, kdy Rakousko je poraženo Napoleonem a německé majetky řádu musí být předány Napoleonovým německým spojencům a řád se stává lénem Habsburků. Řád měl v této době už jen několik kněží a

rytířů. Časem se začíná vzdmáhat na základě darů velmistřů, téměř veškerá jeho činnost je charitativní a výchovná (zakládají školy). V roce 1929 jsou rytíři zrušeni úplně a doposud se řád věnuje charitě a je také zřizovatel výchovných zařízení.

15.2 ORGANIZACE ŘÁDU A HERALDIKA

Řád měl řádová pravidla. Řád se skládal z 5 skupin: rytířů, kněžích, jiných bratrů, polovičních bratrů a sester (polovičních sester). Rytíř musel být šlechtic, složit sliby poslušnosti, chudoby a čistoty a obrany víry. Musel mít železnou kázeň – vstávání okolo 4. hodiny, zákaz světských her (turnajů, lovů), zákaz světských ozdob (prstenů, chocholů, místo zlatých ostruh železné), vzdal se nošení svého rodového erbu. Většina kněží sloužila v různých funkcích na území řádu, většina z řádových kněží byla ze šlechtického rodu. Do jiných a polovičních bratrů patří pomocné bojové síly, nevojenský personál a špitálníci. Mohli zastávat nižší bojové funkce a na rozdíl od ostatních se mohli ze služby vyvázat. Povinností sester bylo starat se o chudé a nemocné.

V čele řádu stál velmistr, jehož volila volební kapitula a v tomto období byl protějškem krále. O chod řádu se starala vedle něho řádová vláda složená z velkého komtura (kancléř), řádového špitálního (měl na starosti charitu), trapiera (staral se o zásobování vojsk), tresslera (pokladník) a maršála (měl na starost armádu a loďstvo). Místodržící v řádových zemích byli zemští mistři: Mistr pro Prusko a Pomořany, Mistr pro Livonsko a Mistr pro Německo a vlášské země (mimo řádové země). Pod ním byly jednotlivé bailivy, bylo jich celkem 18, (např.: durynská b.) v jejímž čele byl zemský komtur. Vedle toho existovaly komorní bailivy, jež náležely přímo velmistřovi. Základní jednotkou řádu byla komenda v čele s komturem. V zemích řádu patřilo pod jednu několik hradů a desítky vesnic, v Evropě většinu komend tvořily fary a kostely se špitály. V jednotlivých komendách bylo rytířů třináct plus komtur, bratři, kaplan a někdy najatí žoldnéři.

Řád německých rytířů má ve znaku černý břevnový kříž na stříbrném poli, později řád používá i kříž tlapatý (ramena se zvonovitě rozšiřují). Velmistřův erb je jiný, štít mu čtvrtí také břevnový kříž ale v 1. a 4. poli je znak řádu, v ostatních jiný znak. Nad znakem je černý prelátský klobouk s 12 střapci. Dělicí kříž je stříbrně lemován a v jeho středu je orlice, darované Fridrichem II. Ze středového štítu vybíhají 4 břevna zakončené zlatými liliemi.

Na naše území Řád německých rytířů přichází na počátku 13. století, první komendy jsou založeny roku 1204 v Praze a Opavě. Na bailivu (komorní) je toto území povýšeno v roce 1233. Celá bailiva celé 13. a 14. století prosperuje, nakonec měla 28 komend (Jindřichův Hradec, Hradec Králové, Havlíčkův Brod, Plzeň a další patřil jim celý Chomutov). Komenda v Chebu patřila do bailivy Durynsko. Řád dobře vychází s českými panovníky, podporuje Přemysla v úsilí povýšit Olomoucké biskupství na arcibiskupství, český král podnikl dvě výpravy do Pruska, stejně jako později Jan Lucemburský a zakládá tam město Královec (Königsberg, Kaliningrad), jeden z bratrů byl zpovědníkem jeho syna Václava II. Těší se přízni i vysoké šlechty, určitě větší než Templáři a i než Johanité, v řádu je několik rytířů z mocných rodů jako Vítkovci atd. Václav IV. si řád na svém území nepřál a rok po Grünwaldu, kdy měli velké dluhy, jim zabavil část zboží. Další pohromu zažívá řád u nás za husitských válek, kdy je většina komend vypleněna a zničena.

Rytíři se k nám vracejí po Bílé hoře, získávají panství ve Slezsku a na severní Moravě (Bruntál, hrad Sovinec).

Řád nyní působí v pěti provinciích: jihotyrolské, rakouské, německé (9 komend), jugoslávské a československé a má zhruba 700 členů.

15.3 ZÁVĚR

Jak německá, tak i polská historiografie měla v minulosti značné potíže ocenit působení tohoto řádu z neutrálního stanoviska. Zatímco polská historiografie tíhla k výrokům, že řád německých rytířů znamenal útlak a kolonizaci polských území, vyznamenávala se německá historiografie často míněním, že odstoupením řádových zemí Polsku došlo ke zradě a vydání německých území a obyvatel pod cizí nadvládu. Z dnešního hlediska lze říci, že se nejednalo o národní či národnostní střetnutí mezi Němci a Slovy, ale o konflikty mezi konkurujícími lokálními mocnostmi své doby, které chtěly expandovat a udržet si moc.

Obr.39 Map of the monastic state of the Teutonic Knights 1260 (Geoffrey Barraclough [Hrsg.]: *Atlas der Weltgeschichte*. Bechtermünz Verlag, Augsburg 1997)

16 ŠVÉDSKÁ NADVLÁDA V POBALTÍ – JEJÍ VÝVOJ A DNEŠNÍ DOPADY

Bc. Jan Šperk (KG PŘF UP)

16.1 ÚVOD

Oblast Pobaltí vždy patřila mezi strategicky a obchodně důležité regiony Evropy. Přes zdejší přístavy proudilo zboží do západní Evropy. Nejinak tomu bylo i v minulých dobách. O tuto oblast sváděly souboje všechny velké okolní státní útvary a další mocenské skupiny, především rytířské řády německého původu. Hovoříme-li však o Pobaltí ve středověku a raném novověku, je potřeba odlišit od sebe historická území a současné státy. Středověká a raně novověká Litva totiž byla největším státním útvarem na území tehdejší Evropy a sama náležela mezi velmoci mající zájem o území dnešních států Estonska a Lotyšska. Zabírala území nejen dnešní Litvy, ale také Běloruska, částí Ukrajiny, Polska a Ruska.¹⁸

V této práci tedy pojem Pobaltí zahrnuje pouze území současného Lotyšska a Estonska, které bylo rozděleno do několika menších státních útvarů a kterým vedly nejvýznamnější obchodní trasy SV Evropy. Jedním z hegemonů tohoto prostoru se na přelomu 16. a 17. století stalo Švédsko, jehož více než stoletá nadvláda se do historie Estonska a Lotyšska zapsala poměrně pozitivně. Cílem této studie je rekapitulace švédské nadvlády v Pobaltí a ohlédnutí za stopami, které v tomto prostoru zanechala do současnosti.

16.2 ŠVÉDSKO V PROSTORU POBALTÍ

Baltské moře bylo vždy nejvýznamnější dopravní tepnou severní Evropy. Sloužilo k přepravě množství zboží, ať už potravin, kožešin nebo dřeva a dalších surovin. Jeho pobřeží je dodnes lemováno významnými přístavy a městy. O získání převahy v tomto prostoru spolu ve středověku a raném novověku soupeřily především Dánsko, Švédsko, Polsko (Polsko-litevská unie), SŘŘ¹⁹ a také obchodní spolek hanzovních měst. Později se do tohoto zápasu zapojilo také Rusko. Na přelomu 16. a 17. století začala růst vojenská síla a moc Švédska, které po třicetileté válce Baltské moře zcela ovládlo. Svůj postup ale nejprve začalo právě v oblasti Pobaltí.

Na území Lotyšska a Estonska existovalo v 16. století několik autonomních útvarů sloučených do Livonské konfederace.²⁰ Ta zahrnovala území Řádu mečových bratří, německé (pobaltské) šlechty, církevních hodnostářů, Kuronsko (zhruba J polovina Lotyšska), Vévodství estonské (S část Estonska) a hanzovní města Rigu a Talin. V roce 1588 vypukla tzv. livonská válka, do které se zapojily všechny státy v oblasti Baltského moře. Zahájil ji ruský car Ivan IV., který vpadl na území konfederace. Severní část, v čele s Talinem, požádala o pomoc Švédsko, které na tomto území vyhlásilo v roce 1661 protektorát pod svou ochranou. Definitivně však války skončily až v roce 1583. Švédové získali

¹⁸ Územní Litvy se takto rozrostlo po výbojích ve 14. a 15. století.

¹⁹ Svatá říše římská

²⁰ Patřila pod něho většina území, označovaného jako Tera Mariana (Staré Livonsko). ŠVEC, Luboš: *Dějiny pobaltských zemí*. Praha: Lidové noviny, 1996. 423 s.

Vévodství estonské (bez ostrova Saaremaa) a oblast Ingermannlandu (dnes okolí Petrohradu). V roce 1600 poté vypukly boje mezi Švédskem a Polsko-litevskou unií o území Livonska (J Estonska a S Lotyšska až k Rize), ve kterých nakonec zvítězilo Švédsko, a po míru v roce 1629 jim tato část připadla. Po válce s Dánskem získali v roce 1645 Švédové také ostrov Saaremaa.²¹

Další menší války v této oblasti v průběhu 17. století švédské panství nad Pobaltím spíše upevnilly. V roce 1697 nastoupil na švédský trůn mladý Karel XII., proti kterému se vytvořila koalice téměř všech tehdejších baltských států, především Ruska a Dánska. V roce 1700 vypukla severní válka, jež skončila po střídavých úspěších obou stran v roce 1721 porážkou Švédska. Mírem v Nystadtu přišlo Švédsko o všechna svoje pobaltská území, která spadla až do konce první světové války pod nadvládu Ruska. Díky ní také Švédsko ztratilo postavení evropské velmoci, jež na počátku 17. století získalo.

16.3 ŠVÉDSKÁ NADVLÁDA V POBALTÍ

V kontextu předchozího a následujícího období švédské nadvlády bývá často doba panování švédských králů označována jako švédské zlaté časy.²² Je to způsobeno benevolentnějším pohledem estonského a lotyšského historického povědomí, které vnímá období polské (řádové) a ruské nadvlády v celku negativně jako období útlaču rolnictva a obyčejných poddaných. Především ruská nadvláda je poté navíc umocněna velmi negativním postojem k období nadvlády SSSR.

Faktem zůstává, že ve Švédsku v raném novověku existoval od zbytku Evropy trochu odlišný, méně tuhý poddanský a vládní systém. Bylo to způsobeno především zemědělskými podmínkami a nízkou hustotou zalidnění, které zapříčinily velký podíl svobodných sedláků a rolníků v samotném Švédsku. Ti dokonce měli i právo zasedat na zemských sněmech. Tento stav se také zčásti promítl i v nově obsazených územích, i když je třeba zdůraznit, že správní a vládní systém těchto území se příliš nezměnil. Navíc se v Pobaltí promítl také poměrně vysoká švédská otevřenost vědě a kultuře.

Švédové však nepřístupovali k oběma získaným územím stejně. Estonsko vstoupilo pod ochranu Švédska dobrovolně, a tak mu zůstala zachována rozsáhlejší autonomie a privilegia všech stavů. Livonsko bylo oproti tomu „válečnou kořistí“, a tak zde zprvu místní šlechta taková práva neměla a vymohla si je až v polovině 17. století na královně Kristýně (1632 – 1654). Nejvyšší představitel švédské moci byl na obou územích guvernér, ovšem fakticky je spravovaly zemské sněmy Livonska a Estonska.

Nejmarkantněji se švédská nadvláda promítl ve dvou oblastech – majetkoprávních otázkách poddaných a v kultuře. Král Gustav Adolf II. v roce 1632 omezil práva velkostatkářů nad poddanými, kteří se mohli odvolávat k soudu v Tartu nebo přímo ke králi. Prakticky měly však reformy dopad až za panování Karla XI. (1680 – 1697), který se snažil omezit moc šlechty a sněmů odebráním jejich půdy a jejím přerozdělením mezi poddané.²³ Ve skutečnosti se ale tak král stal největším pozemkovým

²¹ ŠVEC, Luboš: *Dějiny pobaltských zemí*. Praha: Lidové noviny, 1996. 423 s. 86 – 87.

²² ŠVEC, Luboš: *Dějiny pobaltských zemí*. Praha: Lidové noviny, 1996. 423 s., str. 88.

²³ KRASTS, Eduard: *Lotyšsko*. Praha: Vesmír, 1930. 98 s.

vlastníkem na tomto území a správu jeho pozemků stejně řídila šlechta a velkostatkáři. Přesto bylo nevolnictví v oblasti Pobaltí velmi omezeno, i když ne zcela vymýceno. Omezena byla i práva sněmů a šlechty.

I během švédské nadvlády se však Pobaltí nevyhnuly válečné akce, a proto se země nemohla plnohodnotně hospodářsky rozvíjet. Významně poznamenala obchod degradace hanzy v době třicetileté války v Německu. Hlavní exportní komoditou zůstalo obilí, které však nyní mířilo do Švédska. Obchod dále poznamenávala vysoká cla, sloužící na obranu hospodářství pevninského Švédska. Za švédské nadvlády se také začaly rozvíjet první průmyslové podniky – pily, cihlářny a vápenky. Na ostrově Hiiumaa byla založena první sklárna.²⁴ Největšího růstu poté dosáhla Narva, která byla švédským správním centrem v oblasti a sám král tu jednou za čtyři roky i pobýval.²⁵ Populace i po válkách rostla, ovšem v roce 1657 ji zastavil mor, který zasáhl celou severní Evropu a zahájil také období klimatických změn, v jejichž rámci začala populace v celé oblasti klesat.

Během švédské nadvlády byly položeny základy školského systému v Estonsku a Lotyšsku. V roce 1630 bylo založeno gymnázium v Tartu, roku 1631 v Rize a v roce 1632 bylo gymnázium v Tartu přetvořeno na akademii. Vznikla tak první vysoká škola v Pobaltí, která měla celkem čtyři fakulty. Fungovala však pouze do r. 1656, kdy bylo město obsazeno polským vojskem. Obnovena byla v roce 1690 a později, přenesená do Pärnu, fungovala do roku 1710. V roce 1684 byl založen také seminář na výchovu učitelů a byla zakládána síť škol při farnostech, která se do konce období švédské nadvlády celkem rozrostla. Do této epochy spadá také církevní reforma a první překlady bible v národních jazycích.²⁶ Díky tomu se v tomto období v celé oblasti definitivně prosadilo luteránství. Všechna tato snažení byla přetržena následující ruskou nadvládou.²⁷

16.4 PAMÁTKY NA ŠVÉDSKOU NADVLÁDU A SOUČASNÉ VZTAHY

Ze švédského panování v Pobaltí nezbylo příliš mnoho památek. Za prvé si země podržely relativní autonomii a ráz staveb se tak výrazně nezměnil, za druhé byla oblast zničena množstvím válek, především za severní války a během druhé světové války. Například švédské centrum Narva bylo v tomto období přebudováno a výrazně opevněno, ovšem téměř celé bylo zničeno během druhé světové války a přestavěno v socialistickém duchu. Z památek na Švédy tu zbyl pouze pomník upomínající na jednu z nejvýznamnějších bitev severní války. Význam Tallinnu spíše poklesl, zachovala se zčásti předměstí středověkého města vybudovaná za švédské nadvlády, například Kalamaja. V Rize najdeme z období švédské nadvlády některé měšťanské domy, ale vybudované německými měšťany v jejich typickém stylu.

²⁴ EESTI INSTITUUT. *Estonica: Encyclopedia about Estonia* [online]. [cit. 2013-05-23]. Dostupné z: <<http://www.estonica.org/en/>>

²⁵ 1558–1710. Estonia under Swedish rule. EESTI INSTITUUT. *Estonica: Encyclopedia about Estonia* [online]. [cit. 2013-05-23]. Dostupné z: <http://www.estonica.org/en/History/1558-1710_Estonia_under_Swedish_rule/>

²⁶ KRASTS, Eduard: *Lotyšský národ a republika lotyšská*. V Praze: Lidové knihtiskárny A. Němec a spol., 1925. 47 s., str. 15.

Už bylo řečeno, že především Estonci pohlíží na období švédské nadvlády jako na zlaté švédské časy, a to i přesto, že země byla nadále sužována válečnými konflikty o tuto oblast. Ovšem vzájemné vztahy obou zemí (vlastně i Lotyšska) jsou zakaleny historií po druhé světové válce. Švédové mezi prvními uznali okupaci Pobaltí ze strany SSSR a vydali také příslušníky německé armády estonského a lotyšského původu do zajetí SSSR. Během druhé světové války také do Švédska utekla většina obyvatel Estonska švédské národnosti, kteří žili především na ostrovech a na západním pobřeží. Dnes už v Estonsku žije pouze zlomek z původních švédských kolonií, jejichž počátky sahají až do 13. století.

Všechny státy jsou v současnosti jak členy EU, tak nadále spolupracují v Radě baltských států. Estonsko i Lotyšsko mají ve Švédsku svoje konzuláty, stejně tak Švédsko v obou zemích. Švédsko patřilo k prvním zemím, které uznaly samostatné pobaltské republiky. Zároveň se začaly rozvíjet především vztahy s Estonskem, kde Švédsko podporovalo ekonomický růst investicemi. Oba státy spolupracují v rámci Severské bojové skupiny, jedné ze součástí SBOP²⁸. Švédsko je také stále významným obchodním partnerem Estonska. Ve Švédsku v současnosti žije na 10 000 Estonců, kteří se sem na rozdíl od estonských Švédů přistěhovali až v průběhu 20. století.²⁹ Vazby na Finsko jsou však v Estonsku ještě intenzivnější.

Lotyšsko patří mezi prioritní země v zahraniční spolupráci. V rámci vzájemných vztahů jsou rozvíjeny různé rozvojové programy v Lotyšsku.³⁰ Švédsko je nejvýznamnějším zdrojem PZI v Lotyšsku. Oba státy také spolupracují v rámci obranné politiky. Vztahy Švédska a Lotyšska jsou podobně intenzivní jako vztahy Finska a Estonska.

16.5 ZÁVĚR

Období zhruba stoleté švédské nadvlády v Estonsku a Lotyšsku je v obou zemích vnímáno velmi pozitivně, především v porovnání s následnou ruskou nadvládou. Během této nadvlády došlo ke snaze zlepšit postavení rolníků, a alespoň zčásti i k nastartování opětovného hospodářského růstu oblasti po vleklých válkách. Díky Švédsku také došlo k prvnímu rozvoji národních identit v obou zemích a byly položeny základy školského systému. V období ruské nadvlády byl však tento vývoj přerušen. I přes některé problémy vzniklé v období po druhé světové válce jsou dnes vztahy mezi oběma baltskými státy a Švédskem na velmi dobré úrovni. Země spolupracují v rámci mezinárodních seskupení i na základě vlastních rozvojových programů. Švédsko patří k nejvýznamnějším investorům v oblasti. V rámci obou pobaltských států je v současnosti vnímáno jako vzor a významný partner. K tomu jistě přispělo i kladně hodnocené období švédské nadvlády v 16. a 17. století.

²⁸ Společná bezpečnost a obranná politika EU.

²⁹ Estonia and Sweden. ESTONIAN EMBASSY IN STOCKHOLM. *Estonian Embassy in Stockholm* [online]. [cit. 2013-05-27]. Dostupné z: <http://www.estemb.se/estonia_and_sweden>.

³⁰ MINISTRY OF FOREIGN AFFAIRS. *Country strategy for development cooperation with Latvia* [online]. [cit. 2013-05-27]. Dostupné z: <<http://www.government.se/sb/d/574/a/94027>>.

Obr. 40 Švédské provincie v Pobaltí v 17. století. (Wikipedia, 2008)

ZDROJE

- KRASTŠ, Eduard: *Lotyšsko*. Praha: Vesmír, 1930. 98 s.
- KRASTŠ, Eduard: *Lotyšský národ a republika lotyšská*. V Praze: Lidové knihtiskárny A. Němec a spol., 1925. 47 s.
- ŠVEC, Luboš: *Dějiny pobaltských zemí*. Praha: Lidové noviny, 1996. 423 s.
- EESTI INSTITUUT. *Estonica: Encyclopedia about Estonia* [online]. [cit. 2013-05-23]. Dostupné z: <<http://www.estonica.org/en/>>
- Estonia and Sweden. ESTONIAN EMBASSY IN STOCKHOLM. *Estonian Embassy in Stockholm* [online]. [cit. 2013-05-27].
Dostupné z: <http://www.estemb.se/estonia_and_sweden>.
- Foreign investments in Latvia. BALTICEXPORT. *BalticExport.com* [online]. 2013 [cit. 2013-05-27].
Dostupné z: <<http://balticexport.com/?article=arvalstu-investiciju-vide-latvija&lang=en>>.
- MINISTRY OF FOREIGN AFFAIRS. *Country strategy for development cooperation with Latvia* [online]. [cit. 2013-05-27].
Dostupné z: <<http://www.government.se/sb/d/574/a/94027>>.
- The Baltic provinces of the Swedish Empire in the 17th century. In: *Wikipedia: the free encyclopedia* [online]. 2001 – 2003 [cit. 2013-05-27].
Dostupné z: <http://en.wikipedia.org/wiki/File:Sw_BalticProv_en.png>.

17 HISTORIE ŽIDOVSKÉ KOMUNITY V POBALTÍ A SLAVNÉ OSOBNOSTI

Bc. Hana Václavíková (KG PŘF UP)

17.1 ÚVOD

Dvě ze tří pobaltských zemí, Litva a Lotyšsko, představovaly mezi první a druhou světovou válkou důležité centrum východoevropské židovské komunity. V Litvě žilo ve třicátých letech dvacátého století přibližně 154 000 obyvatel židovského původu, v Lotyšsku kolem 93 000. Ve třetí z pobaltských zemí, Estonsku, žilo téměř 5 000 Židů. V průběhu druhé světové války zasáhla tyto pobaltské země sovětská a posléze nacistická okupace. To mělo zásadní vliv na průběh genocidy židovského obyvatelstva v této oblasti (*Holocaust.cz* [online]).

17.2 ŽIDÉ V POBALTSKÝCH STÁTECH

17.2.1 Litva

Židé se v Litvě usídlili ve 14. století a v následujících stoletích si zde vytvořili významné středisko východoevropské židovské komunity. Na počátku 20. století tvořili Židé až 40 % městského obyvatelstva, nejvíce se jich nacházelo v hlavním městě Vilnius. Ten byl proto také přezdíván „Severní Jeruzalém“ nebo též „litevský Jeruzalém“ (*Informační a podnikatelský Systém i-RU.CZ* [online]). Hlavní město představovalo v tehdejší době centrum ortodoxního judaismu, ale také i sionistického a socialistického hnutí a jidiš kultury (*Holocaust.cz* [online]).

V první polovině dvacátých let dvacátého století žilo v Litvě kolem 154 000 Židů (7,58 % populace). Na začátku druhé světové války se jejich počet navýšil, když po okupaci východního Polska Sovětským svazem připadl v říjnu 1939 Vilnius s početnou židovskou populací Litvě (předtím náležel Vilnius a jeho nejbližší okolí Polsku). Počet Židů vzrostl na téměř 250 000. Nacisté propagandisticky využili předcházející sovětské okupace a vystupovali jako osvoboditelé od sovětského teroru. V červnu roku 1941 nečekaně zaútočila německá vojska na SSSR. Z celkem 225 000 Židů na litevském území přežilo tento útok pouhých 8000. Následnou genocidu Židů nacisté vykonali ve dvou etapách. V období po začátku okupace masově vraždili příslušníci Einsatzgruppe A (Einsatzgruppe A vedl SS-Brigadenführer Walter Stahlecker, tvořilo ji asi 1000 příslušníků SD a dalších policejních jednotek), většinou ve spolupráci s místním obyvatelstvem. Druhá etapa, vykonaná na podzim 1941, byla daleko promyšlenější. Nacisté vybudovali ghetta a koncentrační tábory, kde využívali otrocké práce vězňů a postupně je likvidovali (*Holocaust.cz* [online]).

17.2.2 Lotyšsko

První zmínka o židovské populaci v Lotyšsku pochází sice z 16. století, ale trvalé osídlování započalo až v polovině 18. století. Stejně jako v Litvě bylo nejvíce Židů koncentrováno do velkých měst. Před válkou žilo v Lotyšsku přibližně 93 000 Židů. V roce 1918 získalo Lotyšsko nezávislost, což pro tamní židovské obyvatelstvo znamenalo velmi mnoho, neboť jim byla přidělena všechna občanská práva. Dokonce vzniklo i několik židovských politických stran, které měly zastoupení

v lotyšském parlamentu. První negativní ohlasy proti Židům přinesla až sovětská anexe v létě 1940, kdy se zde, podobně jako v Litvě, demonizovala role Židů spolupracujících se sovětskými okupanty. Podobně jako v případě Litvy šlo i zde hlavně o nacistickou propagandu, která si pokládala za cíl vyvolat nepřátelství vůči židovskému obyvatelstvu (*Holocaust.cz* [online]).

Německo obsadilo Lotyšsko na začátku invaze do SSSR. Jednotky Einsatzgruppe A uskutečnily první masové vraždění lotyšských Židů v červenci 1941 a do konce října jich vyvraždily na 34 000. Ke konci října bylo 32 000 Židů uzavřeno ve dvou ghettech v Rize. V období od listopadu do poloviny prosince 1941 bylo dále 25 000 Židů zavražděno v lese Rumbula. Současně byli Židé v ghettech Dvinsk a Liepaja také zavražděni (*Yad Vashem* [online]). Z původního počtu asi 93 000 lotyšských Židů jich válku přežilo pouze tisíc, pro některé však věznění neskončilo s porážkou Německa. Část jich po válce vyvezli Sověti do gulagů na Sibiř (*Holocaust.cz* [online]).

17.2.3 Estonsko

V poslední ze tří pobaltských zemí se Židé usadili teprve v polovině 19. století. Z celkového počtu 1,1 milionu obyvatel tvořilo židovské obyvatelstvo necelých 5 000 a bylo soustředěno především v hlavním městě, Tallinnu. Podle estonské ústavy náležela minoritám kulturní a školská autonomie, nacházely se zde hebrejské a jidiš státní školy. Narozdíl od zbývajících dvou pobaltských zemí neměli estonští Židé zastoupení v parlamentu (*Holocaust.cz* [online]).

V roce 1940 bylo Estonsko připojeno k SSSR smlouvou o vzájemné pomoci. Němci si podmanili Estonsko v červenci 1941, následně před nimi většina Židů uprchla právě do Sovětského svazu. Ti, kteří nestihli utéci, byli vystaveni tvrdým režimním omezením. Byli nuceni nosit žlutou hvězdu a taktéž byli zbaveni veškerého majetku. S příchodem jednotek Einsatzgruppen A začalo vraždění estonských Židů. Do konce roku 1941 byla tisícovka židovských obyvatel, kteří nestihli před nacisty utéci, zavražděna. Na konferenci ve Wannsee, v lednu 1942, bylo Estonsko úspěšně prohlášeno za "judenfrei", volně v překladu: země bez Židů (*Yad Vashem* [online]).

17.2.4 Slavné osobnosti

Elijahu Rips

Narodil se 12. prosince 1948 v Rize jako Ilja Aronovič Rips, po svém odchodu do Izraele v roce 1971 přijal jméno Elijahu. Vyrůstal v Rize, v židovské rodině učitele matematiky. V 16 letech byl přijat na Lotyšskou státní univerzitu, kam šel ve šlépějích svého otce a studoval matematiku. Tento mladý muž se velmi zajímal o události v Československu v 60. letech 20. století. Když se dozvěděl o upálení Jana Palacha, rozhodl se protestovat tentýž způsobem. Ovšem na rozdíl od Jana Palacha nechtěl svým konáním vyvolat žádné masové protesty, proto poté prohlásil: „*Ne, byl to můj osobní protest, kterým jsem nechtěl nic rozpoutávat. Můj čin pramenil z absolutní hořkosti. Přestal jsem věřit, že se komunismus může zhroutit tak, jak se to později stalo.*“ Při protestu měl transparent, na kterém bylo rusky napsáno: „*Protestuji proti okupaci Československa*“. Rips si pro svůj protest zvolil Pomník svobody na stejnojmenném náměstí v centru Rigy, zapálil se 13.4.1969 okolo 16. hodiny. Kolemjdoucí ho ihned uhasili, utrpěl lehké popáleniny na rukou a krku. Poté byl odeslán do psychiatrické léčebny a následně druhý den oficiálně zatčen, obviněn z „antisovětského vystoupení“ a uvězněn. O několik měsíců později byl prohlášen za schizofrenika a přemístěn do psychiatrické

léčebny. Na popud disidenta Vladimíra Bukovského a pod mezinárodním tlakem byl Rips v roce 1971 z léčebny propuštěn. Poté se mu podařilo i se svou rodinou vystěhovat z Lotyšska pryč. Od roku 1972 žije v Izraeli, kde působí jako profesor na Hebrejské univerzitě v Jeruzalémě (*Jan Palach* [online]).

17.3 ZÁVĚR

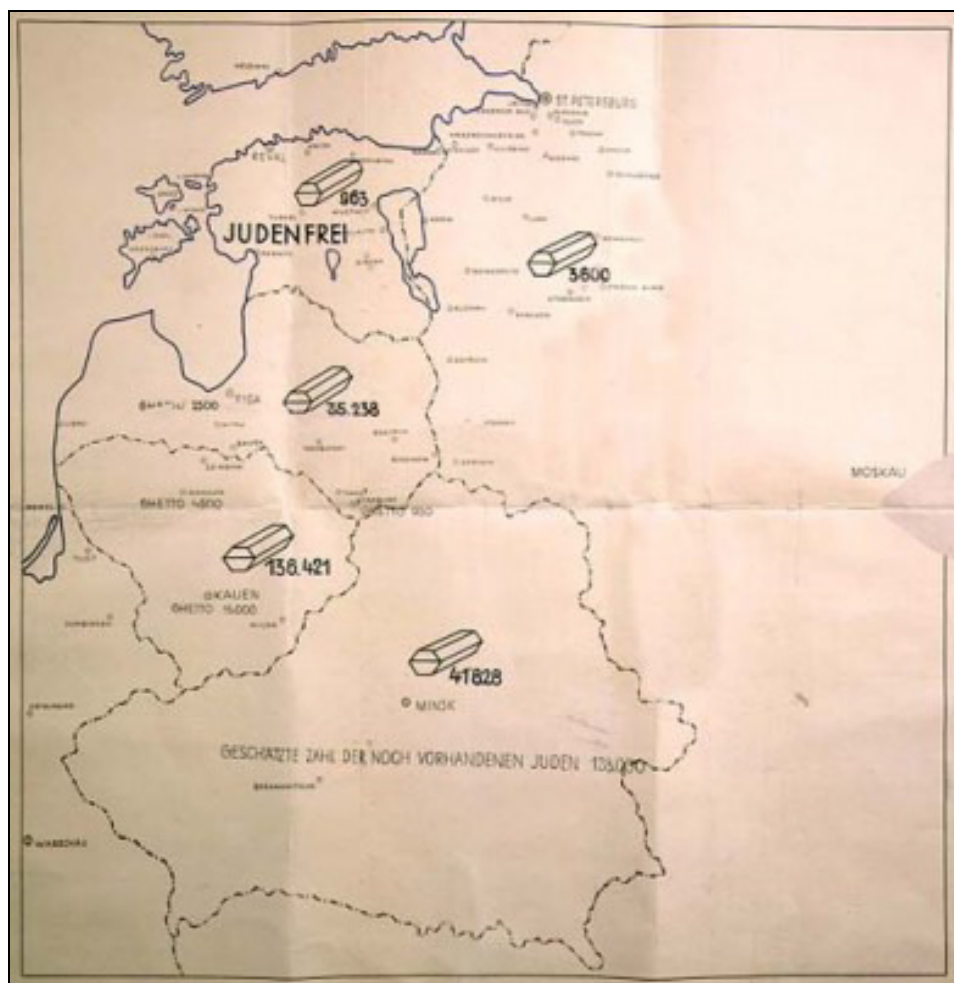
Pobaltské státy získaly svou samostatnost zpět až v roce 1991, rozpadem Sovětského svazu. Do té doby byla otázka holocaustu v Litvě, Lotyšsku a Estonsku desítky let překrucována a manipulovalo se s ní podle potřeb sovětské ideologie. Vztahovalo se to jak na počet obětí židovské genocidy, tak na problém kolaborace a účasti místních obyvatel na vraždění Židů za druhé světové války (*Holocaust.cz* [online]). V Litvě dnes žije kolem 5 000 Židů. V roce 2011 bylo oznámeno představitelem amerického židovského výboru Andrewem Bakerem, že Židé, kteří přežili holocaust a sovětský teror v Litvě za druhé světové války, dostanou od státu odškodnění ve výši 21 milionů korun. Peníze na odškodnění budou vzaty z litevského fondu určeného na vyplacení náhrad za židovský majetek. Tyto peníze budou spravovány židovskými organizacemi a budou určeny k financování především kulturních, sportovních, vzdělávacích a zdravotnických aktivit (*Deník.cz* [online]). V Lotyšsku se dnes nachází tři židovské obce. Obec v Rize čítá 9 – 10 000 členů a nachází se zde také židovské muzeum. Židovské obce v Lotyšsku jsou aktivní, jejich hlavní náplní nyní je, že zřizují pamětní desky na všech místech Lotyšska, kde zahynuli Židé (*Český rozhlas* [online]).

Tab. 3 Počet Židů v pobaltských státech před a po genocidě

Stát	Počet Židů před válkou	Celkem židovských obětí
Litva	250 000 *	130 000
Lotyšsko	93 000	92 000
Estonsko	5 000	1 000

* po připojení východního Polska

Zdroj: Holocaust [online]

Obr.41 Popravy Židů provedené Einsatzgruppe A v Pobaltí, rok 1941

Zdroj: Latvian State Historical Archives, Riga (Valka [online])

Vysvětlivky:

- čísla u rakví udávají počet již zavražděných Židů, a šedým písmem je také zmíněno kolik ještě zbývá ke splnění cíle
- šedivé body pak představují shromažďovací tábory, ghetta či vyhlazovací tábory
- zřetelný nápis na reportu znamená: "the estimated number of Jews still on hand is 128,000." velmi volný překlad: "Odhadované číslo Židů, kteří jsou stále k dispozici, je 128 000"
- Estonsko je označeno jako Judenfrei, což znamená Židučisté. Podle i dalších zdrojů tato země byla jediná, kterou Němci považovali za "připravenou" a tedy svůj cíl za splněný

ZDROJE

- Holocaust v Litvě, Lotyšsku a Estonsku. *Holocaust.cz* [online]. 2011 [cit. 2013-05-29]. Dostupné z: <<http://www.holocaust.cz/cz2/history/countries/pobalti>>

- Litevská republika (Eesti Vabariik). *Informační a podnikatelský Systém i-RU.CZ* [online]. © 2001-2013 [cit. 2013-05-29]. Dostupné z: <<http://www.irucz.ru/cz/info/1070000000000/litva/zeme/>>

- Litevští Židé začnou dostávat od příštího roku odškodnění. *Deník.cz* [online]. © 2005 - 2013 [cit. 2013-05-30]. Dostupné z: <http://www.denik.cz/ze_sveta/litevsti-zide-zacnou-dostavat-od-pristiho-roku-odszkodneni-20121206.html>

- Náboženství: Židovská komunita v Lotyšsku: historie, tragédie, obnova. *Český rozhlas* [online]. © 1997-2013 [cit. 2013-05-30]. Dostupné z: <http://www.rozhlas.cz/nabozenstvi/zpravy/_zprava/246509>

- Sebeupálení jako forma politického protestu: Elijahu (Ilja Aronovič) Rips. *Jan Palach: Multimediální projekt Univerzity Karlovy* [online]. 2103 [cit. 2013-05-29]. Dostupné z: <<http://www.janpalach.cz/cs/default/zive-pochodne/rips>>

- The Holocaust: The Beginning of the Final Solution; Murder of the Jews of the Baltic States. *Yad Vashem* [online]. © 2013 [cit. 2013-05-29]. Dostupné z: <<http://www.yadvashem.org/yv/en/holocaust/about/04/baltic.asp>>

- Průběh holocaustu v Pobaltí. *Valka.cz* [online]. 2013 [cit. 2013-05-29]. Dostupné z: <<http://forum.valka.cz/viewtopic.php/t/42994>>

18 POBALTSKÉ ZEMĚ V PODRUČÍ SSSR

Bc. Luboš Uhlíř (GÚ PŘF MU)

18.1 ÚVOD

Oficiálně tvořily pobaltské republiky součást SSSR zhruba 45 let. Avšak již koncem 30. let 20. století, kdy v Evropě vrcholilo předválečné napětí, si SSSR v podstatě rozdělilo s Německem (pakt Molotov-Ribbentrop) v první fázi Polskou republiku a poté taktéž všechny tři pobaltské republiky. Po asi tříleté ztrátě území pobaltských republik (napadení Sovětského svazu), SSSR opětovně v roce 1944 dobyl území Estonska, Lotyšska a Litvy. V tomto případě se jednalo o definitivní zlom v politickém, ekonomickém a společenském směřování pobaltských republik a nástup totalitního režimu, řízeného centrální direktivou z Moskvy. I když dnes je to už více jak dvacet let od rozpadu SSSR, určité vztahy ještě přetrvávají vzhledem k poměrně početným skupinám původem ruských a polských obyvatel (někteří zde žijí již od 16. století). Tyto vztahy jsou v některých případech poněkud vyhrocené, až se někdy zdá, jakoby dnešní svobodné republiky chtěly připomenout bývalým „ochráncům“ jaké to je být cizí ve vlastní zemi.

Obr. 42 Úřední znak Litevské SSR

Obr. 43 Úřední znak Lotyšské SSR

Obr. 44 úřední znak Estonské SSR

Zdroj: Švec, L. et al. Dějiny pobaltských států, 1996, s. 237-8

18.2 ZROD POBALTSKÝCH REPUBLIK

Sovětský svaz již dlouho před vypuknutím 2. světové války plánoval mocensky ovládnout oblasti na břehu Baltského moře (včetně Finska). Zde se začaly formovat první negativní zkušenosti s nátlakovou politikou Moskvy. Než se válka naplno rozhořela, rozdělili si Rusové a Němci sféry vlivu v Pobaltí. Sovětský svaz si v průběhu tajných jednání s Německem prosadil výlučné právo obsadit celou tuto oblast. Ruská okupace v krátkém předválečném období probíhala dosti podobně jako v ostatních oblastech, kam vstoupila Rudá armáda. Proto, když Německo v roce 1941 zaútočilo na Sovětský svaz, vítali obyvatelé pobaltských republik wehrmacht jako osvoboditele (podobně jako na Ukrajině). Avšak úvodní nadšení bylo nahrazeno následným zklamáním z důvodu vyhlazovací politiky Třetí říše. Pobaltské republiky se ocitly jistým způsobem v nezáviděníhodné situaci. Nejprve se zbavily nechtěné Rudé armády, avšak za cenu teroru, který zde nastal po realizování politiky Třetí říše. Beznadějná situace dospěla do konečného stádia s příchodem Rudé armády na konci 2. světové války (kdy se Rudá armáda valila přes Východní Evropu směrem na Berlín), v této době došlo k obnovení činnosti místních komunistických stran, které měly za úkol pod taktovkou Moskvy řídit život v těchto zemích. V listopadu 1944 byla při ÚV KSSS zřízena litevské, lotyšské a estonské byra podléhající Michailu Suslovovi. Fungovala jako kontrolní a plánovací orgán moskevského centra pro sovětizaci Pobaltí až do roku 1948. Celé období Ruské nadvlády se dá rozdělit do tří etap, které jsou popsány v následujících kapitolách.

18.3 PRVNÍ ETAPA OBDOBÍ LET 1944 – 1953/1955

Toto období je charakteristické násilnou integrací pobaltských republik do sovětského impéria. V praxi to znamenalo rozsáhlé represálie proti místnímu obyvatelstvu, boj proti partyzánským skupinám (které se odmítly podřídit), popravy a masové deportace (postihly až 9 % obyvatelstva). Celkový počet deportovaných osob se mezi léty 1944 – 1952 odhaduje na 124 000 v Estonsku, 136 000 v Lotyšsku a 245 000 v Litvě. Samozřejmě represe proti obyvatelstvu probíhaly ruku v ruce s vyvlastňováním soukromých podniků, živností a opomenuta nebyla ani nezbytná kolektivizaci zemědělství. Jeden z mála alespoň trochu pozitivních zásahů sovětských plánovačů byla snaha o obnovu průmyslové výroby, která byla poničená válečnými operacemi. Zde je také vhodné uvést, že před druhou sovětskou okupací uprchlo na západ 250 000 obyvatel Pobaltí, většinou inteligence (65 000 Estonců, 115 000 Lotyšů a 70 000 Litevců). Další zajímavostí té doby je, že v řadě západních zemí, které v naprosté většině neuznávali anexi pobaltských států, nadále fungovala diplomatická zastoupení Litvy, Lotyšska a Estonska. Znamenalo to, že se v podstatě na pobaltské státy nahlíželo jako na země, jejichž území je okupováno, ale právně existují nadále, i když ztratily svou nezávislost.

18.4 DRUHÁ ETAPA – 1953/1955 – KONEC 60. LET 20. STOLETÍ

Toto období navazovalo na změny v politickém vedení Sovětského svazu, kdy po smrti Stalina usedl na nejvyšší post Nikita Chruščov (hrdina Velké vlastenecké války, proslavil se zejména jako velitel Stalingradu z let 1942-1943). V této době probíhalo určité uvolnění napětí vycházejícího z předešlého období. Zajímavostí tohoto období je, že až od poloviny 50. let došlo k industrializaci Litvy

(v porovnání s ostatními sovětskými republikami poměrně opožděně). Po odstranění soukromého vlastnictví, které bylo typické pro první etapu sovětizace, docházelo v tomto období k potírání vlivu církvi a zabavování „církevního“ majetku. Docházelo k tomu, že mnohé kostely a chrámy byly přeměněny na muzea nebo například na koncertní sály, úřady, skladiště (konfiskaci majetku se neubránila ani pravoslavná církev). Za zmínku stojí také litevský vůdce Antanas Sniečkus, jenž stál v čele litevského politbyra až do roku 1974. Oblíbenost a poměrně neochvějnou pozici si doma získal zejména praktikováním neostalinistického nacionálního komunismu. Stálost jeho postavení byla dána také tím, že se přátelil s vlivným členem sovětského politbyra Michaiilem Suslovem. Stal se pravověrným zastáncem sovětizace a to do té míry, že neváhal deportovat i své příbuzné, čímž si vysloužil uznání samotného Stalina, který prohlásil, že pouze oni dva jsou praví komunisté. Na druhou stranu se snažil zájmy Litvy vůči centralizačním snahám Moskvy.

18.5 TŘETÍ ETAPA – 70. LÉTA – KONEC 80. LET

V tomto období se do čela NKVD prosadil Leonid Brežněv. Jedním z nejpozitivnějších jevů byl v celém Pobaltí rozvoj zemědělství a potravinářského průmyslu a také výroba elektrické energie byla hojně podporována. Tyto faktory přispěly k vysokému růstu HDP, kdy tempo růstu HDP převyšovalo i německý hospodářský zázrak (poválečné hospodářské povstání z popela v Západním Německu). Je dobře známo, že tato etapa a celé období nadvlády Sovětského svazu vyhaslo koncem 80. let, kdy došlo k rozpadu SSSR a na základě toho vznikaly svobodné postsovětské republiky. Všechny tyto tři etapy se odehrávaly ze strany Sovětského svazu v podstatě podle stejného scénáře, který SSSR uplatňoval v drtivé většině sovětských republik.

18.6 OZBROJENÝ BOJ PROTI DRUHÉ OKUPACI POBALTSKÝCH REPUBLIK SOVĚTSKÝM SVAZEM

Jedná se o zajímavou kapitolu v dějinách pobaltských republik, jelikož navzdory ukončení válečného konfliktu vznikaly v pobaltských republikách početné partyzánské oddíly, které se rozhodly, že nepřijmou pasivně druhou okupaci Rudou armádou. Za osm let od konce války se v řadách partyzánů vystříдалo přes 77 000 lidí v Litvě, 40 000 v Lotyšsku a 30 000 v Estonsku. Jednalo se zejména o lidi, kteří dávali vědomě najevo odpor proti sovětské okupaci a zápasili za národní svobodu až po ty, kteří se dobrovolně odebrali do lesů a stali se psanci, než aby žili v nejistotě z civilního života. Partyzáni se snažili vydávat tiskoviny, organizovat vzdělávací kurzy. Avšak průměrná doba života partyzána byla pouhé dva roky. Když měl partyzán štěstí, vrátil se po určité době do civilního života, většinou však zahynul v bojích se zvláštními protipartyzánskými oddíly NKVD (Lidový komisariát vnitřních záležitostí). Přičemž nejaktivnější partyzánské oddíly se vyskytovaly v Litvě (vhodný zalesněný terén). Sověti proti partyzánům kromě armády a zvláštních oddílů nasazovali také tajné agenty nebo získávali za příslib milosti členy partyzánských hnutí. Důvodem postupného úpadku partyzánských hnutí v 50. letech 20. století byla zejména smrt Stalina (1953) a následné uvolňování režimu. Takřka všechna partyzánská hnutí přerušila do roku 1959 bojovou činnost a postupně zanikla (také proto, že se postupem času nedostávalo potřebného materiálního a lidského kapitálu, v některých oblastech byly také vyhlášeny amnestie – tyto faktory vedly k celkovému úpadku partyzánského hnutí v Pobaltí). Pro zajímavost lze ještě dodat, že navzdory všeobecného zájmu byl poslední litevský partyzán zastřelen v říjnu 1965. Podle údajů jednotek NKVD a armády bylo zlikvidováno v letech 1945 - 1959

celkem 20 165 partyzánů, 18 016 jich bylo zatčeno a 38 927 se zařadilo zpět do civilního života. Ztráty na sovětské straně dosahovaly 25 000 mrtvých.

18.7 ZÁVĚR

Celé období okupace Pobaltí má podobné rysy a průběh jako v jiných postsovětských republikách. Specifika pobaltského vývoje tvoří zejména ozbrojený odpor, který trval více než deset let a zanechal stopy ve společnosti pobaltských zemí. Jedním z dozvuků tehdejší doby, která se svým způsobem promítá i do současnosti, je dnešní přístup obyvatel a úřadů k lidem, kteří se v Pobaltí během okupace usadili a přijali tento region jako svůj domov. Stává se, že obyvatelé pobaltských republik patřící k ruské menšině nemají rovnocenný přístup k informacím a službám. Například na radnici v Rize se informace poskytují v hlavních jazycích Evropské unie, avšak nikoliv v ruštině, jazyce, kterým hovoří polovina místních obyvatel. Prospekty v ruštině jsou schovány pod pultem. Důvodem je, že ruština není oficiálním jazykem Lotyšska ani EU. V Estonsku a Lotyšsku mohou získat občanství pouze osoby, které složí jazykovou zkoušku, což by nebylo zas až tak zvláštní, kdyby po více než 20 letech od rozpadu Sovětského svazu nebyla skoro polovina ruské menšiny prakticky bez vlasti. V posledních komunálních volbách v Rize nesměli jít k volbám Rusové, kteří se v zemi narodili a vyrostli. Z těchto příkladů je patrné, že více než 20 let je pravděpodobně příliš krátká doba na to, aby se zahojily všechny staré křivdy.

ZDROJE

- ŠVEC, L. – MACURA, V. – ŠTOL, P. (1996): *Dějiny pobaltských zemí*, Praha: Lidové Noviny, 423 s. ISBN 80-7106-154-9
- MIŠKOVSKÝ, Josef. Pobaltí -turistický průvodce. Praha, Balt-East Praha, 2002. 114 s. ISBN 8086383121
- BOUSFIELD, Jonathan. Pobaltské státy Estonsko, Litva & Lotyšsko : Turistický průvodce. 1. [s.l.] : Jota, 2005. 564 s. ISBN 80-7217-314-6
- PRESSEUROP: *Rusové a Poláci to v Pobaltí nemají lehké* [cit. 2013-05-24]. Dostupné na: <http://www.presseurop.eu/cs/content/article/452301-rusove-polaci-v-pobalti-nemaji-lehke>

19 VZTAH POBALTSKÝCH ZEMÍ K EVROPSKÉ UNII

Bc. Dominika Žáková (GÚ PŘF MU)

19.1 ÚVOD

Vstup pobaltských republik – Litvy, Lotyšska a Estonska - do Evropské unie znamenal pro každý stát významný pokrok. Jejich hospodářský a socio-ekonomický rozvoj pramení hlavně z mezinárodní spolupráce s ostatními členskými státy EU. Na druhé straně se však tyto relativně chudší státy unie potýkají s omezováním, resp. unifikací vlastní kultury na úkor možnosti zařazení se mezi silné hráče světového obchodu. Každý stát má ve vztahu k unii svá specifika, které se teď budeme snažit v krátkosti popsat a najít jejich společná a rozdílná východiska.

19.2 LITVA

Litva, druhá nejbohatší z Pobaltských republik, jako první vynaložila snahu stát se členem Unie. Došlo k tomu již v roce 1999, kdy si podala žádost a rovněž jako první podepsala dohodu s Evropským společenstvím o obchodu a hospodářské spolupráci (1992) nebo čerpala dotace z programu PHARE (1993) (více euroskop.cz).

V roce 2004 Litva ratifikovala Smlouvu o ústavě pro Evropu, kterou však referendum v starých zemích unie (konkrétně ve Francii a Nizozemí) zamítlo³¹. Novou podepsala až v roce 2008. Zamítavý postoj pro Litvu jako pro právoplatného člena znamenal i neakceptování eura jakožto nové měny v roce 2006 (stejně euroskop.cz). Země neplnila inflační kritérium a navíc není na euro připravena (podle vyjádření Evropské komise), litevský lias je nadále pravoplatnou měnou. V letošním roce (v druhé polovině) čeká zemi předsednictví v EU.

19.3 LOTYŠSKO

Lotyšsko bylo z pohledu států Evropské unie poměrně dlouho (až do 27. srpna 1991) nevhodným členským kandidátem. Až k tomuto datu uznala unie jeho nezávislost. Ale nadále slabý ekonomicko-hospodářský růst Lotyšska mu nedovoloval zapojit se do skupiny silných hráčů na Evropském poli. Prvním krokem k přijetí byla Asociační dohoda³² z roku 1995, která ale vstoupila v platnost až o tři roky později (více sulcova.blog.respekt.ihned.cz). Ve stejném roce (1998) začalo i vyjednávání o vstupu do EU, které trvalo dva roky. V porovnání s Litvou však tato země patří mezi „přátele“ ústavy (což se o Litvě říci nedá), protože souhlasila se zachováním původního textu Evropské ústavy.

³¹ Je potřeba zmínit, že Litva jako jediná, neměla v opozici hlasy proti vstupu do EU.

³² Tato dohoda, tzv. dohoda třetí generace, je základním právním rámcem vztahů mezi přistupující zemí a Evropským společenstvím. Neznamená však nevyhnutelný nárok na budoucí členství v unii (více na europa.sk).

Podobně jako Litva, ani Lotyšsko ještě není připraveno k přijetí jednotné evropské měny - eura. Je pravděpodobné, že Lotyšský lat bude platným platidlem až do očekávaného hospodářského vzestupu. Země se stane předsedou Rady EU v první polovině roku 2015.

19.4 ESTONSKO

Přijetí Estonska do Evropské Unie bylo do značné míry ovlivněno podporou Finska. Proto už v roce 1997 bylo zařazeno do první skupiny kandidátských zemí. Společnou myšlenkou pro zachování územní jednoty všech třech států byl společný vstup. To se nakonec i podařilo k 1.květnu 2004. Obavy z dřívější nadvlády (Ruska) a hospodářský růst činily Estonsko skeptickým vůči vstupu do unie. Ústava, ve které bylo zakořeněno i právo na suverenitu státu, přímo definovala podmínky vstupu do EU. Na základě toho se sice konalo referendum pro vstup, ale konečné stanovisko vydal až parlament (viz novinky.cz).

Dnes má Estonsko jako jediné z pobaltských republik zavedeno euro. Přijalo ho jako poslední ze všech členských zemí, a to 1.1.2011. Rovněž má Estonsko Evropského komisaře pro dopravu – je jím Siim Kallas, který současně zastává post místopředsedy Evropské komise. Předsednictví převezme v první polovině roku 2018.

Tab. 4 Výsledky referenda a voleb pro vstup do EU a parlamentu.

		Litva	Lotyšsko	Estonsko
Referendum o vstupu	Účast	63,30%	72,50%	66,83%
	„ANO“	91,04%	67,00%	(66,90%)
Volby do EU parlamentu	Účast	20,91%	53,06%	43,20%
	Křesel	12	9	6
	Stran	6	6	4

Zdroj: euroskep.cz

19.5 ZÁVĚR

Přístup pobaltských republik do EU byl složitější než u většiny ostatních členských zemí. Roku 1991, v době kdy už existovala Unie, se Litva, Lotyšsko a Estonsko jenom osamostatňovaly a záhy musely řešit otázku evropské spolupráce (přes dohodu o vzájemné hospodářské a obchodní spolupráci nebo dohodu o volném obchodu). Státy samy zjistily, že evropská integrace je krok k sovětské autonomii.

Všechny tři republiky řešily dilema, jestli mají žádat o vstup společně, nebo by pro ně bylo výhodnější vstoupit do Evropy na „vlastní triko“. Původně se na stranu Estonska připojilo Finsko (společný boj proti Ruské nadvládě) a na stranu Litvy a Lotyšska Dánsko a Švédsko (ekonomická spolupráce). Avšak historické a ekonomické podmínky a kulturní blízkost nakonec znamenaly společný vstup.

Nejvýznamnější postoj vůči vstupu mělo Estonsko, pro které by vstup mohl znamenat omezení hospodářského růstu a příliv migrantů, naopak nejotevřenější bylo nejméně rozvinuté Lotyšsko. Jediným státem, kterému euro přineslo zahraniční kapitál a ekonomický růst přes hospodářskou krizi, bylo Estonsko. Potřebné se je zmínit i o faktu, že výsledky referend v jednotlivých zemích (Tab. 4) se odvíjely od sociální struktury. Státy s nejsilnějším zastoupením „domácího“ národa byly neschůdnější

k evropské integraci (Litva), naopak mnohonárodnostní zastoupení, a to převážně zastoupení ruského obyvatelstva (Lotyšsko, Estonsko), si vyžádalo demonstrace (více cepsr.com).

ZDROJE

- Asociačné dohody [cit. 2013-04-29]. Dostupné na: http://www.europskaunia.sk/asociacna_dohoda
- Estonské referendum o vstupu do EU překvapení nepřineslo [cit. 2013-04-29]. Dostupné na: <http://www.novinky.cz/zahranicni/15241-estonske-referendum-o-vstupu-do-eu-prekvapeni-neprineslo.html>
- Estonsko v Evropské unii [cit. 2013-04-29]. Dostupné na: <https://www.euroskop.cz/515/sekce/estonsko/>
- Litva v Evropské unii [cit. 2013-04-29]. Dostupné na: <https://www.euroskop.cz/493/sekce/litva/>
- Lotyšsko v Evropské unii [cit. 2013-04-29]. Dostupné na: <https://www.euroskop.cz/486/sekce/lotysko/>
- Ohlédnutí za rozšířením EU v roce 2004. Problematika přistoupení pobaltských států [cit. 2013-04-28]. Dostupné na: <http://sulcova.blog.respekt.ihned.cz/c1-50456670-ohlédnutí-za-rozsírením-eu-v-roce-2004-problematika-pristoupení-pobaltských-států>
- Referenda o vstupu pobaltských států do EU [cit. 2013-04-28]. Dostupné na: <http://www.cepsr.com/clanek.php?ID=338>

20 VZTAHY ESTONSKA K SOUSEDNÍM ZEMÍM

Bc. Aleš Kabourek (GÚ PŘF MU)

20.1 ÚVOD

Zahraniční vztahy Estonska v Evropě jsou dány jeho polohou v Pobaltí. Tato země sousedí na jihu s Lotyšskem a na východě s Ruskem. Při severním pobřeží se nachází Finský záliv oddělující Finsko od Estonska (vzdálenost Helsinky – Tallinn přibližně 80 km). Západně od estonského pobřeží na protější straně Baltského moře leží Švédsko. Kulturně i politicky se Estonsko nalézá na rozhraní mezi Severní Evropou a Pobaltím, ovšem z hlediska zahraniční politiky se jedná o baltský stát, jelikož politika Estonska se velmi podobá Lotyšsku a Litvě a podstatně méně politice Švédska a Finska. Zatímco tyto dvě severské země se snaží být neutrální, Estonsko se hned od vyhlášení samostatnosti roku 1991 intenzivně snažilo integrovat do NATO a EU z obav před svým východním sousedem.

20.2 VLASTNÍ SDĚLENÍ

20.2.1 Historický kontext

K pochopení současných vztahů Estonska ke svým sousedům je nutné znát historické souvislosti. Po úspěšném křížovém tažení proti pohanům v Pobaltí na začátku 13. stol. bylo území dnešního Estonska pod správou německých církevních řádů sjednocených pod Livonský řád (Livonská konfederace) či pod správou Dánska (severní pobřeží). V této době se formuje sekulární německá šlechta a němčina je až do počátku 20. stol. jazykem úřednictva a šlechty (i neněmecké). Po rozpadu Livonské konfederace získává roku 1562 nadvládu nad územím Švédsko, které toto území prohrálo ve velké severní válce (1721) a Estonsko se stává součástí carského Ruska. Podobně jako u nás začalo kolem pol. 19. stol. národní obrození a roku 1918 bylo vyhlášeno samostatné Estonsko, jehož suverenita byla stvrzena mírovou smlouvou s ruskými komunisty v Tartu (2. 2. 1920). Roku 1939 bylo však Estonsko obsazeno Rudou armádou na základě paktu Molotov-Ribbentrop a rok na to anektováno k Sovětskému svazu. Na krátkou dobu (1941 – 1944) bylo území pod správou Třetí říše. V roce 1991 Estonsko opět získává nezávislost a estonská zahraniční politika se začala okamžitě orientovat směrem na západ k severským zemím, EU a NATO, a zároveň se snažila vymanit z vlivu Ruska.

20.2.2 Estonsko – ruské vztahy

I přes vyhlášení nezávislosti nebylo jisté, do jaké míry si dokáže Estonsko udržet svou suverenitu vůči Rusku, které stále doufalo, že Estonsko zůstane ve sféře jeho vlivu (po ekonomické i politické stránce), už jenom díky naprosté energetické závislosti na Rusku. Počátek 90. let 20. stol. byl obdobím potravinové krize a snížení dodávek levné ruské ropy snížilo konkurenceschopnost průmyslu, avšak přišla podpora ze strany EU. Také trvalo 3 roky od získání nezávislosti, než poslední ruský voják opustil estonské území a ruské vojenské základny byly zrušeny. Hlavními předměty sporu mezi Estonskem a Ruskem jsou početná ruská menšina (přibližně třetina obyvatel Estonska), pro které se snaží Rusko zajistit lepší pozici v estonské společnosti, a dále spor o vzájemné hranici. Meziválečné Estonsko totiž podle mírové smlouvy z Tartu (1920) mělo hranici posunutou o několik km na východ

než dnes. Tato hranice je dnes stále právně ukotvena v této smlouvě, protože Rusko nepřistoupilo k nové dohodě. Přestože si Estonsko nedělá žádný nárok na území mezi původní a dnešní hranicí a chtělo se ochotně dohodnout, Rusko vždy od konečného podpisu nové smlouvy ustoupilo. Motivem prý byla snaha o bojkot do přijetí Estonska do NATO, jenže ani fakt, že země nemá mezistátně uznanou hranici, nebránil přijetí Estonska do NATO a EU v roce 2004. Ani poté nepřistoupilo Rusko k dohodě, takže mezistátně uznaná hranice mezi Ruskem a Estonskem dodnes právně neexistuje. I přes vlažné vztahy s Ruskem je dodnes Estonsko 100% závislé na dovozu ruského zemního plynu a Rusové vědomi si tohoto faktu mohou používat uzavírky jako nástroj diplomatického nátlaku. Dalším důkazem napětí mezi Rusy a Estonci bylo přesunutí pomníku rudoarmějce z centra Tallinnu, které vyvolalo nepokoje ze strany ruské menšiny i některých ruských politiků. Krátce poté byl na krátko uzavřen plynovod z důvodu údržby a oprav. Přes tyto vlažné vztahy je Estonsko součástí obchodní kooperace EU-Rusko. Význam obchodního partnerství narostl zvláště po krizi, kdy se Rusko dostalo na 3. místo v estonském exportu, a je i důležitým importérem energetických surovin. Rusko je také 4. nejvýznamnějším investorem v Estonsku.

20.2.3 Estonsko – lotyšské vztahy

S Lotyšskem udržuje Estonsko blízké a přátelské vztahy vzhledem k historickým a kulturním podobnostem a podobné zahraniční politice a úzce spolupracují na úrovni institucionální i obchodní. V roce 2011 byla vydaná Estonsko-lotyšská zpráva o budoucí spolupráci a v rámci této mezistátní spolupráce se konají konference. Export do Lotyšska činil v roce 2012 8,8% (4. místo) a import 9,5% (4. místo) z celkového exportu a importu Estonska. Lotyšsko je také významnou destinací estonských investic (17,2%), proto je také v Rize zřízena estonská obchodní komora. Dále existuje příhraniční spolupráce v dopravě, energetice, vzdělání, turistice atd. Obě země spolupracují v obraně díky svému členství v NATO. Do NATO byly převedeny organizace jako BALNET (Baltic Surveillance Network) či BALTRON (Baltic Naval Squadron). Existuje trilaterální smlouva o vysokoškolském vzdělávání v Estonsku, Litvě a Lotyšsku, kdy je vysokoškolský diplom získaný v jedné zemi uznán i v ostatních.

20.2.4 Estonsko – finské vztahy

Podobně jako v případě Lotyšska fungují velmi dobré vztahy díky některým historickým souvislostem či díky podobnosti jazyků. Premiéři obou zemí připravili v roce 2008 zprávu o příležitostech spolupráce Estonska a Finska v mnoha oblastech jako ekonomika, kultura, věda a vzdělání apod. Finsko je dlouhodobě nejdůležitějším obchodním partnerem Estonska, v roce 2012 na prvním místě v importu (14,5%) a na druhém v exportu (14,6%). Po Švédsku je Finsko druhým největším investorem (22,3% všech zahraničních investic). Podíl estonských investic ve Finsku činí pouze 5,5%. Pro umožnění lepších styků v obchodní sféře byla již v roce 1990 založena Finsko-estonská obchodní asociace a komora. Estonsko je také velmi oblíbenou turistickou destinací Finů (v roce 2012 přes 800 000 finských turistů, 43% všech strávených nocí). V Helsinkách také stojí „Estonský dům“ pro reprezentaci Estonců žijících ve Finsku a Estonska jako státu. Další spolupráce s Finskem dále souvisí se členstvím v EU.

20.2.5 Estonsko – švédské vztahy

Estonsko udržuje se Švédskem velmi dobré vztahy po všech stránkách. Švédové do Estonska vyslali jako první svého velvyslance. Švédsko hned od získání nezávislosti začalo podporovat rozvoj Estonska a jeho integraci do EU. V exportu se dostalo Švédsko na první místo před Finsko (15,9% v roce 2012) a v importu se nachází na třetím místě za Finskem a Německem (10,2%). Za posledních 20 let je Švédsko největším investorem, v roce 2012 činil podíl švédských investic 27,6%. Investory jsou velké společnosti jako např. Swedbank, Ericsson či ABB.

20.3 ZÁVĚR

Estonsko si za posledních 20 let vybudovalo velmi pozitivní vztahy se svými sousedy s výjimkou komplikovaných vztahů s Ruskem, kvůli snaze Ruska o udržení svého vlivu v Estonsku a také kvůli početné menšině Rusů, z nichž mnoho nemá ani státní občanství, ke kterému je třeba složit zkoušky z estonštiny a občanský slib. Estonština je také jediným úředním jazykem. Rusko bylo zpočátku po vyhlášení nezávislosti vnímáno jako vážná hrozba pro suverenitu estonského státu, proto se estonská politika orientovala velmi rychle na západ a integrovala se do EU a NATO, aby si Estonsko pojistilo svou nezávislost. Přes tato fakta lze však považovat rusko-estonský vztah za stabilizovaný a z obchodního hlediska jsou významnými partnery. Pro Estonsko má významný podíl export do Ruska a zároveň import energetických surovin. Největšími investory a obchodními partnery jsou Švédsko a Finsko, se kterými jsou navázány velmi pozitivní vztahy. Taktéž se svým jižním sousedem Lotyšskem mají velmi dobré vztahy díky společné historii i zahraniční politice. Estonsko je navíc významným investorem do Lotyšska.

ZDROJE

- GALBREATH, D. J. et al. (2008): *Continuity and change in the Baltic Sea Region: comparing foreign policies*, Amsterdam: Rodopi.
- HEBEDOVÁ, P. et al. (2012): *Estonsko*, Praha: Libri.
- LAAR, M. (2006): *Estonia's Way*, Tallinn: Pegasus.
- SMITH, D. J. (2002): *The Baltic States: Estonia, Latvia and Lithuania*, London: Routledge.
- *Webové stránky ministerstva zahraničí Estonska* [cit. 2013-06-01]. Dostupné na:
< <http://www.vm.ee> >

21 ČESKO – LITEVSKÉ VZTAHY

Bc. Ladislav Jiroušek (KG PŘF UP)

21.1 ÚVOD

Příspěvek se zaměřuje na vývoj vztahů České republiky a Litvy od 14. století do současnosti. Ke zpracování byly využity informace získané ze stránek velvyslanectví ve Vilniusu a Praze, ministerstva zahraničních věcí a vlády České republiky.

21.2 HISTORIE

21.2.1 Vývoj vztahů od 14. století do r. 1989

Za počátek česko-litevských vztahů lze považovat založení litevské koleje na Karlově univerzitě v roce 1397, čímž se Karlova univerzita stala významným centrem baltistických studií v Evropě na několik staletí a dále navázání diplomatických vztahů mezi Karlem IV. a litevským velkoknížetem Vytautase. Na začátku 15. století, které bylo v českých zemích ve znamení husitských válek, stáli čeští vojáci pod vedením Jana Žižky z Trocnova po boku litevského velkoknížete Vytautase roku 1410 v bitvě u Grunwaldu (litevsky Žalgirisu) a významně přispěli k porážce řádu Německých rytířů. V roce 1422 husité nabídli velkoknížeti Vytautasovi (česky Vitold) českou korunu. Ten poslal do Čech svého zástupce Zikmunda Korybutoviče, který však nebyl korunován. V letech 1471 – 1526 vládla v Zemích Koruny české původem litevská dynastie Jagellonců, nejprve v osobě Vladislava Jagellonského a později jeho syna Ludvíka Jagellonského, který zahynul v roce 1526 bitvě u Moháče. Tím na cca 300 let jakékoliv vztahy prakticky zanikají. K oživení, nejprve kulturních vztahů, dochází až v době národního obrození, kdy se čeští obrozenci zajímají o Litvu a básník František Ladislav Čelakovský překládá a vydává sborník litevských národních písní (1827). V roce 1856 byla na Karlově univerzitě vydána německy psaná litevská gramatika, která je považována za první vědeckou mluvnici litevského jazyka. Ke konci 19. století pobýval v Praze litevský národní buditel Jonas Basanavičius, který přenesl český emancipační proces i do Litevského národního hnutí. Na přelomu 19. a 20. století byla do litevštiny částečně převzatá česká diakritika (č, š a ž), která nahradila spřežkový pravopis a v roce 1922 byly mezi Československem a Litvou navázány diplomatické styky (Československo uznalo Litvu de iure 5. ledna 1922 a otevřelo v Kaunasu konzulát – v roce 1927 povýšen na vyslanectví). Litva byla prvním státem, kam Československo vyvezlo svá vojenská letadla Letov Š20-L a ve 30. letech patřilo Československo mezi největší dovozce do Litvy (stroje, textil, cukr). Od poloviny 80. let 20. století se rozvíjela ilegální spolupráce mezi litevskými a československými disidenty a po sametové revoluci udržovali českoslovenští představitelé kontakty s litevským reformním hnutím Sajudis. Od roku 1989 se na Karlově univerzitě opětovně přednáší litevština.³³

21.2.2 Vývoj vztahů od roku 1989 do současnosti

V roce 1991 byly obnoveny diplomatické styky mezi Československem a Litvou. Ve stejném roce bylo zřízeno velvyslanectví ve Vilniusu. Litva uznala samostatnou Českou republiku 5. 1. 1993 a 6. 1.

³³ vzájemné vztahy

1993 navázala diplomatické vztahy. V průběhu 90. let došlo k množství návštěv a vzájemných setkání státníků obou států³⁴ a podepsání bilaterálních smluv³⁵ např.:

- 7. prosince 1994 návštěva litevského prezidenta A. Brazauskase v ČR
- Protokol o spolupráci mezi Ministerstvem průmyslu a obchodu ČR a Ministerstvem hospodářství Litvy, 1994
- Dohoda mezi ministerstvy zdravotnictví ČR a Litvy o spolupráci v oblasti zdravotnictví, 1995
- Dohoda o spolupráci mezi ministerstvy vnitra ČR a Litvy v boji proti terorismu, pašování drog a organizovanému zločinu, Vilnius, 29. 3. 1996, vstup v platnost 29. 3. 1996.
- 16. – 18. dubna 1996 návštěva V. Havla v Litvě
- 17. – 18. dubna 1997 návštěva předsedy Seimu Litevské republiky v ČR
- 12. – 14. února 1998 návštěva předsedy Senátu PČR Petra Pitharta v Litvě

Rok 2004 znamenal pro oba státy vstup do Evropské unie (v případě Litvy i vstup do NATO) a v následujícím období došlo k dalšímu rozvoji spolupráce na mnoha úrovních a také pokračování vzájemných návštěv státníků např. návštěva českého prezidenta V. Klause v Litvě v roce 2006 nebo návštěva litevského prezidenta V. Adamkause v ČR v roce 2009. V roce 2009 plnila letadla Armády České republiky v rámci NATO misi střežení vzdušného prostoru nad pobaltskými zeměmi. Důležitým faktorem byl i impuls k prohloubení spolupráce v rámci formátu regionální spolupráce zemí Visegrádské skupiny (V-4) s baltskými státy (B-3), iniciovaný českou stranou v průběhu jejího předsednictví Visegrádské skupiny 2003/2004³⁶. Podle oficiálního vyjádření ministerstva zahraničních věcí jsou Česko-litevské vztahy bezproblémové, založené na sdílených hodnotách a blízkých či shodných zahraničně- a bezpečnostně politických zájmech³⁷. Poslední návštěvu v Litvě uskutečnil premiér Petr Nečas 16. 5. 2013 a připomněl společné zájmy obou zemí: „*Litva je zemí, se kterou nás kromě politických, bezpečnostních a kulturních vazeb pojí také zájmy ekonomické*“. Dodal, že české výrobky jsou na litevském trhu známé a jako příklad uvedl vlakové soupravy operující na trati Kaunas – Vilnius, které dodala Škoda Transportation³⁸.

21.3 ZÁVĚR

Vztahy obou států jsou založeny na historické tradici, podobném utváření státnosti a prožívání totalitního období. V současné době je pojištěm hlavně účast v mnoha společenstvích (EU, NATO, V-4 + B-3) a spolupráce v oblastech obchodu, obrany, zdravotnictví aj. Spolupráce probíhá i v rámci partnerství mezi městy, např. Brno – Kaunas, Praha – Vilnius, Třeboň – Utena.

³⁴ vztahy litevské a české republiky

³⁵ zahraničně-politická orientace

³⁶ bilaterální vztahy

³⁷ vzájemné vztahy

³⁸ vláda ČR

ZDROJE

- Vzájemné vztahy. *Velvyslanectví České republiky ve Vilniusu* [online]. 2013 [cit. 2013-05-22]. Dostupné z: <http://www.mzv.cz/vilnius/cz/vzajemne_vztahy/index.html>
- VZTAHY LITEVSKÉ A ČESKÉ REPUBLIKY. *VELVYSLANECTVÍ LITEVSKÉ REPUBLIKY V PRAZE* [online]. 2013 [cit. 2013-05-22]. Dostupné z: <<http://cz.mfa.lt/index.php?104264328>>
- *Bilaterální vztahy České republiky* [online]. 2007 [cit. 2013-05-22]. Dostupné z: <<http://www.mzv.cz/file/72908/BilateralniVztahy.pdf>>
- Zahraničně-politická orientace. *Ministerstvo zahraničních věcí České republiky* [online]. 2013 [cit. 2013-05-22]. Dostupné z: <http://www.mzv.cz/jnp/cz/encyklopedie_statu/evropa/litva/politika/zahranicne_politicka_orientace.html>
- Premiér: S Litvou nás pojí ekonomika i bezpečnost. *VLÁDA ČESKÉ REPUBLIKY* [online]. 2013 [cit. 2013-05-22]. Dostupné z: <<http://www.vlada.cz/cz/media-centrum/aktualne/premier-s-litvou-nas-poji-ekonomika-i-bezpecnost-106875/>>

22 ČESKO – LOTYŠSKÉ VZTAHY

Bc. Martin Nešporek (GÚ PŘF MU)

22.4 ÚVOD

Česká republika a Lotyšsko jsou země, které prošly svým vlastním vývojem a v historii netvořily ani státní útvar, ani mezi nimi neprobíhaly boje v souvislosti s mocenskými nároky. Jsou to tedy země, které by mohly být k sobě zcela lhostejné, i tak se ovšem mezi nimi vytvořilo pouto. Cílem tohoto referátu je podat základní informace o vzájemných vztazích mezi Českou a Lotyšskou republikou. Práce se zaměří na počátky styků a sblížování obou národů, historii a současný stav diplomatických vztahů, aktivity v oblasti obchodu a ekonomie a také na spolupráci mezi městy. Připojeny budou i významné smlouvy a dohody mezi oběma zeměmi.

22.5 VÝVOJ ČESKO-LOTYŠSKÝCH VZTAHŮ

Na počátku vztahů mezi Českou a Lotyšskou republikou v podstatě stálo vzdělání, náboženství a umění. Nejdříve pronikla z českých zemí do Lotyšska hudba, což dokazuje i dodnes zachované slovo “prāģeri” (Pražáci), označující hostující zahraniční hudebníky. Významný podíl na sblížení národů měl český a moravský nekatolický exil po bitvě na Bílé hoře (1620), s nímž je spojeno vydání dvou knih J. A. Komenského v luteránské Rize i náboženská misie Jednoty bratrské ze saského Ochranova, která však měla moravský původ. Na jejím základě vzniklo literární hnutí, které se pak stalo jedním z pramenů lotyšského národního obrození. Dalším důležitým obdobím, které upevnilo vztah Čechů a Lotyšů byla bojová spolupráce československých legionářů a lotyšských střelců v meziválečném období. Ta však byla násilně přerušena nacistickou a sovětskou okupací.

Československo uznalo lotyšský stát za nezávislý 5. ledna 1922. V tomto roce byly také navázány vzájemné diplomatické styky. Od roku 1931 do začátku roku 1939 v Praze působil lotyšské vyslanectví (v letech 1922-1927 konzulát, v letech 1928-1930 generální konzulát), svou činnost však ukončilo po nacistické okupaci Československa. ČSFR pak obnovila diplomatické styky s Lotyšskem až 9. září 1991 a s Českou republikou byly navázány v den jejího vzniku. Obě země jsou vzájemně zastoupeny velvyslanectvími, představované rezidentními velvyslanci. Politické styky jsou intenzivní a k dalšímu posunu v těchto vztazích došlo především v souvislosti s integrací do euroatlantických struktur. Lotyšsko přijímá ČR jako dlouholetého a blízkého partnera, což mimo jiné dokazují i časté návštěvy představitelů obou zemí.

U příležitosti 80. výročí navázání diplomatických vztahů mezi ČSR a Lotyšskem a 10. výročí jejich obnovení byl připraven dokument, který mapuje historii těchto vztahů. Autorem dokumentu je PhDr. Jindřich Dejmek, Dr., vědecký pracovník Historického ústavu AV ČR a Velvyslanectví ČR v Lotyšsku.

Obr. 45 K historii česko-lotyšských diplomatických vztahů - dokument vydán k 80-ti letům vzájemných vztahů a k 10. výročí jejich znovuoobnovení.

Na důkaz dobrých vzájemných vztahů mezi oběma zeměmi byl v roce 1990 založen Česko-lotyšský klub (ČLK), který funguje jako nevládní, nepolitické zájmové sdružení přátel Lotyšska. Jeho cílem je napomáhat všestrannému rozvoji styků mezi Českou republikou a Lotyšskou republikou v oblasti kultury, vzdělání, turistiky a ekonomiky, propagovat historii i současnost lotyšského národa, jeho kulturu a jazyk. Česko-lotyšský klub úzce spolupracuje s Lotyšským kulturním centrem při velvyslanectví Lotyšské republiky v Praze.

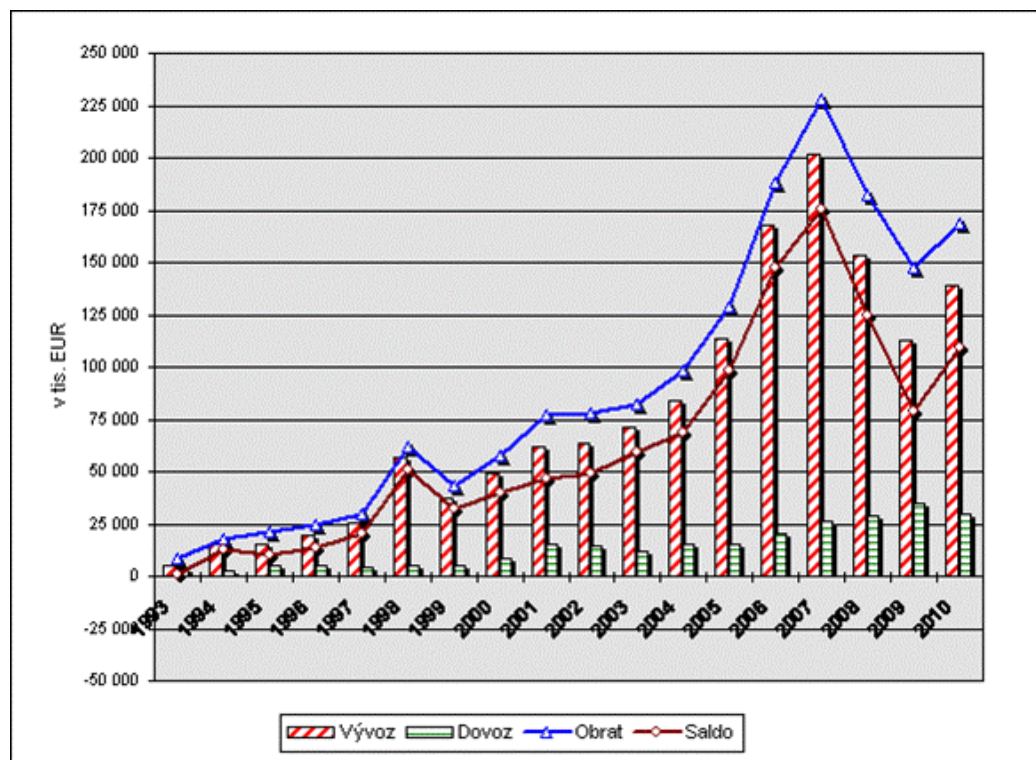
Obr. 46 Znak Česko-lotyšského klubu.

22.6 OBCHODNÍ A EKONOMICKÉ VZTAHY

Česko-lotyšské obchodní a ekonomické vztahy mají rostoucí tendenci zejména v souvislosti s uzavřením Dohody o volném obchodu v r. 1996. Objem obchodní výměny ale rostl již od roku 1993. Výjimkou bylo období ruské krize, která zasáhla lotyšské hospodářství. Druhý zvrat po prudkém růstu bilance nastal v souvislosti se světovou ekonomickou krizí v roce 2008, kdy byl zaznamenán výrazný pokles českého exportu, což lze pozorovat v grafu na obr. č. 47. Od roku 2010 se však objem obchodu zase postupně zvyšuje.

Hlavní vývozní komodity ČR: dopravní prostředky – v roce 2011 zejména nové nízkopodlažní tramvaje značky Škoda Tram ForRiga, elektronika a elektrotechnika, stroje a strojní zařízení, reaktory, kotle, lokomotivy, plasty, kaučuk, sklo a skleněné výrobky, železo a ocel plus výrobky z nich, spotřební chemie, základní kovy a výrobky ze základních kovů, různé spotřební zboží.

Hlavní dovozní komodity ČR: železo a ocel, měď a výrobky z mědi, reprodukce zvuku, přístroje TV obrazu, plasty a výrobky z nich, dřevo, dřevěné uhlí a produkty ze dřeva, sklo a skleněné výrobky, přípravky z masa ryb a korýšů, reaktory, kotle, přístroje a mechanické nástroje, potraviny.

Obr. 47 Vývoj obchodních vztahů mezi Českou republikou a Lotyšskem od roku 1993 do roku 2010.

22.7 SPOLUPRÁCE MEZI MĚSTY

Existuje pouze několik oficiálních partnerských měst. Jsou to města Rosice a Strenči, Písek a Smiltene, Luka nad Jihlavou a Staicele, Náchod a Bauska. Je zde však spousta dalších měst, která spolupracují především v oblasti kultury a sportu bez smluvního základu, jako Prachatice a Preili nebo Vamberk a Dundaga. Mezi tato města se řadí o hlavní města Praha a Riga. V rámci této spolupráce jsou organizovány výstavy, koncerty či turistické prezentace (např. Dny Rigy v Praze v roce 2001). Dále probíhá aktivní spolupráce mezi českými Lidicemi a lotyšskými Audrini, jež měly podobný osud. Lotyšská města mají obecně velký zájem na spolupráci s českými městy, ale tento zájem z české strany není opětován (z finančních důvodů a pro již značnou přeplněnost partnerských měst v zemích Západní Evropy) – např. zájem Liepáji o spolupráci s Libercem, hraničního města Valka-Valga s Českým Těšínem-Czieszyn. V rámci twinningu lotyšská města Dagda, Plavinas a Salaspils hledají partnery v ČR.

22.8 SMLOUVY A DOHODY MEZI ČR A LOTYŠSKEM

- Dohoda mezi vládou ČR a vládou Lotyšské republiky o zrušení vízové povinnosti (Riga, 22. 9. 1993).
- Ujednání mezi MO ČR a MO Lotyšské republiky o vzájemné spolupráci (Praha, 29. 11. 1993).
- Smlouva mezi ČR a Lotyšské republiky o zamezení dvojího zdanění a zabránění daňových úniků v oblasti daní z příjmu a z majetku (Riga, 25. 10. 1994).
- Dohoda mezi vládou ČR a vládou Lotyšské republiky o podpoře a vzájemné ochraně investic (Riga, 25. 10. 1994).
- Dohoda mezi vládou ČR a vládou Lotyšské republiky o mezinárodní silniční dopravě (Budapešť, 29. 5. 1996).
- Ujednání mezi MO ČR a MO Lotyšské republiky o výměně informací a spolupráci v oblasti obranného výzkumu a vývoje (Praha, 31. 3. 1999).
- Dohoda mezi vládou ČR a vládou Lotyšské republiky o leteckých službách (Praha, 10. 5. 1999).
- Dohoda mezi vládou ČR a vládou Lotyšské republiky o spolupráci v oblasti kultury (Praha, 10. 5. 1999).
- Ujednání mezi ministerstvy obrany ČR a Lotyšské republiky o ochraně utajovaných vojenských skutečností (Praha, 10. 5. 1999).
- Dohoda mezi vládou České republiky a vládou Lotyšské republiky o průmyslové spolupráci v oblasti obrany (Riga, 21. 6. 2000)
- Dohoda mezi vládou České republiky a vládou Lotyšské republiky o ochraně utajovaných skutečností (Praha, 16. 10. 2000)
- Mezivládní dohoda o spolupráci v boji proti terorismu, nezákonnému obchodu s narkotiky a psychotropními látkami a organizovanému zločinu (Praha, 14.11.2000)
- Dohoda mezi ministerstvem pro místní rozvoj ČR a ministerstvem pro ochranu životního prostředí a místní rozvoj LoR o spolupráci v oblasti turistiky (Riga, 11.5.2001)
- Ujednání mezi MŠMT ČR a Ministerstvem školství a vědy LoR o spolupráci v oblasti školství a vědy na léta 2002–2005 (Praha, 5. 11. 2001), která byla dne 14. 8. 2007 prodloužena na další období 2007–2010.

22.9 ZÁVĚR

Podle zjištěných informací lze říci, že mezi Českou a Lotyšskou republikou panují velmi vřelé vztahy v mnoha hlediscích. Vzájemná přízeň započala již v 17. století a od té doby se tyto vztahy několikrát utvrdily a stále utvrzují, jak na scéně politické či ekonomické, tak i na kulturní a společenské, což například dokládá existence Česko-lotyšského klubu. Zatím nic nenasvědčuje tomu, že by se tyto vztahy měly měnit. Mezi zeměmi jsou sjednány dohody o spolupráci v oboru školství, dopravy, místního rozvoje, či průmyslu, objem obchodu postupně roste, i když byly zaznamenány výkyvy v období krizí. Cestou k dalšímu přibližování je také program ERASMUS, kterého se účastní stále více studentů.

ZDROJE

- *Lotyšsko: zahraničně-politická orientace* [cit. 2013-05-30]. Dostupné na: <http://www.businessinfo.cz/cs/clanky/lotysko-zahranicne-politicka-orientace-17785.html>
- *Vztahy mezi Lotyšskem a Českou republikou* [cit. 2013-05-31]. Dostupné na: <http://www.am.gov.lv/cz/prague/vztahy-mezi-lotysskem-a-ceskou-republikou>
- *Velvyslanectví České republiky v Rize* [cit. 2013-05-31]. Dostupné na: http://www.mzv.cz/riga/cz/vzajemne_vztahy/index.html
- *Pět staletí lotyšsko-českých literárních vztahů* [cit. 2013-05-31]. Dostupné na: <http://www.wold.nkp.cz/pages/page.php3?page=lotys.htm>
- *Česko-lotyšský klub* [cit. 2013-05-31]. Dostupné na: http://www.lotysko.unas.cz/clk/uvodni_stranka.htm

23 KULTURA LITVY

Bc. Martina Altmannová (GÚ PŘF MU)

23.1 ÚVOD

Litevská kultura nepatří ve světě mezi příliš medializovanou a populární, její vliv, kromě okolních zemí, pravděpodobně nepřesahuje ve větší míře hranice vlastního státu. Ani v České republice nepatří litevská kultura mezi tu, o které se učí na středních školách a ani média a hudební, filmové a jiné společnosti se jí příliš nevěnují. Proto se následující práce bude ve větší míře soustředit na téma národních svátků, tradic a jídla, které taktéž vytváří identitu národa a patří tak do kategorie kultury.

23.2 LITERATURA, FILM A HUDBA

Literatura Litvy byla v minulosti založena především na prvcích folkloru, tedy lidových zvycích a tradicích. I přesto, že se v posledních letech od tohoto tématu autoři odklánějí, můžeme v jejich dílech jistě národní prvky nalézt. Mezi nejvýznamnější spisovatele historie Litvy patří Žemaitė, Aleksa Gasparas, Genys Arydas a další. (ŠVEC, 1996)

Litevská kinematografie není ve světě příliš známá a oceňovaná. Ani v České republice se s litevskými filmy příliš nesetkáme. Výjimkou je film *Mizející vlny*, pravděpodobně nejznámější litevský film, který byl promítán na Mezinárodním filmovém festivalu v Karlových Varech, kde dokonce získal jednu z cen v kategorii East and West (lidovky.cz).

Hudba Litvy je založena především na lidových písních, které jsou velmi oblíbené a jsou nezbytnou součástí mnoha svátků a tradic. Jejich unikátnost je natolik významná, že byly zařazeny na seznam UNESCO v kategorii Mistrovských děl ústního a nehmotného dědictví lidstva. Populární a rocková hudba je v Litvě zastoupena především kapelou SKAMP, či zpěvačkou Jurga. Největšího hudebního úspěchu a uznání však ve světě dosáhla operní pěvkyně Violeta Urmana.

23.3 SVÁTKY A TRADICE

23.3.1 Užgavėnės

Užgavėnės je litevský svátek, známý v České republice jako masopust, který se koná 46 dní před Velikonocemi. Hlavním posláním této tradice je rozloučení se se zimou a přivítání jara, které se koná večer před Popelačnickou středou. Symbolem tohoto dne je tzv. „pálení zimy“, kterou představuje figurína zvaná Morė, jež je na hranici spálena a tím je ukončeno období zimy. Během oslav se lidé přestrojují do různých kostýmů čarodějnic, cikánů, žebráků a shromažďují se kolem ohně, kde tancují a zpívají. K oslavám patří i tradiční jídlo - palačinky, které jsou symbolem návratu Slunce.

Druhý den, na Popelečnickou středu, procházejí lidé v kostýmech obcí, tancují, zpívají tradiční písně a navštěvují místní hospodáře, od kterých dostávají tzv. bliny, což jsou bramborové placky, a maso. V případě, že hospodář maškary odmítne pohostit, jedna z masek vylézá na střechem stavení a ucpává komín (CK Mundo, 15min.lt).

Obr. 48 Morė - figurína symbolizující zimu.

(zdroj: <http://www.15min.lt/naujiena/aktualu/lietuva/kauno-dainavos-mikrorajono-gyventojai-kvieciami-uzgavenes-svesti-draugystes-parke-56-140800>)

23.3.2 Kūčios

Tradice a zvyky litevských Vánoc se v posledních letech značně změnily v důsledku podléhání vlivu západní kultury. Dárky tak nosí Santa Claus a rozbalují se až na Boží hod ráno. Štědrý den, litevsky Kūčios, se nese ve znamení úklidu, vaření a následné štědrovečerní hostiny, při které se rodina schází, když vyjde první hvězda na obloze. Při večeři se podává celkem 12 chodů, od každého je nutné alespoň ochutnat. Nesmí se podávat maso či vejce, naopak neměly by chybět ryby, houby, chleba nebo makové mléko. K tradičním zvykům patří tzv. tahání slámy zpod ubrusu, která byla položena na stůl ještě před samotnou večeří. Po večeři pak jednotliví členové rodiny tahají stéblo slámy, a čím delší si vytáhnou, tím déle budou žít. K dalším zvykům patří např. naslouchání štěkotu psů, které značí směr, kde se nachází budoucí ženich nesezdané ženy (Lithaz.org).

23.3.3 Svatojánská noc

Pravděpodobně nikde v Evropě se tradice svatojánské noci neslaví tak jako v pobaltských státech. Svátek připadá na 24. červen a jeho hlavním poselstvím je ochránit sebe a své blízké před nadpřirozenými jevy. Lidé pletou věnce, tzv. kupolė, kterými zdobí dům a věří, že je ochrání před zlými silami. Dále např. na práh před dveře pokládají zrcadlo a dřeváky, které mají zabránit vniknutí zlých čarodějnic do domu. Večer se pak lidé schází u ohňů a v noci vyráží do přírody hledat pověsný květ kapradí, který kvete pouze v tuto noc. Kdo jej najde, získá štěstí a bohatství a porozumí řeči zvířat (astrohled.cz).

23.3.4 Velikos

Průběh Velikos, česky Velikonoc, je velmi podobný těm našim. Také v Litvě se chodí na vrbové větve (ale i jiné), kterými se pak lidé navzájem mrskají. Hlavní postavou Velikonoc je tzv. Velykų Senelė (velikonoční babička), která v noci před velikonoční nedělí objíždí zemi na vozíku taženým poníky a schovává dětem velikonoční vajíčka. Těm hodným malovaná a barevná, těm zlobivým pak čistě bílá. Děti pak v neděli vajíčka hledají. K Velikonocům se váže mnoho pověr a tradic, mezi nejznámější patří například tyto: Pokud na Velikonoce prší, malé děti jsou posílány na déšť, aby jim byl zaručen zdravý a rychlý růst (About.com).

23.4 LITEVSKÁ KUCHYNĚ

Litevská kuchyně se do značné míry inspirovala polskými, německými a židovskými pokrmy, odkud převzala mnoho prvků. Tradičními surovinami se staly především brambory, houby, obiloviny a různé druhy zeleniny. Národní specialitou jsou tzv. cepelinai, což jsou velké bramborové knedlíky nejčastěji plněné masem či tvarohem, polité smetanou, teplými škvarky a cibulí. Název jídla je odvozen od tvaru knedlíků, kdy připomínají vzducholodě - zeppelin. Dalším typickým národním jídlem je šaltibarščiai, studená polévka nevábneho růžového zbarvení, která je podávána především během léta, neboť je velmi osvěžující. Růžovou barvu polévce dodává řepa, která je společně s keřfrem, okurkou, vejcem a koprem hlavní přísadou polévky. Mezi další tradiční jídla Litvy patří např. blynai (bramborové placky polité smetanou, houbovou omáčkou nebo sýrem), šakotis (žloutkový suchý dort) nebo např. kepta duona (obdoba pивní slámy) (CK Mundo).

Obr. 49,50 Tradiční litevská jídla cepelinai a šaltibarščiai.

(Zdroje: <http://vin111981.blogspot.cz/2012/05/lithuanian-foods.html>,
<http://conexabrasillituania.blogspot.cz/2012/01/cepelinai-uma-delicia-da-cozinha.html>)

23.5 ZÁVĚR

Litevské tradice a zvyky se od těch českých příliš neliší. Hlavními svátky jsou v průběhu roku Masopust, Velikonoce, Svatojánská noc a Vánoce. Ačkoliv v posledních letech do země pronikají ve velké míře zvyky západní, daří se jim poměrně dobře odolávat. Především na venkově se tradice a zvyky daří úspěšně zachovávat, naopak ve větších městech jejich pozice a význam klesá.

Tradiční litevská jídla vycházejí především ze surovin, pro jejichž pěstování existovaly v minulosti v Litvě příhodné podmínky. Většina jídel má tak bramborový, obilný či houbový základ. Ačkoliv litevská jídla nepatří dle vzhledu k příliš atraktivním, údajně jsou velmi chutná.

ZDROJE

- ŠVEC, L. eds. (1996): *Dějiny pobaltských zemí*, Lidové noviny, 455 str.
- About.com, *How Lithuanians Celebrate Easter* [cit. 2013-05-30], dostupné na WWW: <http://easteuropeanfood.about.com/od/lithuaniaeastertraditions/a/How-Lithuanians-Celebrate-Easter.htm>
- Astrohled, Svatojánská noc [cit. 2013-05-30], dostupné na WWW: <http://www.astrohled.cz/clanky/zvyky-a-tradice/svatojanska-noc/>
- CK Mundo, cestovní kancelář, *Litva* [cit. 2013-05-30], dostupné na WWW: <http://www.mundo.cz/litva>
- Lithaz, *Lithuanian Christmas Tradition* [cit. 2013-05-30], dostupné na WWW: <http://www.lithaz.org/arts/xmas.html>
- Odcestovat, cestovní kancelář, *Litva* [cit. 2013-05-30], dostupné na WWW: <http://odcestovat.cz/destinace/evropa/litva/zakladni-informace/>
- Skaitykite daugiau: <http://www.15min.lt/naujiena/aktualu/lietuva/kauno-dainavos-mikrorajono-gyventojai-kvieciami-uzgavenes-svesti-draugystes-parke-56-140800#ixzz2Uu7TM0H5>

24 KULTURA LOTYŠSKA

Bc. Martina Nesvadbová (KG PŘF UP)

24.1 ÚVOD

Kultura Lotyšska je velice bohatá. Bezpochyby na ni měl vliv samotný historický vývoj státu a tedy i vliv Sovětského svazu, jehož součástí bylo Lotyšsko až do roku 1991, kdy došlo k rozpadu Sovětského svazu.

Krátce se v tomto textu dozvíte o národním jazyku a jídle, ale především o lotyšské literatuře, hudbě, o lotyšském divadle, filmu a výtvarném umění a také o Česko – lotyšských kulturních vztazích.

24.2 VLASTNÍ SDĚLENÍ

24.2.1 Lotyština

Lotyština patří do takzvaných **baltských jazyků**, což je větev indoevropské jazykové rodiny. Baltské jazyky jsou blízké slovanským jazykům. Lotyština patří spolu s litevštinou do tzv. **severní skupiny**. Spisovná podoba tohoto jazyka se vyvinula ze středolotyšského dialektu. Na západě a východě země se mluví jazykem s trošku odlišným dialektem. Při své gramatické reformě převzala lotyština z češtiny čárky a háčky. Lotyština má 3 nářečí - livonské, latgalské a střední nářečí, která se ještě dále dělí. Celkově se lotyšská abeceda skládá z 33 písmen. Skladba jazyka je ovlivněna němčinou, přízvuk je až na výjimky na první slabice.

24.2.2 Národní jídla

- “Putra” - jakási kaše zahuštěná kyselým mlékem,
- “kaposti” - vařené zelí doplněné další zeleninou,
- přílohy - hodně brambory, a to i místo pečiva;
- pivo - nedosahuje českých kvalit, nejznámější značkou je Aldaris, oblíbené Rižské černé pivo zvané Balzám;
- populární - uzená jídla, hlavně ryby (uzené flundry, úhoři, herinkové a sardinky) - hlavní součást národní stravy,
- speciality - “piragi” - paštika plněná cibulí a slaninou,
- v některých oblastech - šťovíková polévka s vařeným vepřovým, cibulí, brambory a ječmenem;
- v létě a na podzim - oblíbené koláče z lesních plodů. Známy je například Alexandrův dort - dort plněný malinami nebo brusinkami.

24.2.3 Lotyšské divadlo

První divadelní představení bylo pořádáno v roce 1205 německými misionáři. V 17. a 18. století zde působila řada německých divadelních společností. V 60. letech 18. století vznikl v Rize první stálý divadelní soubor, v roce 1782 byla postavena **první divadelní budova**. V roce 1868 se konalo první divadelní představení **v lotyšském jazyce**. V 70. letech byl založen ochotnický divadelní

soubor, který se stal základem první profesionální lotyšské scény – **Rižského lotyšského divadla** (1870-1918), v čele s A. Alunânsem. Z dramatiků vynikli R. Blaumanis a J. Rainis. V roce 1902 vzniklo v Rize Nové lotyšské divadlo. Rok 1921 datuje vznik **Národního divadla**. V roce 1948 byl založen **Lotyšský divadelní institut**. Svou tvorbou k rozvoji lotyšského divadla přispěli dramatikové V. Lâcis, G. Friede a režisér A. Šapiro. Ve své tvorbě pokračovali autoři starší (V. Lâcis), nastoupila i nová generace (G. Friede), jež navázala na pokrokové tradice lotyšského divadla. V roce 2012 se ve Valmierském dramatickém divadle uskutečnila premiéra nové divadelní adaptace Haškova **Dobrého vojáka Švejka**. Hru zrežíroval Vairis Brasla a v roli Švejka se objevil známý divadelní i televizní herec Tālvāldis Lasmanis. **Baletní umění** je reprezentováno baletem Lotyšské národní opery. V baletu Lotyšské národní opery v současné době působí 65 tanečníků. Velké uznání již získali na mezinárodní scéně např. Zita Erss, Inese Dumpe.

„Dny Rigy v Praze“ a naopak „Dny Prahy v Rize“.

24.2.4 Lotyšská hudba

Lidová hudba byla původně jednohlasá, později dvou až tříhlasá. Písňe měly převážně lyrický ráz, oblíbený byl nástroj zvaný “kokle”. V roce 1760 byla založena **Rižská hudební společnost**. V letech 1837-39 zde dokonce působil jako dirigent **R. Wagner**. Od poloviny 19. století nastává rozvoj lotyšské profesionální hudby, zejména sborové. Od 80. let 19. století byly uváděny opery a operety v **lotyšském jazyce**. V roce 1919 bylo založeno **Lotyšské národní divadlo a národní opera**. Zakladateli lotyšské národní hudby byli Andrej Jurjâns a Jazep Vitol. V roce 1919 byla založena lotyšská konzervatoř a od roku 1941 působí státní filharmonie. Pokračuje tradice pěveckých festivalů, které se od roku 1960 nazývají Svátky písní a tanců.

Známý je lotyšský festival **Positivus. Mladá generace** – např. Tenfold Rabbit, Elizabete Balčus, Ewart and The Two Dragons, Monika Brodka apod.

24.2.5 Výtvarné umění

Vývoj probíhal v těsné souvislosti s **uměním Litvy a Estonska**. Vycházelo zejména z lidové tvorby. Později umění navázalo na **severoněmecké, polské a nizozemské vlivy**. V 19. století umělci usilovali o vlastní národní výraz (Adam Alksnis, 1864-1897; Janis Rozentals, 1866-1916, scény z venkovského života a portréty). Karlis Rudevicz, nejvýznačnější osobnost lotyšské cikánské komunity, je znám pro své úderné malby inspirované cikánskými legendami. V současné době se uplatňují **moderní evropské směry**.

24.2.6 Kinematografie

První filmy se promítaly v Rize v roce 1895. Od počátku 20. století zde vznikaly i první stálá kina. Prvním lotyšským filmem byl reportážní film o Lotyšsku, který se natočil roku 1910. Prvním hraným snímkem byl film “Kde je pravda?” (1914). V roce 1940 bylo založeno **Rižské filmové studio**, kde natočili první filmy, podle děl lotyšských autorů, ruští režiséři. Národní tvorbu rozvinuli zejména Varis Kruminč (1931 - 2004, z díla např. “Syn rybáře”), Leonidse Leimanis (1910 - 1974, “Edgar a Kristina”) a mnozí další. V 70. a 80. letech zaujali zvláště Rolands Kalniņš (*1922, “Ceplisova aféra”), Gunars Cilinskis (1931 - 1992, “Sonáta nad jezerem”). Hlavním zdrojem námětů

je lotyšská literatura, časté jsou náměty ze života rybářů a námořníků, obyvatel vesnických samot. Filmy z poslední doby, např. Ptačí sezóna (2007), Příběh rudého zla (2008) nebo Lidé na okraji (2012).

24.2.7 Lotyšská literatura

Nejstarším textem je latinská “Livonská kronika” Jindřicha Lotyšseje ze začátku 13. století. Z autorů **starolotyšského** písemnictví, které datujeme do 16. až 18. století, převážně německého původu vynikli G. Stender (1714-1796), který v roce 1796 vydal první lotyšskou **encyklopedii**. V polovině 19. století vznikalo národní obrození, tzv. **mladolotyši**, zprvu osvícenské, později romanticky orientované (J. Ulunāns, A. Kronvalds, F. Brīvzemnieks, a jiní). Vynikli zejména básník-buřič Auseklis, dále sběratel písní K. Barons (1835-1923), z nich přeložil A. Hejduk své Lotyšské motivy, a A. Pumpurs (1841-1902), autor lotyšského národního eposu “Lāčplēsis” (česky Souboj nad propastí).

K vrcholům psychologického realismu patří prozaické a dramatické dílo R. Blaumanise a A. Brigaderové. Koncem 19. a začátkem 20. století v hnutí Jauna strāva (Nový směr) nastoupila lotyšská moderna, novoromantičtí básníci Aspazia, Rainis, Pludonis, Skalbe, Poruks, Barda a jiní. Rozvíjela se realistická próza. V próze vynikli lyrický J. Jaunsudrabinš. Z avantgardních básníků bychom mohli vyzdvihnout A. Čakse či A. Skujinšovu. Po okupaci mnozí spisovatelé odešli do exilu (USA, Německo, Švédsko). Za stalinismu (1940-1956) literatura stagnovala, v 60. letech se opět začala rozvíjet. V poezii vynikali např. I. Ziedonis.

24.3 ZÁVĚR

Kultura Lotyšska, stejně jako kultury jiných zemí, byla ovlivněna zejména historickým vývojem země. Především tedy dlouhou dobou, kdy Lotyšsko patřilo k Sovětskému svazu. Každá oblast lotyšské kultury je něčím významná a zajímavá.

Dievs, svētī Latviju	Bože, požehnej Lotyšsku
Dievs, svētī Latviju, Mūs' dārgo tēviju, Svētī jel Latviju, Āk, svētī jel to!	Bože, požehnej Lotyšsku, naši drahé vlasti požehnej Lotyšsku. Ach, požehnej mu!
Kur latvju meitas zied, Kur latvju dēli dzied, Laid mums tur laimē diēt, Mūs' Latvijā!	Kde rozkvétají lotyšské dcery, kde pēji lotyšští synové, nechť se na tebe štěstí usmívá, krásné Lotyšsko!

Obr. 51 Lotyšská hymna (slova i hudba Baumaņa Kārlis).

Zdroj: wikipedia.org

Obr. 52 Lotyšský nástroj „kokle“.

Zdroj: wikipedia.org

ZDROJE

- Kultura, jazyk, národní jídla Lotyšska. *Lotyšsko* [online]. 2010 [cit. 2013-05-24]. Dostupné z: <<http://lotyssko.webz.cz/kultura-jazyk-narodni-jidla>>
- Lotyšská hymna. *Wikipedia.org* [online]. 2009 [cit. 2013-05-24]. Dostupné z: <http://cs.wikipedia.org/wiki/Loty%C5%A1sk%C3%A1_hymna>
- Portál: Lotyšsko. *Wikipedia.org* [online]. 2007 [cit. 2013-05-24]. Dostupné z: <<http://cs.wikipedia.org/wiki/Port%C3%A1l:Loty%C5%A1sko>>

25 KULTURA ESTONSKA

Bc. Lukáš Báča (GÚ PŘF MU)

25.1 ÚVOD

Pokud se v Česku řekne severská kultura, mnoho asociací se nevynoří. Starší generace si možná vzpomene na švédskou ABBU, mladší zase na vlnu severských detektivek. Ještě menší povědomí pak má naše země o kultuře Estonska. Přitom, jak si ukážeme, mají naše země společného více, než by mohlo být na první pohled patrné. Práce se bude zabývat pouze současnou kulturou, nicméně je potřeba ji dosadit do kontextu poválečného vývoje země.

Estonsko, stejně jako další pobaltské země, se po válce stalo součástí Sovětského svazu. Ten v rámci masivní kolektivizace zemědělství, a také ve snaze nabourat národní identitu státu, začal s hromadnými deportacemi estonského obyvatelstva na východ Ruska. Vzhledem k tomu, že deportace začaly 25. března 1949, přezdívá se jim „Březnové deportace“ a celkově bylo na Sibiř vysídleno celkem 125 tisíc obyvatel, kteří byli následně nahrazeni Rusy (ceskatelevize.cz). Často se jednalo o vzdělané lidi, a tak podobně jako v Československu, docházelo k odlivu inteligence, což se zcela jistě negativně projevilo v kulturním prostředí země. Nicméně, na počátku 90. let došlo k rozpadu Sovětského svazu a Estonsko znovu nabylo nezávislosti a kultura se mohla svobodně rozvíjet.

25.2 LITERATURA

Současná literatura se v Estonsku v podstatě dělí na dva proudy. Prvním jsou autoři, kteří vycházeli již za Sovětského svazu, ať již v exilu, či v dobách s mírnějším režimem. Mezi tyto autory patří například Jaan Kross či Jaan Kaplinski. Druhou skupinu pak tvoří nová vlna, která se vzedmula až s rozpadem Sovětského svazu. Mezi ně patřila například skupina básníků, jako jsou Jaan Undusk, Mati Unt, Viivi Luik a Hasso Krull, nebo vlna estonské detektivky od autorů jako Juhan Paju, Elmar Valmre a opět Mati Unt. Estonská díla se stala velmi populární v blízkém Finsku, kde také vzniklo nejvíce překladů estonských děl (estinst.ee). V Česku nejsou estonská díla tolik rozšířena, bylo zde vydáno pouze několik děl Jaan Krosse a jednotlivé knihy několika dalších autorů.

25.3 HUDBA

Na hudbu měla příslušnost k Sovětskému svazu opačný vliv, než na literaturu. V rámci snahy o zachování estonské kultury vznikalo množství folkových skupin, které udržovaly tradiční lidové písně. Dodnes má pak tato tradiční hudba své silné postavení v rámci estonské hudby. Svědčí o tom i velké množství folkových a jiných festivalů, jako například Viljandi Folk Festival (<http://fests.eu>), nebo Estonian Song Festival (laulupidu.ee). Celkově je tradice hudebních festivalů v Estonsku velmi rozšířená, ať už se jedná o festivaly jazzové (jazzon.ee), indie (plinkplonk.ee), východní (erpmusic.com), či rockové hudby (hardrocklaager.ee).

Z tradiční lidové hudby vychází také řada současných populárních autorů, kteří s tradičními prvky experimentují a přidávají do nich moderní vlivy. Zástupci této vlny jsou například Olev Muska a Coralie Joyce, Kirile Loo nebo Veljo Tormis. Mezi další populární žánry v celé Skandinávii patří rocková a metalová hudba. Ačkoliv Estonsko nepatří mezi největší zdroje mezinárodně uznávaných metalových band, minimálně kapely Metsatöll či Raud-ants svým významem již překročily hranice

Estonska (estmusic.com). Není bez zajímavosti, že obě kapely také využívají tradiční prvky estonské hudby.

25.4 FILM

Ve vývoji filmového umění na území Estonska lze opět nalézt paralely s vývojem v Česku, resp. Československu. Po smrti Stalina v roce 1953 došlo k liberalizaci kultury v Sovětském svazu a za přispění ruských peněz vzniklo v Estonsku několik světově proslulých filmů. Většina se soustředila na adaptace tradičních estonských literárních děl. Po pádu železné opony naopak došlo k výraznému poklesu dotací do filmového průmyslu, což vyvrcholilo v roce 1996, kdy nebyl natočen v Estonsku jediný film. V roce 1997 však byl ministrem kultury založen fond estonského filmu a tím začaly vznikat opět nové filmy, z nichž některé dosáhly až na mezinárodní ocenění.

Prvním filmem, kterým se Estonsko zapsalo do světových análů, byl film na motivy historické novely Estonce Eduarda Bornhöheho, *Poslední relikvie*. S 44 milióny návštěvníků se stal film do té doby nejnavštěvovanějším v Sovětském svazu (imdb.com¹). Příběh o klášteře, který je zužovaný nájezdy rebelů, toužících po zdejších relikviích, rozhodně nepatří mezi komunisty milovaná témata, a proto je tento úspěch o to více překvapivý.

Dalším filmem, který se zapsal do dějin estonského filmu, byl snímek režiséra Arvo Kruusementa *Vesna*. Je to film z trilogie podle děl Oskara Lutse, avšak tento ostatní dva filmy výrazně převyšuje a to tak, že byl dokonce v roce 2002 vyhlášen estonským filmem století (csfd.cz¹). Příběh se točí okolo dětí jedné estonské školy na začátku 19. století.

V současné době, podobně jako v Česku, dochází se střídavými úspěchy k experimentování se žánry, které nejsou pro tuto zemi úplně typické. Některé z těchto filmů si našly cestu i do české distribuce, byť ne vždy oficiální cestou.

Největšího mezinárodního ohlasu dosáhl film z roku 2007 *Zkažená mládež*, v originále *Klass*. Snímek o šikaně a jejích následcích získal zvláštní cenu poroty v kategorii na východ od západu na Mezinárodním filmovém festivalu v Karlových Varech a také zvláštní cenu poroty na mezinárodním filmovém festivalu ve Varšavě (imdb.com²). Tento snímek nešel v Česku do běžné kinodistribuce, vyšel však v roce 2009 na DVD.

S politickou satirou se setkáme ve snímku *Houbaření* z roku 2012, který sleduje politika, jenž z důvodu propukajícího skandálu se zpronevěrou státních peněz odjede s manželkou a do hlubokého lesa na houby. Zde se však ztratí a během hledání cesty zpět zjistí i něco o sobě. Film zaznamenal úspěch na festivalu v Tornotu, kde byl nominován na mezinárodní cenu kritiků a vyhrál na domácím filmovém festivalu v Tallinu (imdb.com³).

Další žánry, které se objevují v poslední době v estonském filmu, jsou například dokument *Disco a atomová válka* o vlivu sledování finské televize na „sovětskou“, generaci Estonců (csfd.cz²), historický film *Očista*, který se snaží na příběhu dvou žen zmapovat již zmíněný odsun Estonců na Sibiř (csfd.cz³), či avantgardní experiment *Pokušení svatého Toníka* (csfd.cz⁴). V pozadí nezůstávají ani tradiční adaptace estonských literárních děl. V roce 2012 vyšel film na motivy stejnojmenného románu *Byl jsem tady* o vyrůstání na estonském předměstí. Jelikož se jedná o novou knihu, objevují se témata, jako jsou drogy a krádeže (csfd.cz⁵).

25.5 ZÁVĚR

Jak jsem již předeslal, doba sovětské okupace země měla na různé složky kultury, různý vliv. Zatímco literatura strádala a zažila výrazný rozvoj až v posledních letech, filmová kultura naopak od Sovětského svazu čerpala značné prostředky na natáčení filmů a nechala vzniknout některým z nejslavnějších estonských filmů. Naopak rozpad Sovětského svazu znamenal pro estonský film značnou ránu, z které se však v posledním desetiletí úspěšně dostává. Hudba měla v Estonsku vždy výsadní postavení a sloužila k utužení povědomí o Estoncích jako národu a tradiční písně a motivy se odrážejí i v populární hudbě posledních tisíciletí.

ZDROJE

- CESKATELEVIZE.CZ: *Sovětské deportace z Pobaltí postihly přes 94 tisíc lidí*, dostupné online na adrese <<http://www.ceskatelevize.cz/ct24/kalendarium/49514-sovetske-deportace-z-pobalti-postihly-pres-94-tisic-lidi/?mobileRedirect=off>>, citováno dne 29.5. 2013
- CSFD.CZ¹: *Profil filmu Vesna*, dostupné online na adrese <<http://www.csfd.cz/film/284667-vesna/zajimavosti/>>, citováno dne 29.5.2013
- CSFD.CZ²: *Profil filmu Disco a atomová válka*, dostupné online na adrese <<http://www.csfd.cz/film/269315-disco-a-atomova-valka/>>, citováno dne 29.5.2013
- CSFD.CZ³: *Profil filmu Očista*, dostupné online na adrese <<http://www.csfd.cz/film/331448-ocista/galerie/>>, citováno dne 29.5.2013
- CSFD.CZ⁴: *Profil filmu Pokušení svatého Toníka*, dostupné online na adrese <<http://www.csfd.cz/film/243327-pokuseni-svateho-tonika/>>, citováno dne 29.5.2013
- CSFD.CZ⁵: *Profil filmu Byl jsem tady*, dostupné online na adrese <<http://www.csfd.cz/film/243465-byl-jsem-tady/>>, citováno dne 29.5.2013
- ERPMUSIC.COM: *Oficiální stránky festivalu Orient*, dostupné online na adrese <http://www.erpmusic.com/index.php?option=com_content&view=article&id=5&Itemid=121>, citováno dne 29.5.2013
- ESTMUSIC.COM: *Portál o estonských kapelách*, dostupné online na adrese <http://www.estmusic.com/en/artists_eng>, citováno dne 29.5.2013
- ESTINT.EE: Hannu Oittinen: *Mission Estonia. On Estonian Literature in Finnish*, dostupné online na adrese <<http://elm.estinst.ee/issue/14/mission-estonia-estonian-literature-finnish/>>, citováno dne 29.5.2013
- FESTS.EU: *Prezentace festivalu Viljandi*, dostupné online na adrese <<http://fests.eu/de/festival/viljandi-folk-music>>, citováno dne 29.5.2013
- HARDROCKLAAGER.EE: *Oficiální stránky festivalu Hard Rock Laager*, dostupné online na adrese <<http://www.hardrocklaager.ee/>>, citováno dne 29.5.2013
- IMDB.COM¹: *Box office for Viimne reliikvia*, dostupné online na adrese <<http://www.imdb.com/title/tt0065180/business>>, citováno dne 29.5.2013
- IMDB.COM²: *Awards for Klass*, dostupné online na adrese <http://www.imdb.com/title/tt0988108/awards?ref=tt_awd>, citováno dne 29.5.2013
- IMDB.COM³: *Seenelkäik*, dostupné online na adrese <<http://www.imdb.com/title/tt2239512/>>, citováno dne 29.5.2013

- JAZZON.EE: *Oficiální stránky festivalu Jazz on*, dostupné online na adrese <<http://jazzon.ee/>>, citováno dne 29.5.2013
- LAULUPIDU.EE: *Oficiální stránky festivalu*, dostupné online na adrese <<http://2014.laulupidu.ee/>>, citováno dne 29.5.2013
- PLINKPLONK.EE: *Oficiální stránky festivalu Pink Plonk*, dostupné online na adrese <<http://www.plinkplonk.ee/plinkplonk/>>, citováno dne 29.5.2013

26 POBALTSKÉ TRADICE A ZVYKY

Nikol Zelíková (GÚ PŘF MU)

26.1 ÚVOD

Cílem této práce je seznámení čtenáře s hlavními tradicemi a zvyklostmi, které si pobaltské státy uchovávají již po staletí, s takovými, které jsou jedinečné pro tuto oblast. Na každém z nich má svůj podíl vliv pohanských předků, kteří tíhli k přírodě a jakýmkoliv jejím jevům.

Vedle těch hlavních tradic si pak každý ze států zachovává vlastní zvyklosti, které jsou pro něj typické, a to až díky vhodným přírodním poměrům, které těmto tradicím daly tu možnost vzniknout, či politické poloze, která umožnila prolínání vlivů mezi kulturami sousedících států.

Řada tradic je v pobaltských státech obdobná, pro tuto práci byl vybrán vždy takový stát, u kterého jsou tyto svátky nejvíce bujaré a jeho zvyklosti jsou zde nejvíce patrné.

26.2 TRADICE A ZVYKY V JEDNOTLIVÝCH POBALTSKÝCH STÁTECH

26.2.1 Estonsko (Estonia)

Velikonoce

V Estonsku známé pod názvem Aslihavõtted či Munadepühad, jsou považovány vedle svátků křesťanských také jako svátky vítání teplejšího období po uplynulé zimě, což souvisí s vlivem severských a pohanských tradic.

Tak jako v jiných evropských zemích, tak i zde se projevuje vliv západních tradic v podobě čokoládových vajíček, barevných pírek etc. Ale i přes to si Estonsko dokázalo uchovat své vlastní tradice. Mezi jedny z hlavních lze zařadit výrobu typických vesnických houpaček, vrbových pšťalek a nelze také opomenout tamní kuchyni, která právě v období Velikonoc nabízí možnosti okusit pravé severské sladkosti z domácího sýru, který bývá obohacen o rozinky, ořechy, kandované či kompotové ovoce. Neopomenutelným pokrmem je také bílý sladký chléb nazýván Pasha.

Obr. 53 Tradiční oslavy Velikonoc v Estonsku; vesnická houpačka

Jednou z typických tradic je soutěž v rozbíjení vajíček, při které musí soutěžící rozbít skořápku soupeřova vajíčka svým, avšak tak, aby nerozbil to své. Výherce tak může získat to soupeřovo.

Vánoce

Tak jak tomu bylo s Velikonoci, také u Vánoc je možné se v Estonsku setkat s více názvy. V jižnějších částech nesou svátky název Talvistepüha, neboli v překladu Zimní svátky, což má na svědomí sousedství s Lotyšskem, u kterého svátky nesou název Ziemas svetki, které v překladu znamenají totéž, co estonský název. Druhý název, Jõulud, by se dal přeložit jako zimní slunovrat, kdy v těchto časech bylo oslavováno narození slunce, které do těchto dob odpočívalo. Tato fakta tak opět navádějí k pohanské historii tohoto státu. Samotné Vánoce tak však byly spojovány s oslavou narození Ježíše teprve před několika sty lety, což ve srovnání s místními starodávnými pohanskými tradicemi je jen zlomek doby.

V minulosti bylo předvánoční období, které zakončoval den slunovratu na svatého Tomáše, typické přípravami na svátky a to v podobě zabíjaček, vaření piva etc. Zvyklostí bylo nošení slámy či sena do domu, což je spojováno buďto s narozením Ježíše, či hlubšími předkřesťanskými pohanskými tradicemi. V období před Štědrým večerem bylo zvyklostí navštívit saunu a až poté jít do kostela. Během večerů pak byla vykládána budoucnost spojována s velikostí úrodnosti a počasím v příštím roce.

Dnes je již symbolem vánoc Santa Claus, dávající dárky pod vánoční stromeček ve Štědrý večer, ale i některé zvyklosti jako nošení slámy do domu, kde slouží jako hřiště pro děti, jsou v některých domácnostech zachovány dodnes.

Tradiční štědrovečerní večeře hostí chodem s vepřovým masem, kyselým zelím, jelitem a speciálním chlebovým bochánkem. V minulosti se tradovalo, že čím více jídla bude domácnost mít na Vánoce v domě, tak se bude mít i příští rok.

Jediné odlišnosti v oslavách byly v minulosti zaznamenatelné mezi zemědělským vnitrozemím a v rybářských oblastech na pobřeží.

Slavnosti zpěvu

O estonském národu se traduje, že je zpívajícím národem. Tento název si zasloužil už od dob minulých, kdy dělníci obdělávali panská pole, přes válečná období, během kterých zaháněli vojáci strach a smutek zpěvem až po období změny režimu během 80. let v době Zpívající revoluce. Přesné datum původu těchto oslav je uváděno jako rok 1869 ve městě Tartu, kde byly uspořádány první oslavy.

Obr. 54 Slavnosti zpěvu v Lauluvaljak

Dnes jsou oslavy soustředěny ve městě Tallinn v oblasti Lauluvaljak, kde se v červenci jednou za pět let shromáždí na 30 000 zpěváků tvořící jeden chór a na to další stovky věrných posluchačů.

V roce 2003 byly tyto slavnosti prohlášeny UNESCEM jako mistrovské dílo Ústního dědictví lidstva.

26.2.2 Lotyšsko (Latvia)

Slunovrat

Jedním z nejhlavnějších svátků během roku, hned vedle Vánoc a Velikonoc, jsou oslavy letního slunovratu. Lotyši svátky nazývají jako Ligo, či jánské svátky, které jsou spojované s mystickými událostmi a starodávnými tradicemi oslav Slunce, mezi které patří hledání květu kapradí, spírání bylinek, které mají během slunovratu kouzelnou moc, či opláchnutí tváře v ranní rose.

Během dne slavnosti doprovázejí oslavy v podobě tanců, děvčata pletou věnce z lučního kvítí, každý chlapec či muž se jmény Jani dostanou velký věnec upletený z dubových větví. K večeru jsou budovány vatry, u kterých jsou zpívány písně Ligo, jedinečné právě pro tyto okamžiky.

Přestože slunce zapadá jen na krátko a opravdová noc nenastane, snaží se všichni oslavující vydržet až do rozbřesku. V tu dobu se všichni odvážlivci svlečou a naskáčou do nejbližšího jezera či řeky za hromadného povzbuzování davu. Po východu slunce si všichni skropí tváře ranní rosou, která má prý za tohoto jitra blahodárné účinky.

Oslavy slunovratu však nejsou vázány pouze na Lotyšsko, jsou oslavovány i ve zbylých pobaltských státech, v Estonsku nesou jméno Jaanipäev, avšak Lotyšsko se může pyšnit jejich velikostí.

Obr. 55 Oslavy svátku Ligo

26.2.3 Litva (Lithuania)

Užagavenes (Masopust)

Tento únorový svátek, který by mohl být považován za období masopustu v České republice, si však v Litvě nese své jedinečné rysy, stejně jako je tomu i u nás. Oslavy začínají nocí před Popeleční středou, kdy je upalována Effigy, doba naší Morany, představující smrt, a tak tedy její odchod značí také odchod zimy. Lidé se scházejí přestrojení za ďábly, čarodějnice, kozly, cikány, kostry u velkých ohňů, kde oslavy pokračují.

Dostihy na jezeře Sartai

Tyto slavnosti konané každou první únorovou sobotu o sobě nesou první zmínku již od 19. století. Jejich výjimečností oproti obyčejným dostihům je to, že jsou konány na zamrzlém jezeře Sartai v národním parku Aukštaitija.

Palanga festival

Jedná se o tří denní únorové slavnosti pořádané na pobřeží města Palanga, kdy veškerí odvážní otužilci vbíhají do ledového Baltského moře v rámci utužení dobrého zdraví, které je v těchto severských podmínkách radno udržovat v dobrém stavu.

Obr. 56 Otužilí Litevci v Baltském moři při festivalu zdraví ve městě Palanga

26.3 ZÁVĚR

Vzhledem k takové blízkosti pobaltských států, podobným přírodním podmínkám a historii není divu, že země mají také obdobné tradice a zvyky, avšak i přes to si každý stát dokázal uchovat takové zvyklosti, činící je právě tak jedinečnými jakými jsou.

ZDROJE

- Easter traditions in Estoni. [online]. [01.06 2013]. Dostupné z: <http://www.visitestonia.com/en/things-to-know-about-estonia/estonian-culture/way-of-life-traditional-estonian-lifestyle/easter-traditions-in-estonia>
- Visitestonia.com. [online]. [01.06 2013]. Dostupné z: <http://estonia.eu/about-estonia/culture-a-science/christmas-customs-in-estonia.html>
- Song Celebrations and Song Festival traditions. [online]. [01.06 2013]. Dostupné z: <http://www.visitestonia.com/en/things-to-see-and-do-in-estonia/cultural-holiday-in-estonia/song-celebrations-and-song-festival-traditions>
- The festivals – Estonia. [online]. [01.06 2013]. Dostupné z: <http://www.easyvoyage.co.uk/estonia/the-festivals-1101>
- Things to know about Estonia. [online]. [01.06 2013]. Dostupné z: <http://www.visitestonia.com/en/about-estonia>
- CK PERISCOPE - Lotyšsko - Lidé - Nikdo neslaví letní slunovrat tak jako Lotyšši. [online]. [01.06 2013]. Dostupné z: <http://lotyssko.pobalti.cz/obecne/lide/1343-Nikdo-neslavi-letni-slunovrat-tak-jako-Lotysi.html>
- Ligo and Summer Solstice Festival | Official Latvian Tourism Portal. [online]. [01.06 2013]. Dostupné z: <http://www.latvia.travel/en/ligo-and-summer-solstice-festival>
- Sartai Horse Racing | Travel Lithuania. [online]. [01.06 2013]. Dostupné z: <http://www.way2lithuania.com/en/travel-lithuania/sartai-horse-racing>

27 POBALTÍ – TYPICKÁ KUCHYNĚ, NÁPOJE, SLOVNÍČEK A SUVENÝRY

Bc. Iveta Cachová (KG PřF UP)

27.1 ÚVOD

Při putování po Pobaltí zavítáme jistě i do nějaké restaurace a proč nezkusit právě něco z místních specialit. V následujících řádcích jsou vybraná jídla a nápoje typická pro jednotlivé země Pobaltí. V závěru je přidáno, co můžeme dovézt za typické suvenýry z naší cesty domů.

27.2 TYPICKÁ POBALTSKÁ KUCHYNĚ

27.2.1 Estonsko

Estonská kuchyně je z velké části ovlivněna kuchyní německou, finskou, ruskou a lotyšskou. Dalo by se očekávat, že estonský jídelníček bude kvůli své přímořské poloze založen zejména na rybích pokrmech, ovšem ty se v domácí kuchyni vyskytují jen výjimečně. Charakteristická jsou tučná a sytá jídla, která mají svůj původ již v minulosti. Estonsko bylo dlouhá staletí zemědělským krajem a rolníci potřebovali k jídlu něco sytého, aby na poli vydrželi celý den. Běžnou stravou byly brambory, tvaroh a kaše. Významnou roli v jídelníčku hrála i roční období. S příchodem jara se na jídelníčku objevoval pórek, rebarbora, šťovík, maso z čerstvě poražených jehňat. Přes léto se sbíraly hlavně lesní plody, oříšky a houby, což Estoncům vydrželo dodnes. Na podzim se jedla husa, ulovená zvěřina – los, bažant a divoké kozy. Tuhé zimy Estonci přežívali díky vydatným pečením, vývarům a kysanému zelí. Mnohé z jídel se zachovalo dodnes, kdy základem estonské kuchyně je vepřové, kuřecí a rybí maso, uzeniny, brambory a kyselé zelí.

Velmi zruční jsou estonští pekaři, kteří používají při výrobě pečiva zejména žitnou mouku, na bílé pečivo se v Estonsku jen tak nenarazí.

V hlavním městě Talinu se nachází mnoho restaurací, kde je možné se najíst za 6-150 euro. Pro skromnější cestovatele jsou zde obyčejné, ne příliš luxusní jídelny, kde nemají jídelní lístky, ale nabídka jídel je vyvěšená na venkovních tabulích. Převažuje v nich tradiční estonská kuchyně s jednoduchým a dobře stravitelným jídlem.

V estonském menu je možné narazit na:

Keel hernestega – jedná se o vepřový jazyk servírovaný s křenem

Sült – vepřová huspenina

Verivorst – podoba českého jelita, jedná se o typický vánoční pokrm, ale v restauracích ho podávají po celý rok

Mulgikapsad – vepřová pečeně (*sealiha*) s kyselým zelím a vařenými brambory (*kartulid*)

Silgusoust – šproti se slaninou a kysanou smetanou

Karask – sladké pečivo z ječmenné mouky, tvarem připomíná toastový chleba

Nápojový lístek může obsahovat

Kohv - káva

Olu – pivo, *Saku* a *A Le Coq* patří mezi ta nejlepší, nejsilnější je *Saaremaa olu*

Viin – vodka, nejlepší značka je *Viru Valge* v mnoha příchutích (např. vanilková vodka s jablečným džusem)

Vana Tallinn – sladký silný likér, nejlepší je v kombinaci s kávou, se zmrzlinou, šampaňským nebo suchým bílým vínem

27.2.2 Lotyšsko

Podobně jako v Estonsku i zde panovalo do počátku 19. století nevolnictví a poddaní pracovali celé dny na polích a jejich strava se skládala z jednoduchých, ale chutných jídel, která se zachovala v Lotyšsku dodnes. Tradiční pokrmy se vařily z místních surovin a aby lidé celodenní robotě vydrželi, jídla byla velmi kalorická. V pozdější době lotyšskou kuchyni ovlivnila kuchyně německá, švédská a ruská.

Velmi oblíbené je v Lotyšsku vepřové maso, zvěřina, ryby (sleď, štiky, pstruzi, lososi), mléčné výrobky jako sýry, tvaroh, kefíry, dále obilniny, luštěniny, červená řepa a zelí.

Pro Lotyšsko je dále typická čokoláda značky *Laima*. Jejich nejznámějším produktem je *Serenade* – cukrovinka plněná jablky, meruňkovým džemem a oříšky zabalená v modrém papíru, dále *Esmeralda*, marshmallows máčené v čokoládě aj.

Na jídlo je nejlepší zajít do restaurace Lido, kde nabízejí stravování samoobslužně formou bufetů s charakteristickým dřevěným interiérem a nábytkem v souladu s lotyšskými tradicemi. Personál je oblečen ve středověkém stylu. První zákazníci byli převážně studenti, ale postupně se změnou konceptu i v důsledku udržovaných standardů kvality jídla, získává Lido stále víc zákazníků ze středních a vyšších vrstev společnosti. V době rychlého ekonomického růstu začaly do větších restaurací dojíždět i zájezdy Lotyšů z jiných oblastí.

Na lotyšském menu je možné najít:

gala – v překladu maso v podobě *fileja* (řízek), *karbonade* (kotleta), *cukas fileja* (vepřový řízek), *tela* (telecí maso), *liellopu* (hovězí) a *cališu* (kuřecí); vepřovou kotletu většinou podávají s pěkným kouskem tučného okraje, protože pouze libové maso je z přesvědčení místních obyvatel neslušné

zivs – v překladu ryby, podávají se *lasis* (losos), *forele* (pstruh), *zandarts* (mořská štika), často jsou podávány s brambory nebo hranolkami a jako příloha je letní salát nebo vařená zelenina; též jsou velmi oblíbené zálivky ze zakysané smetany (*krejums*) a houbová omáčka (*senu merce*)

Nápojový lístek:

Arbatta – čaj

Kava – káva

Mineralinis vanduo - minerálka

Alus – pivo

Rigas Melnais Balzams – neboli černý balzám, je hustý černý bylinný nápoj, který vyrobili řížští lékárníci už v 18. století, přesná receptura se tají; obsahuje 24 bylin a další ingredience jako je zázvor, dubová kůra, pelyněk aj.; jeden panák prý zahání všechny nemohy; Černý balzám je téměř národním symbolem a prodává se v černé tradiční neprůhledné keramické flašce s černobílou etiketou s panoramatem Rigy; v současnosti se pije buď čistý nebo v různých směsích. Klasika je s kávou, s čajem, kolou, případně s vodkou.

27.2.3 Litva

Dlouhé nevlídné zimy jsou odpovědné za vydatnou, kaloricky bohatou stravu, založenou na bramborách, masu a mléčných výrobcích. Litevská kuchyně není příliš regionálně závislá, i když se najdou znamenité lokální pochoutky. V hustě zalesněných oblastech jižní a východní Litvy převažují v jídelníčku houby, lesní plody a zvěřina. V severních oblastech se objevuje v jídelníčku pivo, na pobřeží vládnu ryby, stejně jako v jezerních oblastech. Chléb je po celé Litvě převážně černý a žitný.

Litevský jídelní lístek například zahrnuje:

Cepelinai – obří oválné šišky z bramborového těsta plněné masem (*mesa*), sýrem nebo houbami (*grybai*), polévané hustou omáčkou z cibule, másla, zakysané smetany a plátků slaniny

Koldunai – bramborové knedlíky plněné masem a houbami

Kugelis – pochází z Německa a ingredience tvoří brambory, tvaroh a nastrouhaná mrkev přelité zakysanou smetanou

Z masitých jídel mají Litevci nejraději

liežuvis – hovězí jazyk, *alioniu skilandis* – mleté maso uzené ve vepřovém močovém měchýři, *vedarai* (smažená vepřová střeva) aj. vnitřnosti

Blyneliai – lívance, na výběr jsou slané i sladké

Nápojový lístek

Alus – pivo, oblíbené značky Šviturys, Baltijos a Utenos

Midus – medovina

Gira – nealkoholický mléčně zbarvený nápoj vyráběný z chleba

Arbat – čaj, bylinkové a ovocné čaje se vaří z lipových květů, tymiánu, kmínu, zázvoru, máty aj.

27.3 ZÁVĚR

Pokud se některý gurmán odváží ochutnat některé z místních tradičních pokrmů a zachutnájí mu, může je poté připravit i doma, recepty najdete na mnoha internetových stránkách, stačí jen zadat heslo estonská, lotyšská případně litevská kuchyně. V případě, že místní kuchyně nebude to pravé, jak doma představit Pobaltí, je možnost přivést domů nějaký suvenýr. Typické jsou jantarové šperky (levné), různé pletené výrobky, krajky, lněné výrobky a jiné drobnosti, které je možné sehnat na trzích. Ve vybraných obchodech, ale jistě i v supermarketech je pak možné zakoupit typickou lotyšskou čokoládu značky Laima, Černý balzám nebo čokoládové bonbóny plněné černým balzámem, dále různé litevské sladkosti, různé druhy sýrů atd.

POUŽITÁ LITERATURA

- BAIN, Carolyn et al. *Estonsko, Lotyšsko a Litva*. 2. české vyd. Praha: Svojtka & Co., 2009. ISBN 978-80-256-0266-9.
- BOUSFIELD, Jonathan. *Pobaltské státy: turistický průvodce*. Vyd. 1. Brno: Jota, 2005. ISBN 80-7217-314-6.
- BENDURE, Glenda et al. *Skandinávie a baltské státy: Dánsko, Estonsko, Faerské ostrovy, Finsko, Island, Kaliningradská oblast, Litva, Lotyšsko, Norsko, Sankt Peterburg, Švédsko*. 1. české vyd. Praha: Svojtka & Co., 2001. ISBN 80-7237-406-0.
- *Estonsko, Lotyšsko, Litva* [cit. 2013-05-25]. Dostupné na: <<http://hn.ihned.cz/c1-15816870-estonsko-litva-lotyssko>>.
- *Estonsko na světadílech* [cit. 2013-05-25]. Dostupné na: <<http://estonsko.svetadily.cz/info/#estonsko-5>>.
- *Nejlepší recepty světových kuchyní* [cit. 2013-05-25]. Dostupné na: <<http://www.nejlepsi-recepty.wz.cz/?clanek=litevska-kuchyne>>.

28 TRASA WARSZAWA - VILNIUS

Bc. Markéta Polášková (KG PŘF UP)

28.1 ÚVOD

V seminární práci se věnuji popisu trasy Warszawa-Suwalki-Marijampole-Vilnius, která vede po mezinárodní silnici E67. Tato silnice vede z Prahy přes Polsko, Litvu, Lotyšsko, Estonsko až do Helsinek. Trasa Warszawa-Vilnius po této silnici měří 512 km.

28.2 TRASA

Varšava je hlavní a největší město Polska. Nachází se v Mazovském vojvodství. Mezi významné památky ve Varšavě patří Královský zámek (Krolewski), který byl postaven ve 14. století. Dále Staré město, což je historické centrum Varšavy a je zapsáno do UNESCO. Nalezneme zde pozůstatky hradeb postavených v roce 1548 na přechod ze Starého města do Nového Města a také Palác kultury a vědy, který byl dokončen teprve v roce 1955.

Na severozápadní hranici Varšavy začíná Kampinoski Park Narodowy, která se táhne asi 40 km na západ. Je to jeden z největších parků v Polsku. Nachází se zde největší evropská vnitrozemská oblast písečných dun. Většinou jsou porostlé stromy a dosahují výšky až 30 m.

Při cestě z Varšavy do Vilniusu překročíme řeku Bug a Narew a dostaneme se do dalšího polského města Białystok. Město bylo založeno v 16. století, ale rozvíjet se začalo teprve v 18. století, kdy si tu svou rezidenci zřídil Jan Klemens Branicki, velitel polských ozbrojených sil a majitel rozsáhlých státek, který si zde postavil svůj vlastní palác. Později se město stalo druhým polským textilním centrem, hned po Lodži. Západně od města se nachází chráněný mokřad, který je označován jako Narwiański Park Narodowy. Park chrání neobvyklý úsek řeky Narew. Řeka se tu rozděluje do desítek kanálů, protékající 2 km širokým údolím s bažinatými ostrůvky.

Asi 10 km severně od Białystoku se nachází posvátné místo Svatá voda se zázračným pramenem. Je poutním místem již od počátku 18. století. Dalším zajímavým místem je Tykocin, který leží na dávne obchodní cestě Varšava-Vilnius. Dříve zde přebývali polští králové a knížata. Nachází se zde jedna z nejzachovalejších synagog ze 17. století v Polsku, ve které je nyní umístěno Tykocinské muzeum.

Dalším městem na naší trase je Augustów, který leží na řece Netta a u jejího ústí do jezera Necko. Město založil v roce 1557 král Zikmund II. August, po němž bylo pojmenováno. V okolí Augustowa je Augustovský prales, který začíná za východním okrajem města a zahrnuje řeku Czarna Hańcza a průplav Augustow. Kanál Augustowski byl vybudován ve 20. letech 19. století. Jedná se o 102 km dlouhou vodní komunikaci, spojující řeky Biebrza a Niemen. Průplav začíná u soutoku řek Netta a Biebrza a pokračuje krajinou bažinatých luk do Augustowa. Průplav se používá jako turistická atrakce. Prales Augustów o rozloze 1 100 km² se táhne od města Augustów až k litevsko-běloruské hranici. Je to po pralese Bory Dolnoślaskie v Dolním Slezsku druhé největší souvislé území tohoto typu v Polsku, které je zbytkem obrovského pralesa, pokrývajícího kdysi většinu východního Polska.

Po cestě do dalšího polského města Suwalki nachází Biebrzanský národní park. Zahrnuje téměř celou pánev řeky Biebrza v délce více než 100 km, od pramenů nedaleko běloruských hranic až po soutok s řekou Narew. Park byl zřízen v roce 1994 a je největší v Polsku. Údolí Biebrza je největší oblast přírodních bažin ve střední Evropě. V různorodé krajině jsou vodní toky, rašeliniště, mokřady a lužní lesy. Nalezneme zde bohatou faunu a flóru. Významným savcem je zde los.

Suwalki je město v severovýchodním Polsku. Vesnici Suwalki založili koncem 17. století kamedulští mnichové z Wigry. Nachází se zde Krajské muzeum a Muzeum Marie Konopnické, která byla jedna z nejoblíbenějších polských spisovatelek a básnířek. V blízkosti města se nachází národní park Wigry, který chrání celé jezero Wigry a široký převážně zalesněný pruh v území kolem jezera se zhruba 50 menšími jezírky. Jezero Wigry je s plochou 21 km² největším a jedním z nejhlubších v této oblasti. Jeho pobřeží je velmi členité s celou řadou ostrůvků. Parkem protéká řeka Czarna Hańcza, která je oblíbená vodáky. Na jednom z výběžků pevniny do jezera Wigry stojí klášter, vybudovaný kamedulskými mnichy.

Přírodní rezervace Suwalki (63km²) byla založena v roce 1976 jako první rezervace svého druhu v Polsku. Chrání nejzajímavější terénní útvary celé oblasti severně od města Suwalki včetně 25 jezer, jejichž celková plocha představuje 10 % rozlohy rezervace.

Po překročení hranice se dostaneme do Litvy. Prvním velkým městem je až Marijampole. Městem protéká řeka Šešupa a dělí město na dvě části, které spojuje 6 mostů.

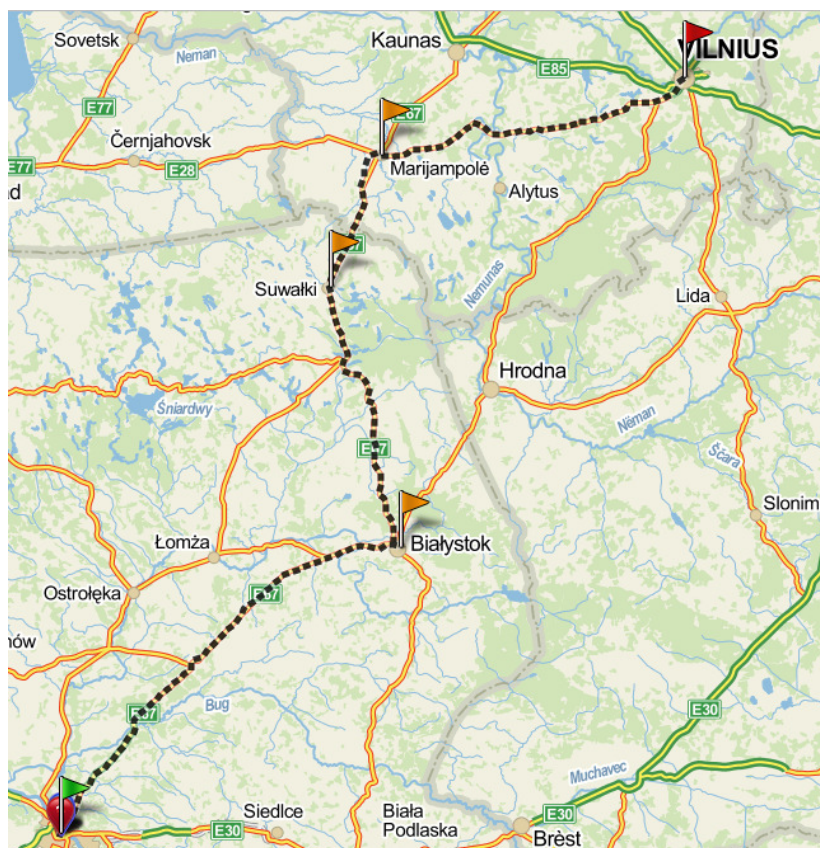
Dalším litevským městem po naší trase je Trakai, které bylo v minulosti hlavním městem Litvy. Město se nachází uprostřed jezer směrem na jihozápad od Vilnius a bylo správním centrem Litvy v dobách jejího největšího rozmachu. Památkou na toto období je ostrovní hrad, jehož stěny padají až do jezera Galve. Původní hrad byl zničen v 17. století a jeho současná podoba je výsledkem rekonstrukce. Původní půdorys hradu byl zachován, ale jednotlivá křídla byla dostavěna z nápadných červených cihel.

V roce 1989 stanovili francouzští vědci přesnou rozlohou Evropy a vyměřili její střed, který leží v Litvě na 54°54' severní šířky a 25°19' východní délky. Proto litevský parlament vyčlenil v roce 1992 pro geografický střed Evropy a několik sousedních významných historických míst chráněné území asi 26 km severně od Vilnius. Ležel zde bludný balvan, který označoval tento střed Evropy. Od 1. května 2004 je zde bílý žulový sloup s korunou ze zlatých hvězd, který má symbolizovat spojení Litvy s Evropou. Sochař Gintaras Karosas v lese 18 km severovýchodně od Vilnius a několik kilometrů od středu Evropy vytvořil park, kde umístil 90 uměleckých děl, která pocházejí od umělců z 29 zemí.

Cílem popisu naší cesty je hlavní město Litvy - Vilnius. Město leží na soutoku řek Vilnia a Neris. Město podle pověsti založil kníže Gediminas, který sem zabloudil při lovu zvěře. Jelikož byl od svého sídla v Trakai daleko a blížila se noc, přenocoval pod kopcem při soutoku. V noci se mu zdál sen o železném vlku mocně vyjícím na kopci. Když později požádal kněze o vysvětlení, dozvěděl se, že má postavit na kopci hrad, který bude pevný jako vlkova zbroj a jeho věhlas se bude šířit po zemi jako vlkovo vytí. Samotným středem Vilnius je Katedrální náměstí s katedrálou a zvonicí. Na Katedrálním náměstí se nachází dlaždice s nápisem stebuklas (zázrak). Pokud se na ni postavíte a třikrát otočíte, splní se vám přání. Také dlaždice označuje místo, na němž končil lidský řetěz, který vedl z Tallinnu až do Vilnius v roce 1989 jakožto symbol protestu proti Sovětskému svazu. Na

náměstí stojí také socha knížete Gediminase, za nímž stojí vlk. Na katedrálu navazuje Královský palác vybudovaný v 15. století a zdemolovaný v roce 1801. Byl zrekonstruován a otevřen k výročí milénia Litvy v roce 2009. Na kopci nad katedrálou se tyčí Gediminasův hrad. Vilnius je také město kostelů, nachází se jich zde 40 jako například kostel sv. Anny a kostel sv. Kazimíra. Směrem od kostela sv.

Kazimíra se nachází Aušro vartai, což je jediná dochovaná brána z původních devíti.

Obr.57 Trasa Warszawa-Vilnius Zdroj: Mapy.cz, 2013

Obr.58 Ostrovní hrad v Trakai Zdroj: Idnes.cz, 2013

1.3 ZÁVĚR

Po trase Warszawa-Vilnius nalezneme mnoho zajímavostí. V Polsku především několik národních parků a to Kampinoski Park Narodowy, Narwiański Park Narodowy, Biebrzanský národní park a národní park Wigry. Dále pak Augustovský prales a průplav. V samotných městech se nachází řada významných architektonických památek jako například Královský zámek ve Varšavě, ostrovní hrad v Trakai nebo Gediminasův hrad ve Vilniusu.

ZDROJE

- GERBERDING, E. *Metropole Pobaltí: Vilnius, Riga, Talin*. 1. vyd. Praha: Jan Vašut s.r.o., 2007. Merian live!. ISBN 978-80-7236-535-7.
- WILSON, N., PARKINSON T., WATKINS R. *Polsko*. Praha: Svojtka & Co., s.r.o., 2006. Z řady průvodců Lonely Planet. ISBN 80-7352-398-1.
- OMILANOWSKA, M., MAJEWSKI, J., KOVAL, J. *Polsko*. 2. vyd. Praha: Ikar, 2008. Společník cestovatele. ISBN 978-80-249-1031-4.
- IDNES: Cestování. *Litva – jezerním labyrinthem k jantarovému pobřeží* [online]. © 1999 – 2013 [cit. 2013-05-31]. Dostupné z: http://cestovani.idnes.cz/litva-jezernim-labyrinthem-k-jantarovemu-pobrezi-fbf-/kolem-sveta.aspx?c=A070322_133251_igsvet_tom

29 VILNIUS – CHARAKTERISTIKA MĚSTA

Mgr. Lenka Hromková (GÚ PŘF MU)

29.1 ÚVOD

Vilnius je hlavním a zároveň největším městem Litvy a nachází se v jihovýchodní části státu. Je kulturním, průmyslovým, finančním a univerzitním centrem země se sídlem vlády a zdravotnickými a výzkumnými institucemi. Rozloha města je 400 km² - z toho 3,6 km² zabírá Staré město, historické centrum Vilniusu, zapsané na Seznam světového kulturního dědictví UNESCO. Staré město se nachází v malebném údolí dvou řek Vilnia a Neris, na křižovatce tehdejších obchodních cest.

29.2 GEOGRAFICKÁ CHARAKTERISTIKA MĚSTA

Geografické souřadnice města jsou 54° 41' s. š. a 25° 17' v. d., nadmořská výška je 115 m. Vilnius má 534 703 obyvatel, míra nezaměstnanosti dosáhla 13,6 % (v roce 2011). Průměrná roční teplota dosahuje 7,5 °C, přičemž průměrná teplota v lednu je -3,3 °C a průměrná teplota v červenci je 19,6 °C. Průměrné roční srážky dosahují 636 mm.

Obr. 59 Geografická poloha Vilniusu v rámci Litvy [2]

Ve Vilniusu žije více etnických skupin (Litevci - 57,8 %, Poláci - 18,7 %, Rusové – 14 %, Bělorusové – 4 %). V roce 2012 bylo zaznamenáno v ubytovacích zařízeních celkem 781 002 hostů, z čehož 82 % hostů byli cizinci. Nejvíce zahraničních turistů přijíždí z Ruska, Běloruska, Polska a Německa [1, 3].

29.3 HISTORIE

První písemná zmínka o městě pochází z roku 1323, ačkoli archeologické nálezy dokazují, že území bylo osídleno už daleko dříve. Se založením Vilnius je spjata legenda – velkovévoda Gediminas byl na lovu v lesích v okolí řeky Vilnia. V noci měl neobvyklý sen o železném vlku stojícím na kopci. Když později požádal o vysvětlení kněze, dozvěděl se, že musí postavit hrad a velké město na vrcholu kopce, které se má stát hlavním městem země. Název města byl odvozen od jména řeky Vilnia, která Vilniusem protéká.

Nejstarší částí města je hrad, který postavil Gediminas na Hradním kopci. V roce 1387 byla městu udělena magdeburská městská práva polským králem a velkoknížetem litevským Vladislavem II. Jagiełlo. V letech 1503 - 1522 byly vybudovány městské hradby s devíti branami a třemi věžemi. Největší rozvoj se ve Vilnius odehrál za vlády posledního Jagellonce Zikmunda II. Augusta, který sem přestěhoval svůj dvůr v roce 1544. Další významnou událost v historii města představuje založení Vilniuské univerzity v roce 1579 (králem a velkoknížetem Štěpánem Báthorym). Univerzita se stala jedním z nejdůležitějších vědeckých a kulturních středisek v oblasti a hlavním vědeckým centrem litevského velkoknížectví. V roce 1655 byl Vilnius obsazen ruskou armádou a došlo k jeho vypálení a obyvatelé byli zmasakrováni. Postupný růst obyvatelstva si vyžádal zboření hradeb (1799 – 1805), dochovala se pouze Ostrá brána. Během 1. světové války byl Vilnius okupován Německem, poté byl několikrát obsazen Poláky a Rusy. 11. března 1990 bylo vyhlášeno obnovení nezávislosti Litvy. Od května 2004 se stal Vilnius společně s Litvou členem EU a NATO. V roce 2009 získal Vilnius titul Evropské město kultury [1, 6].

4 KULTURNĚ-HISTORICKÉ PAMÁTKY

Nejvíce architektonických památek Vilnius se nachází na Starém městě, které bylo v roce 1994 zapsáno na Seznam světového kulturního dědictví UNESCO. Najdeme zde hodně architektonických stylů – od gotiky, renesance přes baroko, klasicismus až k postmodernismu, z nichž převládá baroko. Vilnius se také někdy přezdívá město tisíců kostelů a nachází se jich zde téměř 40 – např. kostel sv. Katriny, kostel sv. Ducha, chrám Božího milosrdenství, kostel sv. Trojice a Vasilijský klášter, kostel sv. Apoštolů Petra a Pavla, kostel sv. Terezy, zajímavostí je kostel ve tvaru jehlanu.

Jeden z nejznámějších kostelů představuje gotický kostel sv. Anny, jehož základy byly položeny ve 14. století a jeho současná podoba pochází z let 1495 - 1500 podle návrhu českého architekta Benedikta Rejta. Na stavbu kostela bylo použito 33 druhů červených cihel.

Obr. 60 Gotický kostel sv. Anny ve Vilniusu [5]

Dominantou města je Katedrální náměstí, na kterém se nachází klasicistní bazilika sv. Stanislava a Vladislava, věž, hrobka Alexandra Jagellonského pod kaplí sv. Kazimíra nebo památník Gediminase. V blízkosti je možné najít i dlaždici, která se od všech ostatních odlišuje – kdo se na ní otočí a budete si něco přát, tak se údajně jeho přání vyplní. Mezi další zajímavé kulturní památky patří Stará židovská čtvrť, prezidentský palác, zřícenina hradu Gediminas, muzeum Genocidy litevského národa nebo hora Tří křížů, odkud je nádherný výhled na město [1, 4, 7].

ZDROJE

[1] *About Vilnius* [cit. 2013-05-31]. Dostupné na: <<http://www.vilnius-tourism.lt/en/tourism/about-vilnius/>>.

[2] *Litva* [cit. 2013-05-31]. Dostupné na: <<http://www.world-adventure.cz/zeme/litva/>>.

[3] *Official Statistics Portal* [cit. 2013-05-31]. Dostupné na: <<http://osp.stat.gov.lt/en/rodikliai7>>.

[4] *Sightseeing* [cit. 2013-05-31]. Dostupné na: <<http://www.inyourpocket.com/lithuania/vilnius/sightseeing>>.

[5] *St. Anne's Church* [cit. 2013-05-31]. Dostupné na: <<http://www.besttourism.com/medias/dfp/2764>>.

[6] *Vilnius* [cit. 2013-05-31]. Dostupné na: <<http://www.turistika.cz/mista/vilnius>>.

[7] *Základní informace o Vilnius* [cit. 2013-05-31]. Dostupné na: <<http://odcestovat.cz/destinace/evropa/litva-vilnius/zakladni-informace>>.

30 ARCHEOLOGICKÉ NALEZIŠTĚ KERNAVĚ

Bc. Zuzana Salášková (KG PŘF UP)

30.1 ÚVOD

Kernavė je významná archeologická lokalita nacházející se v zákrutu řeky Neris v údolí Pajauta asi 35 km severozápadně od Vilniusu. Kernavė náleží do okresu Širvintos. První obyvatelé se zde usídlili hned po ústupu ledovců. Ve středověku se město Kernavė stalo významným centrem celé oblasti a na začátku 13. století bylo hlavním městem Velkoknížectví litevského (<http://whc.unesco.org> [online]). Archeologická lokalita Kernavė (194 ha) vyhlášená kulturní rezervací a v roce 2004 zapsaná na seznam světového kulturního dědictví UNESCO, zahrnuje části dnešního stejnojmenného města, stopy po dávných osadách, pohřebiště a další památky z období od pozdního paleolitu do středověku (Dražan, J., Poláková, A., 2008).

30.2 ARCHEOLOGICKÁ LOKALITA KERNAVĚ

Archeologická lokalita Kernavė nabízí zajímavé svědectví o vývoji lidských sídel v oblasti Baltského moře před více než 10 tisíci lety. Kernavė nám dává jedinečné svědectví o prolnutí pohanských a křesťanských tradic. Osídlení a pevnosti na kopci jsou vynikajícími příklady vývoje staveb a způsobu jejich využití v předkřesťanské době.

Nejstarší důkazy o osídlení v údolí řeky Neris je z konce starší doby kamenné (9. – 8. tisíciletí př. n. l.), pokračovalo dále v období mezolitu a neolitu díky bohatým zásobám ryb a vhodnému terénu pro lov zvěře (<http://www.kernave.org> [online]).

V prvních staletích křesťanské doby vzrůstal počet obyvatel v důsledku výroby železa, intenzifikace zemědělství a chovu dobytka. Od 1. do 4. století byly velké osady rozptýleny podél břehů řeky Neris a v údolí Pajauta. Některé kopce se využívaly k obraně a byly na nich vybudovány pevnosti (například pevnosti Aukuro Kalnas, Mindaugo Sostas a Lizdeiskos Kalnas). Během velkého stěhování národů bylo dřevěné opevnění Aukuro Kalnas vypáleno nomády a osady v údolí Pajauta byly opuštěné. Následně došlo ke zhoršení klimatu, zvýšení hladiny podzemní vody a v důsledku toho již nebyl život v údolí možný. Nové osady vznikaly na horních terasách řeky v blízkosti opevnění. Na přelomu 12. a 13. století se stal důležitým centrem feudální hrad, který byl vybudován na vrchu Aukuro, ostatní 4 pevnosti sloužily nadále k obraně města. Řemeslníci a obchodníci se usadili v pevnostech na kopci (<http://whc.unesco.org> [online]).

O Kernavė se kroniky poprvé zmiňují roku 1279 jako o hlavním městě velkoknížete Traidenise, obklíčeném křižáky. Město Kernavė bylo na počátku 13. století nejdůležitějším hospodářským a politickým centrem. Mezi pevnostmi na kopcích a řekou se rozkládalo feudální město řemeslníků a obchodníků (Dražan, J., Poláková, A., 2008).

Pohřebiště bylo umístěno mimo město v hradišti Kriveikiškis. Pohřební zvyky odrážejí nejen pohanské tradice státu, ale svědčí také o vlivu sousedních křesťanských zemí. Nejvíce prosperujícím obdobím města Kernavė byl konec 13. století a první polovina 14. století. V roce 1365 bylo město napadeno a zničeno Řádem německých rytířů. Po dalším útoku v roce 1390 bylo starobylé hlavní

město Litvy spaleno na prach. Město a hradiště nebyly nikdy přestavěny. Lidé se odstěhovali a založili nové sídlo výše nad řekou na místě dnešního města. Zbytky původního města byly překryty nánosy zeminy, což následně ocenili archeologové, kteří zde provádějí výzkum. Díky tomu se totiž lokalita zachovala v takovém stavu, jak ji zanechali lidé ve 14. století (<http://whc.unesco.org> [online]).

Krajina v této oblasti se skládá z písčinych kopců, vzniklých po ústupu posledního ledovce, porostlých travou. Kernavė je komplexem pěti hradištních vršků, několika neopevněných osad, pohřebiště a dalších archeologických památek datovaných od pozdního paleolitu až do středověku. V celé Litvě nalezneme na tisíc hradištních vršků z této doby, ale v celém Poblatí je Kernavė jediným místem, kde se nachází soubor hned pěti těchto vršků.

Od městečka směrem k vrškům se nachází novogotický kostel (1910-1920) s převážně barokním interiérem. Ve starém presbytáři se nachází výstavka sakrálních relikvií. U kostela stojí dva pomníky, jeden představuje 600. výročí christianizace a druhý 700. výročí první zmínky jména Kernavė. Poblíž dnešního kostela se nacházely svatostánky, kde byly objeveny základy dřevěného kostela z roku 1739, který byl přestěhován do obce Krivonys. Také se zde nachází pomník z roku 1930, který připomíná další kostel, který zde byl postaven v roce 1420. Dodnes jsou viditelné jeho základy. O kus dál se nachází dvě kaple. Jedna z nich je dřevěná a je ukázkou lidové architektury. Tradije se, že vznikla již na konci 13. století a byla sem přemístěna. Druhá kaple je cihlová, pozdně klasicistní a slouží jako mauzoleum rodiny někdejšího majitele panství Stanislaw Romera.

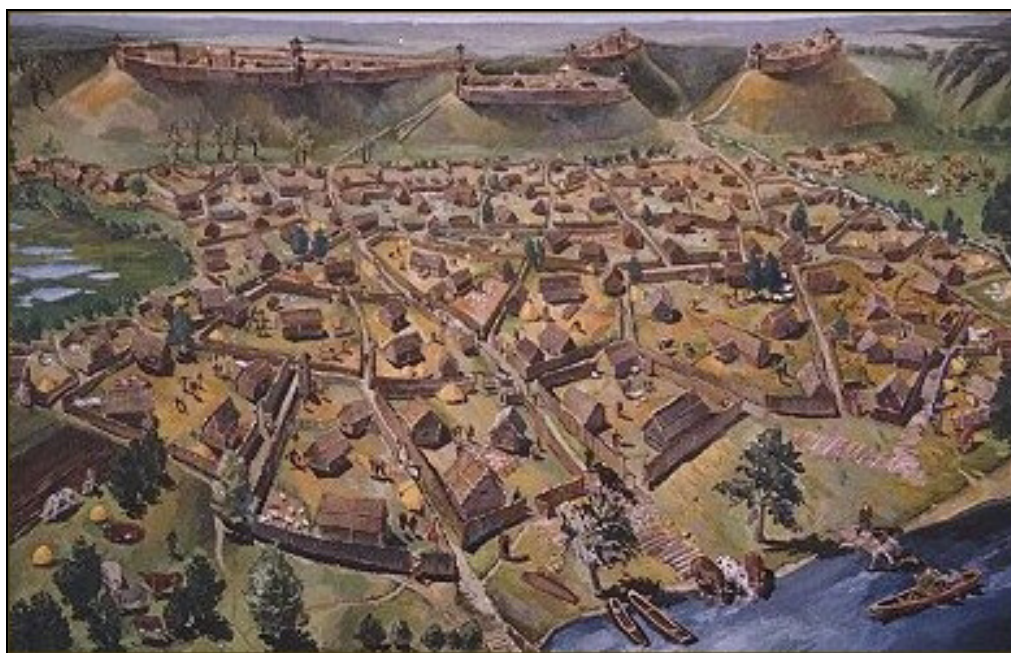
V létě Kernavė ožívá. Jsou organizovány různé oslavy a festivaly. Například veřejné archeologické dílny, které se zde konají už více než 20 let a účastní se jich litevští i zahraniční archeologové a studenti. Kernavė je také proslavené festivalem letního slunovratu Rasa, který se koná již od roku 1967. Tento festival měl povzbudit národní podvědomí na protest proti snaze zavádět sovětské tradice. Další významnou akcí je výročí slavnostní korunovace krále Mindaugase, která se koná 6. července. Na oslavách můžeme vidět ukázky řemesel, válečných bitev a poslouchat lidovou hudbu (Dražan, J., Poláková, A., 2008).

Jedním z nejzajímavějších míst v Kernavė je archeologické a historické muzeum. První sbírky muzea byly nashromážděny učitelem J. Šiaučiūnasem v budově staré základní školy. Muzeum bylo oficiálně založeno v roce 1930 (<http://www.muziejai.lt> [online]). Do roku 1940 se v muzeu nacházelo 630 exponátů (převážně objevy místních obyvatel a žáků). Téměř všechny byly nashromážděny v Kernavė nebo jeho nejbližším okolí. Profesionální archeologický výzkum začal v roce 1979. V současnosti zde nacházíme archeologické, etnografické, historické a numismatické exponáty. Ve sbírce muzea se dochovalo celkem 19 670 exponátů (údaje z ledna 2009). Od roku 2005 byla expozice archeologického a historického muzea uzavřena kvůli rekonstrukci a renovovaná expozice byla opět otevřena v květnu 2012 (<http://www.kernave.org> [online]).

30.3 ZÁVĚR

Tento referát se zabývá archeologickým nalezištěm Kernavė, které je od roku 2004 zapsáno na seznam světového kulturního dědictví UNESCO. Lokalita zahrnuje části dnešního města, stopy po dávných osadách, pohřebiště a další památky z období pozdního paleolitu až do středověku. Místo je jedinečným svědectvím o deseti tisícileté lidské přítomnosti v zákrutu řeky Neris v údolí Pajauta. Na

první pohled nás zaujme uskupení pěti hradištních vršků porostlých travou, což je v celém Pobaltí ojedinělé. Kernavė také podalo jedinečné svědectví o prolnutí pohanských a křesťanských pohřebních tradic. První lidé se zde usadili koncem starší doby kamenné (9 – 8 tisíc let př. n. l.). Kroniky se o Kernavė poprvé zmiňují roku 1279 jako o hlavním městě Litvy, kdy se mezi pevnostmi na kopcích rozkládalo feudální město řemeslníků a obchodníků. Roku 1390 bylo město spáleno na prach Řádem německých rytířů a lidé se odstěhovali a založili nové město výše nad řekou. Zbytky původního města později pokryly nánosy zeminy. Lokalita díky tomu zůstala v takovém stavu, jak ji zanechali lidé ve 14. století.

Obr. 61 Historické osídlení Kernavė

Zdroj: <http://kernave.org>

ZDROJE

- DRAŽAN, J., POLÁKOVÁ, A.: Litva; Lotyšsko; Estonsko: podrobné a přehledné informace o historii, kultuře, přírodě a turistickém zázemí pobaltských republik. Praha: Freytag & Berndt, 2008. 324 s.
- Muzea Litvy: Muzeum archeologického naleziště Kernavė [online]. [cit. 2013-05-04]. Dostupné z WWW:< http://www.muzejai.lt/Sirvintos/kernave_istorarch_muziejus.en.htm>.
- Oficiální stránky organizace UNESCO: Seznam světového dědictví: Archeologické naleziště Kernavė (Kulturní rezervace Kernavė) [online]. [cit. 2013-05-04]. Dostupné z WWW:< <http://whc.unesco.org/en/list/1137>>.
- Oficiální stránky státní památkové rezervace Kernavė: Archeologické a historické muzeum [online]. [cit. 2013-05-04]. Dostupné z WWW:< <http://www.kernave.org/rinkiniai.htm>>.
- Oficiální stránky státní památkové rezervace Kernavė: Historie archeologického naleziště [online]. [cit. 2013-05-04]. Dostupné z WWW:< http://www.kernave.org/istorija_en.htm>.

31 POBALTSKÉ PŘÍMOŘÍ – Průmysl, Cestovní ruch, ...

Bc. Martin Andonov (GÚ PŘF MU)

31.1 ÚVOD

Na konci měsíce června 2013 se s Geografickým ústavem Masarykovy univerzity ve spolupráci s Katedrou geografie Univerzity Palackého v Olomouci vydáme na devítidenní putování po zemích tzv. Pobaltí, kam geograficky řadíme tři státy, tedy Litvu, Lotyšsko a Estonsko. V následující části se tedy podíváme na hlavní atraktivitu a specifika přímořské části tohoto regionu.

31.2 LITEVSKÉ PŘÍMOŘÍ

Litva má 90 km písčitého mořského pobřeží, značnou část z toho představuje Kurský záliv, oddělený od moře úzkým písčným poloostrovem, označovaným jako Kurská kosa. Výběžek je od roku 2000 zapsán na seznamu světového přírodního dědictví UNESCO. Kurská kosa, nebo též Kuronianský výběžek, vznikla tisíciletým ukládáním vrstev písku unášených mořskými proudy, až oddělila deltu řeky Nemunas od otevřeného moře a vytvořila Kuronianskou lagunu. Dnes 97 km dlouhý poloostrov v žádném místě nepřesahuje šířku čtyř kilometrů, z velké části jej tvoří až 50 m vysoké duny silně porostlé zelenými borovicemi a stříbrnými břízami. Vzhled polostrova je proměnlivý v závislosti na větru. Jižní větší část patří Kaliningradské oblasti (dnes spravované Ruskem) a severní část se stala součástí litevského národního parku Kuronianský výběžek. Nejlépe prozkoumatelný je z cyklistického sedla. Na jeho severní špičce najdeme rybářské vesnice a nekonečné pláže. Kurský záliv v zimě dva až tři měsíce zamrzá, v létě v něm teplota vody dosahuje až 25 °C. Průměrný roční úhrn srážek na pobřeží činí až 900 mm. Průměrné lednové teploty na pobřeží Baltského moře jsou okolo -2 °C, červencové okolo 16 °C.

Největším litevským přístavem je město Klaipėda (Memel). Je to třetí největší město v Litvě (203 000 obyvatel). Už ve 13. stol. pronikli na území baltských kmenů němečtí rytíři, kteří zde r. 1252 založili hrad Memel a zdejší panství si udrželi i po porážce u Grunwaldu. Teprve r. 1455 území dobyli Litevci. Město však bylo devastováno četnými válkami a požáry (r. 1540), vládli zde střídavě Švédové, Rusové, Prusové a během druhé světové války opět Němci. Až na pár hrázdných domů v historickém centru město nevyniká žádnou významnou památkou; je zde však řada zajímavých muzeí vč. Mořského muzea a nového delfinária. Je to výhodné přístupové místo ke Kuronianskému výběžku, neboli Kurské kose. Klaipėda je jeden z největších nezamrzajících přístavů na březích Baltského moře a Kurského zálivu. V přístavu jsou plněny zásobníky palivem, pitnou vodou, probíhá materiálně-technické zásobování a také opravy lodí. Do Klaipėdského mořského přístavu je soustředěna velká základna rybářské flotily. Přes přístav se vyváží uhlí, nafta, kovy, bavlna atd. Je zde koncentrovaná velká část potenciálu litevského průmyslu. Ve městě žije 5,47% z celkového obyvatelstva Litvy a vyrábí se zde asi desetina průmyslové produkce země (téměř 80% průmyslové produkce regionu). Vklad města do státního rozpočtu činí asi 12%. Do města přichází investice nejvíce z Dánska, Švýcarska, USA a Německa. Je zde koncentrace zejména potravinářského, tabákového a elektrotechnického průmyslu. Dále výroby dopravních zařízení a dřevozpracujícího a nábytkářského průmyslu.

Dalším významným místem na pobřeží Litvy je Palanga, oblíbené přímořské letovisko severně od Klaipedy, dnes tvoří pás obcí v délce 24 km. Území osídlené už v období neolitu bylo od 11. stol. dějištěm bojů mezi Litevci, Dány, německými rytíři, Lotyši a nakonec i Švédy a Rusy. Raritou bylo působení zdejší anglické obchodní společnosti po r. 1685. Nejstaršími památkami z minulosti Palangy jsou až lázeňské budovy z počátku 19. stol.; velké úctě usedlíků se těší též novogotický kostel z počátku 20. stol., turisté navštěvují botanickou zahradu, Muzeum jantaru nebo Tyszkiewiczovu zimní zahradu. Dalšími letovisky s významnými lázněmi na pobřeží Litvy jsou například města Girulai a Druskininkai.

Obr. 62 Písečné duny na kurské kose (zdroj:<http://www.travelsupermarket.com/blog/wp-content/uploads/2010/10/Curonian-Beach-Spit-Lithuania.jpg>)

31.3 LOTYŠSKÉ PŘÍMOŘÍ

Lotyšsko leží poměrně excentricky od hlavních evropských lákadel. Kulturně historickým a ekonomickým centrem Lotyšska je Riga, která má však co nabídnout. Riga, hlavní město Lotyšska, je co do počtu obyvatel největší v zemi a celém Pobaltí (759 000 obyv.). Byla založena německými rytíři při křížové výpravě r. 1201 a jako základna christianizace a ekonomického rozvoje Livonska se ve středověku těšila velké prosperitě; v r. 1282 se stala členem Hansy. V následujících staletích se Riga, ovládaná převážně německým patriciátem, dlouho dokázala bránit vnějším nepřátelům, ale r. 1581 raději dala přednost spojení s polsko-litevským státem. Ani to ji však neuchránilo nejdříve před švédskou okupací a posléze od připojení k Rusku. V r. 1991 se stala hlavním městem samostatné

republiky.

Symbolem státní moci je v Rize gotický hrad, přestavěný v 16. stol. na zámek (dnes sídlo prezidenta a expozice tří muzeí), a značně středověký ráz má i přiléhající část historického centra s typicky pobaltskými cihlovými stavbami. Je zde mohutný Dóm, budovaný od r. 1211 až do 18. stol. a z mnoha dalších jmenujme alespoň současný kostel sv. Jakuba a na opačné straně centra a kostel sv. Petra a Pavla, založený kol. r. 1200. Nedaleko něho je cenný soubor budov s klasicistní radnicí (r. 1765) a slavným blokem gotických domů ze 14. stol. s bohatě zdobenými renesančními štíty (tzv. Dům černohlavých ad.), v těsném sousedství, v moderní budově bývalého Muzea revoluce, dnes sídlí Muzeum okupace, dokumentující osudy Lotyšska za hitlerovské a stalinistické vlády a řada dalších muzeí. Umělecky významný je též přínos architektury 19. stol.; část moderní Rigy je zapsána v seznamu UNESCO.

Ve městě Ventspils se nachází významný přístav, odkud se přepravují nerostné suroviny z Ruska. Zisky z přístavních služeb učinily z Ventspils nejbohatší město v zemi. Do přístavu Ventspils vedou ropovody z ruských ropných polí. Tranzit ruské ropy zajišťuje značný zdroj příjmů.

Významný přístav je kromě Rigy a Ventspils také Liepaja. Jedná se o třetí největší město v Lotyšsku (91 000 obyv.). Jako přístav řádu německých rytířů je poprvé zmiňována v r. 1253, její největší rozvoj přineslo ale až 17. stol. kdy získala statut města. Od r. 1795 patřila Rusku, které zde mělo námořní základnu, v l. 1918–19 byla dočasně hlavním městem Lotyšska. Z památek starého města vyniká protestantský kostel Nejsvětější Trojice z let 1740–50 (jeho varhany byly až do r. 1912 největší na světě), tzv. Mořská katedrála sv. Mikuláše z počátku 20. stol. (určená hlavně námořníkům) a zajímavé secesní domy z přelomu 19. a 20. stol.

Oblíbeným letoviskem při Rižském zálivu je Jūrmala, zahrnující dnes různé obce při plážích v délce 30 km (55 600 obyv.). Jako lázně pro ruské důstojníky bylo založeno v r. 1812 a největšího rozkvětu dosáhlo ve 2. polovině 19. stol. a ve 20. a 30. letech minulého století; dnes je zajímavým příkladem lázeňské architektury své doby. Dalším významným letoviskem je také Daugavpils.

Při pobřeží Lotyšska se nachází významný Národní park Ķemeru (lotyšsky: *Ķemeru nacionālais parks*). Je třetím největším národním parkem v Lotyšsku, založeným v roce 1997. Většina parku se nachází na území regionu Zemgale, malá část také v Livonsku v rajónech měst Jūrmala, Jelgava, Riga a Tukums. Národní park má rozlohu 38 165 ha, z toho 1 954 ha v Rižském zálivu. Důvodem k vyhlášení národního parku byla snaha o zachování zdejších jedinečných přírodních a kulturně-historických hodnot. Minerální vody a léčivé bahno, které zde vznikají, umožnily například velkoplošný rozvoj lázeňského průmyslu. Pro park jsou charakteristické především rozsáhlé plochy rozmanitých, jen málo pozměněných mokřadů – vrchovišť a slatinišť a lagunových jezer. K jezerům lagunového typu patří například jezera Dūņieris, Kaņieris, Slokas ezers a Valguma ezers. Největšími bažinami jsou Lielais Ķemeru tīrelis (Velké ķemerské vřesoviště) a Raganu purvs.

Obr. 63 Historické centrum lotyšské Rígy, UNESCO
(zdroj:<http://www.allmedicaltourism.com/Articles/destinations/latvia/latvia/images/latvia-parliment.jpg>)

31.4 ESTONSKÉ PŘÍMOŘÍ

Estonsko je nejvyspělejší zemí Pobaltí. Reforma ekonomiky probíhala radikálně a se severskou, zejména finskou inspirací (mnohdy radikálněji než u nás). Zemědělství na chudých půdách je orientováno spíše na živočišnou výrobu. Mezi tradiční plodiny patří například len. Země je zcela chudá na nerostné suroviny. Výjimkou je světově významná povrchová těžba hořlavých břidlic pro výrobu elektřiny ve městě Narva na východě u ruských hranic. V průmyslu převažuje strojírenství (zejména elektrotechnické obory), výroba textilu a oděvů a potravinářství (pivo, sýry). Asi polovina produkce pochází z Tallinnu. Suchozemská doprava nehraje takovou roli jako námořní spojení s vyspělým světem, zejména s Finskem a Německem.

Co se týče turistického ruchu, zde je nejvýznamnější hlavní město Estonska Tallinn. Významný přístav při Finském zálivu (415 000 obyv.), jedno z nejlépe zachovalých středověkých měst evropského severu a je také na seznamu kulturního dědictví UNESCO. Jeho počátky souvisí s dřevěným hradištěm, založeným kol. r. 1000 na dnešním Dómském kopci, na místě dávného ugrofinského osídlení, existujícího již v době bronzové. V r. 1219 je dobyl Waldemar II. Dánský „Vítězný“, kterému dle legendy tehdy na pomoc z nebe spadla rudá vlajka s bílým křížem, napříště symbol Dánského království. Dánové zde založili gotický hrad, nazvaný Reval, a pod ním město, kterému Estonci říkali prostě „dánské město“, Taani linn. V r. 1285 se Reval stal členem Hansy a jeho rozkvět nebrzdil ani příchod německých rytířů, jimž jej Dánové postoupili r. 1346. Od 16. stol. však

byl zmítán válkami mezi Švédskem a Ruskem, kterému nakonec r. 1710 připadl na příštích 208 let.

Po vzniku samostatného Estonska byl Tallinn hlavním městem, ale nové útrapy přinesla sovětská, německá a znovu sovětská okupace, trvající až do počátku 90. let 20. stol. Přes škody ze II. svět války se v Tallinnu zachovalo mnoho cenných historických památek; především jsou to stavby na Dómském kopci (Toompea, z něm. výrazu „Domberg“), tedy sám Dóm (Toomkirik), podsaditá gotická stavba ze 13. stol. (uvnitř hrob hraběte Matyáše Thurna, jednoho z vůdců českého stavovského povstání), pravoslavná katedrála sv. Alexandra Něvského, honosná stavba z r. 1900, sloužící početnému ruskojazyčnému obyvatelstvu, a také někdejší dánský hrad, v 18. stol. přestavěný na reprezentativní barokní zámek. Pod kopcem se nachází historické centrum Tallinnu s desítkami chrámů, paláců a měšťanských domů v malebných uličkách. K nejvýznamnějším patří radnice (14. stol.) s loubím a charakteristickou štíhlou věží (1635), mohutný gotický kostel sv. Mikuláše (Niguliste kirik, před r. 1316) s cenným zařízením (mj. malby Berndta Notkeho z r. 1483), kostel sv. Olfa, zmiňovaný už k r. 1267, ale přestavěný v 15. stol., nápadná je jeho 120 m vysoká věž (měla být ještě vyšší, aby přilákala proplovající lodě a bohaté obchodníky), dále cechovní dům bratrstva Černohlavých (16. stol.) a další; skutečnou raritou jsou z velké části zachované městské hradby se 3 branami a 9 obrannými věžemi. Město se honosí též řadou muzeí a dalších kulturních institucí.

Dalšími lákadly na přímoří jsou např. národní parky Lahemaa a Sooma a nebo klidné ostrovy Hiiumaa a Saaremaa. Národní park Lahemaa, o rozloze 460 km², je tvořen čtyřmi pravidelně rozmístěnými poloostrovy vybíhajícími do Finského zálivu. Zvláštností je Severoestonský glint, vápencový hřeben ve směru V–Z a velké bludné balvany, které zanechal ustupující ledovec. Díky přísné ochraně ze strany sovětských úřadů si zachoval panenský vzhled a v r. 1971 zde byl vytvořen 1. národní park na území tehdejšího SSSR.

Narva je město na hranicích s Ruskem, při výtoky stejnojmenné řeky z Čudského jezera do Baltského moře (74 500 obyv.). Její osudy jsou spjaty s pevností, založenou už koncem 12. stol. Na konci 13. stol. Narvu ovládli Dánové a po nich r. 1347 teutonští rytíři, kteří jí vtiskli převážně německý ráz. Proti nim, na druhé straně řeky, založili Rusové v r. 1492 pevnost Ivangorod. Po celá staletí pak bylo město předmětem bojů mezi Němci, Švédy a Rusy, kteří je konečně ovládli r. 1704 a s nimiž pak sdílelo další osudy včetně obou světových válek. Při dobývání sovětskou armádou v r. 1944 bylo téměř celé zničeno a po kolonizaci novými usedlíky v něm dnes žije asi jen 5 % Estonců. Z mála dochovaných památek vyniká zmíněná pevnost, po válce zrestaurovaná (Hermannův hrad). Město vyniká vysokou nezaměstnaností a distribucí drog. Město je však proslulé již zmíněnou těžbou břidlic k energetickým účelům, která je zde velice efektivní a umožňuje vytvářet poměrně výrazné přebytky pro export.

Pärnu, letní hlavní město Estonska se sedm km dlouhou pláží, množstvím barů a vilami z meziválečného období, východisko do Národního parku Soomaa (20 km vých.), založen r. 1994 na ochranu vzácných lužních lesů, vřesovišť a rašelinišť (pohyb po parku nejlépe autem nebo na tradiční estonské lodi haabja).

Rakvere, metropole kraje Virumaa, jedno z nejstarších měst v Estonsku (18 000 obyv.). Na místě dřevěného estonského hradiště založili Dánové ve 13. stol. hrad, z něhož ovládali vznikající město; to dostalo r. 1302 městská práva. K nejvýznamnějším památkám malebného historického centra patří gotický farní kostel (15. stol.), svědkem postupné ruské kolonizace, probíhající od přivtělení k Rusku na počátku 18. stol., je pravoslavný kostel z počátku 20. stol.

Obr. 64 Pohled na historické centrum estonského Tallinnu, UNESCO (zdroj:<http://guide.megainfo.ee/wp-content/uploads/2011/03/tallinn.jpg>)

31.5 ZÁVĚR

Pobaltské státy či konkrétně jejich přímoří rozhodně nepatří k primárně vyhledávaným cílům turistů ať už z evropských zemí či ze světa. Většina turistů se v každé zemi pozastaví maximálně na 1-2 dny. Přitom však mají tyto země rozhodně co nabídnout. Je zde celá řada historických měst a malebných přímořských vesnic, které spolu se svéráznou přímořskou přírodou, specifickou kulturou a zajímavou historií vytváří nepochybný turistický potenciál. Ten však zůstává prozatím neúplně využit, což můžeme vnímat na jednu stranu pozitivně, pokud bychom rádi okusili autenticitu těchto zemí. Z pohledu zhýčkaného konvenčního turistu se však jedná pravděpodobně o region na okraji zájmu.

ZDROJE

- i-RU.CZ - Informační a podnikatelský Systém i-RU.CZ [cit. 2013-31-05]. Dostupné na: <http://www.irucz.ru/cz/home/> >
- Toulky Evropou [cit. 2013-31-05]. Dostupné na <http://www.toulkyevropou.cz/> >
- The Baltic sea coast [cit. 2013-31-05]. Dostupné na <http://www.latvia.travel/en/baltic-sea-coast>
- The Baltic travel [cit. 2013-31-05]. Dostupné na <http://www.thebaltictravel.eu/> >
- Baltics and Beyond [cit. 2013-31-05]. Dostupné na <http://www.balticsandbeyond.com/index.htm>
- Wikitravel [cit. 2013-31-05]. Dostupné na <http://wikitravel.org/en/Estonia> >

32 TRASA VILNIUS-TARTU

Mgr. Jan Kuchyňka (GÚ PŘF MU)

32.1 ÚVOD

Trat' naší exkurze vede také mezi městy Vilnius (*Litva*) a Tartu (*Estonsko*) přes město Riga (*Lotyšsko*). Cesta vede po dálnicích, národních prvních tříd komunikací a od Panevėžys až do Rigy vede mezinárodní silnice (European route) E67, zvaná *Via Baltica* (Praha-Vratislav-Varšava-Kaunas-Panevėžys-Riga-Talinn-Helsinky). Po cestě prochází významnými městy jako je Ukmergė, Panevėžys, Bauska, Valmiera a Valga, v blízkém okolí se nachází rozmanité národní parky (Trakai, Gaujas, Karula) či vodní plochy (Virecké jezero). Mapa na Obr. 65 znázorňuje popisovanou trasu.

Obr. 65 Trasa exkurze Vilnius-Tartu

32.2 POPIS TRASY

Nedaleko města Vilnius leží **historický národní park Trakai**. V tomto území najdeme kromě přírodních scénérií kolem převládajících jezer také bývalé historické a politické centrum země (typické městečko Trakai zanořené mezi jednotlivými jezery s hradem na ostrovu). Na stránkách tohoto NP lze najít propracovanou interaktivní mapu:

<http://www.seniejitrakai.lt/interactive-map/>.

Ukmergė je vzdáleno 76 km od Vilniusu a protéká jím jedna z nejkrásnějších litevských řek Šventoji. Město patří k nejstarším městům Litvy (zmínky z 1333). Dříve židovské město - v roce 1923 byli Židé zastoupeni 37,5% populace.

Panevėžys leží na polovině cesty mezi Vilniusem a Rigou. Je 5. největším litevským městem s 97 000 obyvateli, podíl Litevců činí 96%. Patří k nejstarším pohanským městům v Evropě. Vzhled centra města kombinují historické budovy s moderní architekturou, významná je socha Alexandra, vévody Litvy a krále Polska. Turisticky může přitáhnout také skvělá cyklistická infrastruktura.

U malého lotyšského městečka **Bauska** (11 000 obyvatel), které je vzdáleno 20 km od hranice s Litvou, můžete najít hrad postavený Livonským řádem mečových bratří (jádro hradu) z 15. století dostavený vévodou Kurzeme (rezidence hradu) na konci 16. století. (Obr. 66)

NP Gaujas je největší lotyšský národní park (917 km²), zvaný také lotyšské Švýcarsko, leží v oblasti Livonska po obou stranách řeky Gauja. Její hluboce zaříznuté údolí je místy lemované až 90 metrů vysokými skalními stěnami v oblasti, kde se řeka prokousala vrstvami devonských pískovců (Obr. 67) s výskytem krasových jevů (závrty, jeskyně). Park je z 60% zalesněný, převažují dubové lesy s bukem a lesy smíšené, dále zde jsou podél řeky lužní lesy, lipové javořiny i ostrůvky tajgy. Najdeme zde květnaté louky, rašeliniště a mokřady. Faunu zastupuje velká řada ryb včetně lososa, dále různé vážky a potápníci, ze savců vydra a z ptáků ledňáček.

U vesnice **Līgatne** můžete navštívit malou ZOO v přírodě. Z památek jsou zde zbytky hradů německých křižáků (např. rekonstruovaný hrad Turaida ze 14. století), hojné kostely, mohyly a město **Sigulda** se svými památkami (luteránský dřevěný kostel z roku 1750, Nový hrad). U vesničky Āraiši leží zajímavý skanzen s rekonstrukcí dřevěné pevnosti z 9. století a s evangelickým kostelem ze 13. století.

Obr. 66 Pohled na hrad Bauska

Obr. 67 Pískovcové skály podél řeky Gaujy

První doložené zmínky města **Valmiery** pochází z roku 1283, kdy byl postaven kostel sv. Simona (Obr. 68) a archeologické nálezy svědčí o obývání území před 8000 lety. Město nabízí kromě historických budov, památníků a uměleckých soch moderní způsob života (rozmanitý kulturní i sportovní život) a má lákavý vzhled pro relaxaci (pobřeží řeky Gaujy, plavba lodí, parčíky).

Mapu s popisy turistických lákadel lze stáhnout na:

http://visit.valmiera.lv/sites/default/files/kr253_valmiera_eng_0.pdf.

Obr. 68 Kostel sv. Simona ve Valmieře

Na hranici Lotyšska a Estonska se nachází města **Valga a Valka**, která byla do roku 1920 spojena (důvodem rozdělení bylo určení hranice Lotyšska a Estonska) a pro svou podobnost jsou zvané městskými dvojčaty. Rozdíl mezi nimi je v historii po jejich rozdělení. Po uzavření schengenské smlouvy se znovu otevřely mezi nimi brány, a tak města působí jednotným celkem s dvěma jazyky. V „městě“ se nachází stálá expozice vlastenectví pojednávající o historii města. Dále zde najdeme 3 kostely (kostel Svatého Ducha z roku 1907 postavený z kamene a cihel, ortodoxní katedrálu sv. Isidora a luteránský kostel sv. Jana), neoklasicistní a secesní budovu německé banky z roku 1912 a zastoupení typické architektury dřevěnou městskou radnicí z roku 1865 (*Obr. 69*).

Obr. 69 Dřevěná městská radnice ve Valze

NP Karula je nejmenší estonský národní park (123 km²), kterým se stal v roce 1993 a leží na jihu země mezi městy Valga a Võru. NP je typickou kopcovitou krajinou jižního Estonska s farmářskými domy vzniklou z postupu roztávajícího ledovce. Je plná jezer (největší z nich je jezero Ähijärv - 176 ha), rašelinišť a lesů (pokrývají 70 % území). Významným místem je vrchol Tornimägi (137 m n.m.). Z chráněných rostlin zde můžeme najít lýkovec jedovatý a jilm vaz, orchideje, kapradě a také vzácně se vyskytující v Evropě vratičku heřmánkolistou. Faunu zastupuje mořský orel, los, srnec, rys a bobr evropský.

Poblíž komunikace E264 se rozprostírá ve tvaru obrácené kapky druhé největší (první je Čudské jezero) estonské **jezero Võrtsjärv** (česky také Virecké jezero) s rozlohou 270 km². Jezero je využíváno pro rybolov (250 t ročně) a lodní dopravu.

32.3 ZÁVĚR

Na trase Vilnius-Tartu o délce 550 km se lze zastavit na různě zajímavá místa. Může se zde zavítat do historicky významných měst (Valga) a poznat charakter měst podle etnického či náboženského složení obyvatelstva (Ekmerge, Panevěžys), objevit původní architekturu (Trakai), navštívit dochovalé kostely (Ligatne, Silgulta, Valga) a hrady (Ligatne, Trakai, Bauska). Příroda se chlubí národními parky (HNP Trakai, NP Gaujas, NP Karula) a jejich rozmanitými tvary povrchu, typu vegetačního pokryvu, fauny a bioty za přítomnosti velkých ploch jezer i mimo národní parky (Virecké jezero).

ZDROJE:

- Trakai historical national park. [online]. [cit. 2013-05-11].
Dostupné z: <<http://www.seniejitrakai.lt/about-park/>>
- Ukmerge district municipality. [online]. [cit. 2013-05-11].
Dostupné z: <<http://www.ukmerge.lt/>>
- Panevěžys city municipality. [online]. [cit. 2013-05-11].
Dostupné z: <<http://www.panevezys.lt/en/about-city.html>>
- Castle and museum. [online]. [cit. 2013-05-11].
Dostupné z: <<http://www.panevezys.lt/en/about-city.html>>
- Cestovní kancelář Goeps. [online]. [cit. 2013-05-11].
Dostupné z: <<http://www.geops.cz/zajezdy/informace-podrobne/narodni-park-gauja/>>
- Valmiera+. [online]. [cit. 2013-05-11].
Dostupné z: <<http://visit.valmiera.lv/en/content/about-valmiera>>
- Visitestonia. [online]. [cit. 2013-05-11].
Dostupné z: <<http://www.visitestonia.com/en/holiday-destinations-in-estonia/city-guides-estonia/guide-to-valga-town-ancient-and-modern>>
- RMK. [online]. [cit. 2013-05-11].
Dostupné z: <<http://www.rm.ee/subject-headings/for-hikers/national-parks/karula-national-park>>
- Karula national park. [online]. [cit. 2013-05-11].
Dostupné z: <<http://www.keskkonnaamet.ee/karula-eng/national-park/>>
- Presseurop. [online]. [cit. 2013-05-11].
Dostupné z: <<http://www.presseurop.eu/cs/content/article/505291-valga-valka-se-lisi-vic-nez-pismenem>>
- Võrtsjärv. [online]. [cit. 2013-05-11].
Dostupné z: <<http://www.vortsjarv.ee/tourism>>

ZDROJE OBRÁZKŮ:

- Obr. 2 : <<http://www.bauskaspils.lv/en/castle-and-museum>>
Obr. 3: <<http://spoki.tvnet.lv/latvijas-patriots/15-lietas-kas-Latvija-ir-super/106718>>
Obr. 4: <<http://www.latvia.travel/en/sight/st-simon-church-valmiera>>
Obr. 5: <http://www.tripadvisor.es/LocationPhotos-g778006-Valga_Valga_County.html#63893026>

33 TARTU – CHARAKTERISTIKA MĚSTA

Bc. Richard Bystřický (GÚ PŘF MU)

33.1 ÚVOD

Město je se svými 101 000 obyvateli druhým největším městem Estonska. Tartu leží 185 kilometrů jižně od hlavního města Tallinn a město je tak považováno za centrum jihu Estonska. Městem protéká řeka Emajogi, která zároveň spojuje dvě největší estonská jezera. Řeka protéká městem v délce 10 kilometrů. Tartu je často považováno za vzdělanostní a kulturní centrum Estonska, protože ve městě má své sídlo nejstarší estonská univerzita. Historie města spadá až do 11. století.

Obr. 70 Vlajka města Tartu

Obr. 71 Lokace města Tartu

33.2 HISTORIE MĚSTA

První písemná zmínka o existenci osídlení se datuje do roku 1030 v kronikách Kyjevské Rusi. V tomto roce byla kyjevským knížetem Jaroslavem I. vypálena původní dřevěná pevnost Estů, která nesla jméno Tarbatu a na jejím místě vystavěna kamenná pevnost, která byla nazvána Jurjev. V roce 1224 dobyli Jurjev rytíři Řádu mečových bratří. Pod vládou křižáků se Tartu v pozdním středověku stalo důležitým obchodním centrem. Bylo členem hanzy a sídlem biskupství. Tak jako v celém Livonsku byla městská elita převážně německá.

V 16. století přešlo Livonsko a s ním i Tartu pod nadvládu Polska. Po vypuknutí švédsko-polské války, ve které bylo Polsko poraženo, připadlo Tartu Švédsku.

Po podpisu Nystadské smlouvy v roce 1721 město připadlo carskému Rusku. Během 18. století padlo mnoho středověkých památek za obětí požárů a město bylo obnoveno v pozdně barokním a neoklasickém stylu. Během druhé poloviny 19. století v době národního obrození se Tartu stalo významným estonským kulturním centrem.

Politici představitelé Estonců využili chaosu konce první světové války v roce 1918 k vyhlášení samostatné Estonské republiky. Sovětské Rusko se pokusilo tento vývoj zvrátit následnou invazí, ale v estonské osvobozené válce bylo nakonec poraženo a v únoru 1920 podepsalo v Tartu s Estonskem mírovou smlouvu, v němž se navždy vzdalo všech územních nároků vůči Estonsku.

Sovětský svaz již v roce 1940 porušil tartskou mírovou dohodu novým útokem na Estonsko, jemuž republika podlehla. Po krátkém intermezzu nacistické okupace se roku 1944 vrátili do země, a tím i do Tartu sověští okupanti. Město během válečných let utrpělo těžké škody. V období sovětské okupace bylo Tartu pro cizince uzavřeným městem, neboť na předměstí ležela důležitá sovětská letecká základna (nyní se na někdejších ranvejích nachází rozlehlý autobazar). V této době se také počet obyvatel téměř zdvojnásobil z původních 57 000 na více než 100 000.

Po obnovení nezávislosti v roce 1991 se Tartu stalo opět intelektuálním a kulturním centrem Estonské republiky. Celý střed města včetně univerzity prošel rozsáhlou rekonstrukcí, která pomohla Tartu obnovit bývalou krásu.

33.3 VÝZNAMNÉ PAMÁTKY MĚSTA

Většina památek v historickém středu města pochází z období před získáním nezávislosti, kdy vyšší a střední třídu tvořilo převážně německy mluvící obyvatelstvo. Nejvýznamnějšími pamětihodnostmi jsou luteránský kostel svatého Jana, městská radnice z 18. století, budova univerzity, zbytky katedrály z 13. století, botanická zahrada, hlavní nákupní třída a budovy v okolí radničního náměstí.

Obr. 72 Zbytky katedrály ze 13. století

Obr. 73 Radnice města Tartu

33.4 SAMOSPRÁVA

V čele města je 49 zastupitelů, kteří jsou voleni občany na čtyřleté období. Nejvyšší výkonnou funkcí města je primátor a pět náměstků. Současný primátor je ve své funkci již sedm let.

33.5 EKONOMIKA

Město je známé jako univerzitní město, avšak Tartu má také těžký průmysl. Od začátku 21. století spousta společností z IT sektoru a ze sektoru high-tech technologií buduje své pobočky právě v Tartu. Tyto společnosti využívají absolventy z univerzity, která sídlí ve městě. Příklady těchto společností může být Skype, Playtech Estonia, Webmedia či Tarkon.

33.6. ZÁVĚR

Město Tartu má díky své bohaté historii co nabídnout především jednodenním návštěvníkům. Městu se daří využívat potenciál univerzity, která je v rámci pobaltského prostoru poměrně uznávaná. Město nemůže přímo konkurovat ekonomické pozici hlavního města země Tallinnu, avšak může město Tallinn vhodně doplňovat.

ZDROJE

- Oficiální stránky města Tartu dostupné na:
<http://www.tartu.ee/?lang_id=2>
- Visitestonia, internetový průvodce dostupný na:
<<http://www.visitestonia.com/en/holiday-destinations/city-guides/tartu-tartu-university>>
- Wikipedia, The Free Encyclopedia dostupná na:
<<http://en.wikipedia.org/wiki/Tartu>>

34 TALLINN – CHARAKTERISTIKA MĚSTA

Bc. Tomáš Vintř (RG PŘF UP)

34.1 ÚVOD

Estonská metropole Tallinn bývá označována za perlu Baltského moře nebo Florencii Severu. Rozkládá se na severním pobřeží Estonska při Finském zálivu. Rozloha činí 159 km². Počet obyvatel hlavního města dosáhl téměř 426 000. Na jihu města se nachází jezero Ülemiste, což je hlavní zdroj pitné vody. Zajímavostí Tallinnu je i to, že se zde nenachází žádné významné řeky, pouze menší vodní tok Piritu. Díky 59,5° s. š. jsou zde velmi krátké zimní dny a letní dny naopak dlouhé s typickými bílými nocemi. Klima je zde mírně chladné přímořské. Nejchladnější měsícem je únor, kdy teplota klesá na -4,3 °C. V červenci pak průměrná teplota dosahuje 17 °C. Přestože se jedná o přímořské město, roční srážkový úhrn dosahuje 600 mm (*Velký atlas Světa*).

34.2 CHARAKTERISTIKA MĚSTA

34.2.1 Historie

První zmínky o městě, konkrétně o tvrzi Toompea, pocházejí z poloviny 11. stol. Na počátku 13. stol. oblast dobyli Dánové a zavedli zde křesťanství. Dánové město pojmenovali Revel a vybudovali zde nové hradiště. Odtud údajně pochází i současný název města, v estonštině totiž *Taani-linn* znamená *dánské hradiště*. Rychle rostoucí město získává po městských privilegiích také statut hanzovního města roku 1285 a budovalo si významnou pozici v námořním obchodu. Město tvořilo důležitou křižovatku mezi německými městy Baltského moře a Novgorodem (*Beneš, 1994*). Po problémech Dánska v zemi jejich severní državy i s Tallinnem odkupuje Řád německých rytířů (Livonská větev). Poté co roku 1525 přijalo město luteránství, moc Livonských rytířů oslabilo a po 25 - leté válce se k moci dostali Švédové. Úpadek Hansy v následujícím století udělal z Tallinnu pouze provinční švédské město. Již v následující Severní válce (1710) padlo město do područí Ruska a zůstalo v něm až do roku 1918, kdy Estonsko vyhlásilo nezávislost (*Hroch, 1994*). Tallinn se 160 000 obyvateli se stal hlavním městem. Během druhé světové války bylo město okupováno jak Sověty, tak Německem. Po připojení k Sovětskému svazu v roce 1944 se stal Tallinn hlavním městem Estonské SSR a byl jím až do roku 1991, kdy se Estonsko osamostatnilo.

34.2.2 Administrativní členění a obyvatelstvo

Až do roku 1878 byl Tallinn rozdělen na Dolní město a hradní čtvrť Toompea. Ve 20. století bylo město několikrát správně přetvořeno. V roce 1991 byl zaveden současný samosprávní systém o osmi městských částech (viz. obr. 75). V roce 2009 byla schválena zastupitelstvem města administrativní změna. Má dojít ke zrušení samosprávných částí, které mají být nahrazeny 10 správními obvody (*ERR*).

Přesný počet obyvatel činí 425 974 k 1. 5. 2013 (*Tallinna elanike arv*). Ještě v 80. letech bylo obyvatel Tallinnu přes půl milionu a více než polovinu tvořili Rusové, ovšem po rozpadu SSSR jich velká část odešla právě do Ruska. Zajímavostí je, že Tallinn měl při vstupu do EU v roce 2004 nejvyšší podíl státních příslušníků (22 %) ze zemí mimo EU ze všech členských hlavních měst EU.

Hlavním jazykem je estonština (50,1 % mluvčích), ale velké zastoupení zde má stále ruská populace (46,7 %) (*Tallinn arvudes 2011*).

34.2.3 Ekonomika a doprava

Tallinn se v posledních letech zaměřuje na nové informační technologie. Právě v Tallinnu se v minulosti zrodil SKYPE. Sídli zde také vývojové centrum telefonní společnosti TeliaSonera. V tomto ohledu je občas nazýván jako Baltský Silicon Valley. Z tradičních průmyslových odvětví je zde významný strojírenský, textilní či potravinářský průmysl. V Tallinnu se koncentruje přes 50 % estonského HDP. V porovnání s EU (EU=100 %) je to 115 %, zatímco HDP celého Estonska je 72 % (*EUROSTAT, 2004*). Obrovský význam má v tomto ohledu přístav, který patří k největším z hlediska plochy i přepraveného materiálu v celém Baltském moři. Z Tallinnu vybíhá i síť trajektové dopravy. Pravidelné linky jezdí do Helsinek, Mariehamnu (na Ålandech), Stockholmu a do Petrohradu.

Dálniční síť není příliš hustá, za zmínku ovšem stojí evropská silnice E67 vedoucí z Helsinek do Prahy. Železniční dopravu poskytuje z velké části soukromá společnost Edelaraudtee a Estonské státní dráhy. Probíhá rozsáhlá elektrifikace a výstavba nové tratě spojující Pobaltské metropole s Varšavou a zbytkem EU. V Tallinnu se rovněž nachází mezinárodní letiště Lennart Meri Tallinna lennujaam, které ovšem z hlediska přepravy nedosahuje takového významu jako přístav. Do Helsinek kromě trajektu odlétá navíc každou hodinu vrtulník finské společnosti Copterline, který za 18 minut přepraví 12 pasažérů.

34.2.4 Cestovní ruch a památky

Město se snaží všemožně otevřít světu ať už bohatou nabídkou historických památek, služeb nebo výletních plaveb. Tallinn je také oblíbeným místem Finů, kteří sem jezdí nakupovat potraviny a alkohol, které jsou zde levnější. Historické jádro je navíc od roku 1997 na seznamu světového dědictví UNESCO. Tallinn se řadí k městům s nejzachovalejšími historickými památkami v Evropě. Většina jich je umístěná ve Starém Městě (Vanalinnu). Hanzovní Staré Město lemují hradby. Z původních 2,5 km se dochovalo 1850 m hradeb a 26 bašt, nejznámější jsou *Tlustá Markéta* a *Pohled do kuchyně*. Centrálním místem je Radniční náměstí (Raekoja plats), kam se sbíhají všechny hlavní ulice. Nachází se zde i pravděpodobně nejdéle fungující evropská lékárna Raapteek, o které je zmínka již z roku 1422. Ze sakrálních staveb je nejvýznamnější kostel sv. Mikuláše (Niguliste Kirik).

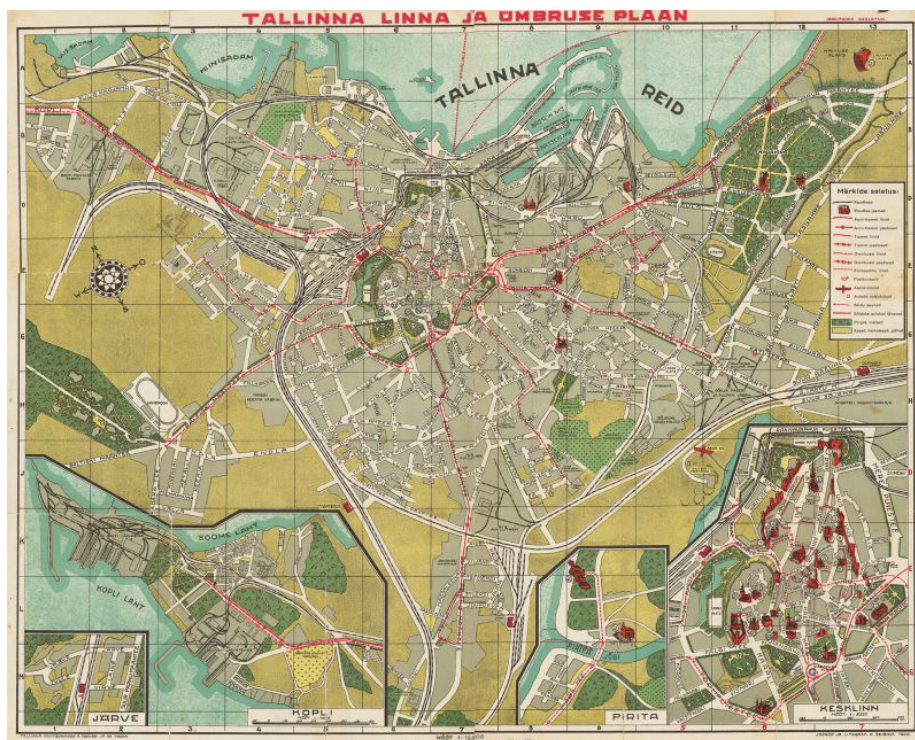
Toompea neboli Katedrální hora je středověká čtvrť na vápencovém podloží. Kromě významných historických staveb jako jsou luteránská katedrála Panny Marie (Toomkirik), Malý hrad (Väike linnus) nebo pravoslavná katedrála Alexandra Něvského se zde nachází většina vládních institucí a ambasády.

Poslední významnou částí je největší Tallinnský park Kadriorg ve francouzském stylu, kde vyrostl v 18. století za vlády Petra Velikého letní carský palác, dnes sloužící jako sídlo prezidenta (*Velký atlas Světa a Tallinn*).

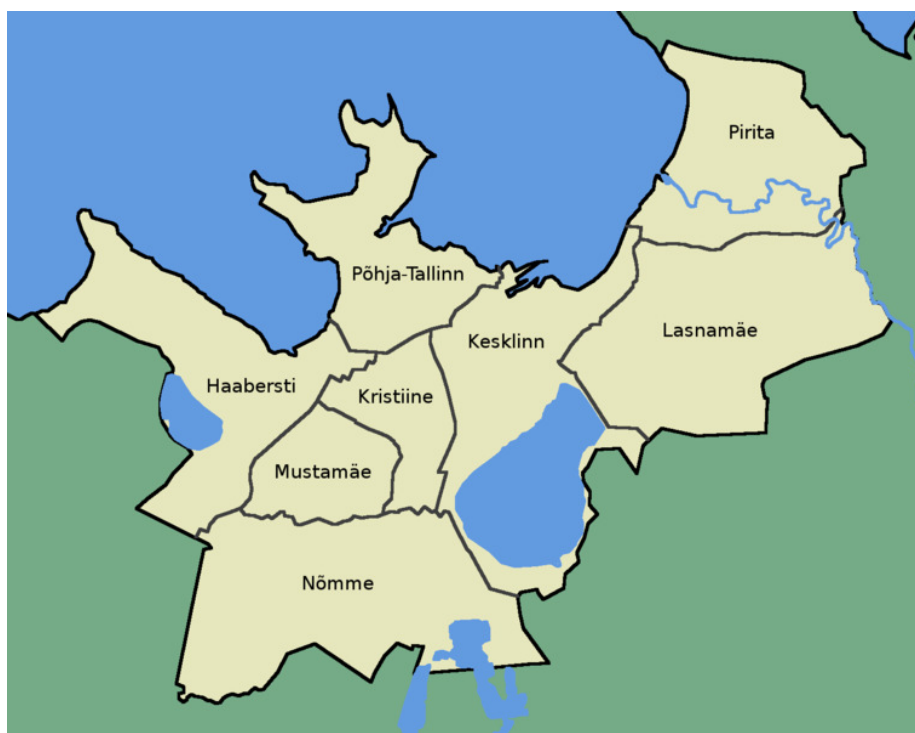
34.3 ZÁVĚR

Tallinn je metropole s historickou hanzovní tradicí, směsí kulturních luteránských i pravoslavných památek, moderní architekturou, řadou divadel, muzeí a také univerzit. Stejně tak obyvatelstvo je různorodé od ugrofinských Estonců po východoslovanské Rusy. Pro tamní obyvatele je důležité jako přístavní město, díky kterému se propojuje s okolními státy a má v Baltském moři

silnou pozici. Celkově lze říci, že Tallinn se snaží být moderním městem Evropy a EU po vzoru nedalekých Helsinek.

Obr. 74 Plán města Tallinn okolo roku 1930 (Vanu Linnaplaane: *Tallinn*).

Obr. 75 Administrativní členění Tallinnu (Wikipedia: *Tallinna linnaosad*).

ZDROJE

- BENEŠ, Z. (1994): *Dějiny středověku*, ALBRA & SPL - Práce: Praha.
- edice Velký atlas Světa (2006): Městské aglomerace: *Tallinn*, Česká media AMERCOM: Praha.
- HROCH, M. (1994): *Dějiny novověku*, ALBRA & SPL - Práce: Praha.
- ERR: *Tallinna volikogu otsustas linnaosad kaotada* [cit. 2013-05-26]. Dostupný na: <<http://uudised.err.ee/index.php?06155374>>.
- EUROSTAT: *Statistical yearbook 2004* [cit. 2013-05-26]. Dostupný na: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-AF-04-001/EN/KS-AF-04-001-EN.PDF>.
- Tallinn [cit. 2013-05-26]. Dostupný na: <<http://www.tallinn.ee/>>.
- Tallinn: *Tallinn arvudes 2011* [cit. 2013-05-26]. Dostupný na: <<http://www.tallinn.ee/est/g2677s56143>>.
- Tallinn: *Tallinna elanike arv* [cit. 2013-05-26]. Dostupný na: <<http://www.tallinn.ee/Tallinna-elanike-arv>>.
- Vanu Linnaplaane: *Tallinn* [cit. 2013-05-26]. Dostupný na: <http://www.nlib.ee/html/digi/linnakrt/kaart3_9s.jpg>.
- Wikipedia: *Tallinna linnaosad* [cit. 2013-05-26]. Dostupný na: <http://cs.wikipedia.org/wiki/Soubor:Tallinna_linnaosad.png>.

35 RIGA – CHARAKTERISTIKA MĚSTA

Bc. Jiří Tomášek (KG PŘF UP)

35.1 ÚVOD

Riga, jakožto hlavní město Lotyšska, se nachází v Rižském zálivu při ústí řeky Daugavy neboli Západní Dviny. Na rozloze 304,05 km² žije okolo 700 000 obyvatel (699 203 k 31. 12. 2012) a činí tak Rigu i největším městem Pobaltí.³⁹

Právě díky své poloze byla osídlena již od pravěku, protože představovala křižovatku mezi východem a západem i severem a jihem. Samotná historie města započala již v roce 1201, založením hradu biskupem Albertem. Riga se hned poté stala hlavním cílem při nájezdech řádů německých rytířů, kteří směřovali do zbylých částí Pobaltí. Postupem času se však jejich vliv vytrácel. Vládu ještě nakrátko převzali Poláci a Švédové a poté už Riga připadla Rusku. První velký rozmach je datován do 2. poloviny 19. století, kdy bylo město napojeno na železnici a s tím souvisela i nová výstavba, včetně založení Univerzity. Počátkem 20. století se Riga stala největším ruským přístavem, zaměřujícím se především na vývoz obilí do Západní Evropy. Současně se stala i jedním z průmyslových center Ruska v čele s podnikem na gumové výrobky Provozník, jenž patřil mezi největší v Evropě. V období 2. světové války se sem soustředila nacistická okupace, což znamenalo vyhlazení zdejší významné židovské komunity. Opětovným centrem dění se pak Riga stala během lotyšského povstání proti SSSR.⁴⁰

Historické centrum města je zapsáno na seznamu UNESCO. Vyznačuje se především secesní architekturou, ovšem najdou se zde například i středověké sakrální objekty. Díky určité podobnosti lze pak Rigu přiřadit k městům jako Barcelona, Petrohrad či Vídeň. Průmysl je aktuálně zastoupen zejména strojírenským, dřevozpracujícím a potravinářským odvětvím. Riga představuje také významný dopravní uzel v rámci silniční, železniční i lodní dopravy a disponuje také největším letištěm v Pobaltí.⁴¹

35.2 VLASTNÍ SDĚLENÍ

Rigu, kterou můžeme označit za hlavní metropoli celého Pobaltí, charakterizují především její architektonické památky. Jak už bylo výše uvedeno, historické centrum města (též stará Riga, ležící na pravém břehu Daugavy) je zapsáno na seznamu kulturního dědictví a nejznámější stavby by si tak při své návštěvě neměl nechat ujít žádný z turistů.

³⁹ Datubazes. *Latvijas statistika* [online]. c 2013 [cit. 2013-05-23]. Dostupné z:

<http://data.csb.gov.lv/DATABASE/ledz/databasetree.asp?lang=16>

⁴⁰ Riga. *Pobaltí.net* [online]. c 2006 [cit. 2013-05-23]. Dostupné z: <http://www.pobalti.net/lotyssko/riga.html>

⁴¹ Lotyšsko. *Ministerstvo zahraničních věcí ČR* [online]. c 2013 [cit. 2013-05-23]. Dostupné z:

http://www.mzv.cz/jnp/cz/encyklopedie_statu/evropa/lotyssko/

35.2.1 Vybrané památky Rigy

Dóm na Katedrálním náměstí:

Jedná se o románskou katedrálu a zároveň největší kostel v Pobaltí. Pochází již z 1. poloviny 13. století a největší její zajímavostí je absence křížů na jednotlivých věžích. Namísto nich jsou kříže obsazeny kohouty. Ti mají podle pověr za úkol odhánět zlé duchy.

Rižský hrad:

Založen byl roku 1330, kdy jej postavili němečtí rytíři. Dnes zde sídlí lotyšský prezident a najdeme zde i muzeum lotyšské historie, muzea divadla, hudby či literatury.

Dům Černohlavců:

Tato památka, pocházející ze 14. století, je ukázkou gotického slohu. Dříve sloužil členům obchodního spolku a podle pokrývek jejich hlav byl i pojmenován. Citelné škody utrpěl při bombardování ve 2. světové válce, ale u příležitosti 800. výročí založení města byl zrenovován do současné podoby.

Kostel sv. Petra:

Jeho dominanci v centru Rigy ztělesňuje jeho dřevěná věž měřící 123 m. Původní dřevěná věž, která shořela ve 2. světové válce, byla dokonce nejvyšší v Evropě.

Dalšími významnými památkami jsou např. kostely sv. Jana a Jakuba, Prašná věž nebo skupina tří historických domů pojmenovaných „Tři bratři“.⁴²

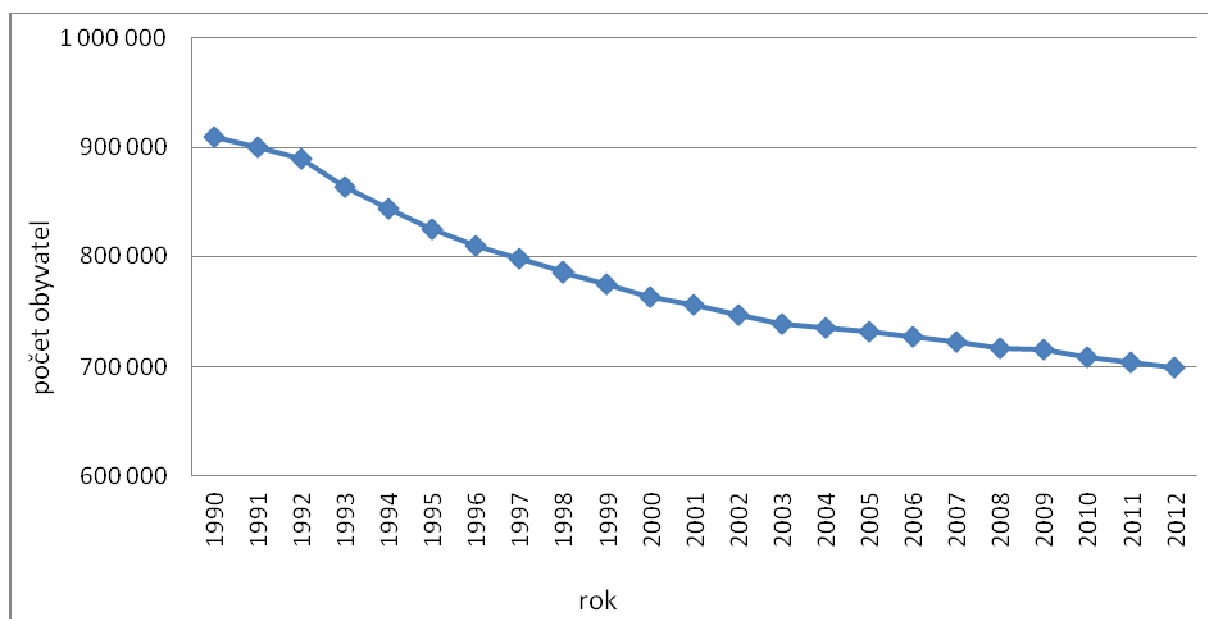
35.2.2 „Česká stopa“ v Rize

Každý český návštěvní Rigy by měl zbystřit v okamžiku, kdy kolem něj bude projíždět trolejbus či autobus městské hromadné dopravy. Jejich velká část totiž pochází z České republiky. Jedná se o vozy plzeňské Škody holding a Karosy Vysoké Mýto. Nejnovější dodávka se týkala typů nízkopodlažních trolejbusů Škoda 24 Tr Irisbus. vedle nich zde jezdí i dalších více než 200 trolejbusů Škoda a také starší typy autobusů. V rámci tohoto posledního společného projektu zmíněných společností zajišťuje Karosa karosérii modelové řady City Bus se speciální ochranou zabraňující rzi. O celý zbytek vozu se pak stará společnost Škoda. Tato zakázka byla realizována zejména prostřednictvím rižské kanceláře České agentury na podporu obchodu Czech Trade. Po tomto úspěšném obchodu mají v nejbližších letech proniknout české trolejbusy i do dalších částí Pobaltí.⁴³

⁴² Riga. *Česko-lotyšský klub* [online]. c 2013 [cit. 2013-05-23]. Dostupné z: http://www.lotysko.unas.cz/clk/informace_o_lotysku/riga.htm

⁴³ Trolejbusy u Baltu. *E15.cz* [online]. c 2013 [cit. 2013-05-23]. Dostupné z: <http://euro.e15.cz/archiv/trolejbusy-u-baltu-793657>

35.2.3 Úbytek obyvatelstva

Obr. 76 Vývoj počtu obyvatel v Rize po roce 1990, zdroj: Latvijas statistika

Výše uvedený graf znázorňuje neustálý úbytek počtu obyvatel hlavního města od roku 1990. Zlomovým momentem byl rok 1991, kdy došlo po rozpadu SSSR k emigraci etnických Rusů. Část obyvatel potom odešla do Irska či Velké Británie. Dalším negativním faktorem nesoucím podpis na současném trendu je nízká porodnost. Zajímavé je také procentuální zastoupení Lotyšů, které činí pouze 43 %. Téměř stejný podíl pak tvoří Rusové. Ovšem při srovnání na celostátní úrovni je Lotyšů 59 % a Rusů pouze 28,5 %.⁴⁴

35.3 ZÁVĚR

Riga bezesporu patří mezi nejvyhledávanější cíle Pobaltské oblasti. Už pouhé zařazení historického jádra do seznamu světového kulturního dědictví UNESCO svědčí o jedinečnosti toho místa. Speciální podívanou pro českého návštěvníka pak může představovat přítomnost tramvají českého původu. Ovšem jako každá mince má svůj rub a líc tak i Riga čelí nejružnějším problémům, které mohou být často oku turistů skryty. Vedle současné hospodářské recese, která nutí řadu občanů dojíždět za prací třeba až do skandinávských zemí, je to i celkový úbytek obyvatelstva. Tento trend trvající od rozpadu SSSR se zatím nepodařilo podchytit a hranice populace spadla už pod 700 000 obyvatel.

⁴⁴ About Riga. *Articles.portal-tol.com* [online]. c. 2013 [cit. 2013-05-23]. Dostupné z: <http://articles.portal-tol.com/english-language-cs/Riga>

ZDROJE

- About Riga. *Articles.portal-tol.com* [online]. c 2013 [cit. 2013-05-23]. Dostupné z: <http://articles.portal-tol.com/english-language-cs/Riga>
- Riga. *Česko-lotyšský klub* [online]. c 2013 [cit. 2013-05-23]. Dostupné z: http://www.lotysko.unas.cz/clk/informace_o_lotysku/riga.htm
- Trolejbusy u Baltu. *E15.cz* [online]. c 2013 [cit. 2013-05-23]. Dostupné z: <http://euro.e15.cz/archiv/trolejbusy-u-baltu-793657>
- Databases. *Latvijas statistika* [online]. c 2013 [cit. 2013-05-23]. Dostupné z: <http://data.csb.gov.lv/DATABASE/ledz/databasetree.asp?lang=16>
- Lotyšsko. *Ministerstvo zahraničních věcí ČR* [online]. c 2013 [cit. 2013-05-23]. Dostupné z: http://www.mzv.cz/jnp/cz/encyklopedie_statu/evropa/lotysko/
- Riga. *Pobaltí.net* [online]. c 2006 [cit. 2013-05-23]. Dostupné z: <http://www.pobalti.net/lotysko/riga.html>

36 KLAJPEDA – CHARAKTERISTIKA MĚSTA

Bc. Martin Spáčil (KG PŘF UP)

36.1 ÚVOD

Klaipeda je se 165 tisíci obyvateli (2011) třetí nejlidnatější litevské město (1. Vilnius, 2. Kaunas). Město, jež se rozkládá na ploše 98 km², leží při ústí řeky Dane na pobřeží Baltského moře v západní části Litvy. Město má protáhlý půdorys ve směru sever-jih (severní část na břehu Baltského moře, jižní část na břehu Kurského zálivu). Jedná se o nejsevernější nezamrzající přístav v Baltském moři, který je současně jediným námořním přístavem v Litvě. I když se jedná o přístavní město, volné moře odsud nelze spatřit, neboť město leží přímo naproti Kuršské kose (v nejužším místě Kuršského zálivu). Klaipeda je důležitým administrativním, politickým a kulturním centrem. Je centrem Klaipedského kraje (Klaipeda tvoří městský okres). Ve městě sídlí ředitelství Národního parku Kuršská kosa a Přímořského regionálního parku.

Obr. 77 Letecký snímek Klaipedy (posse-openits.eu)

36.2 KLAJPEDA

Prvními osadníky na dnešním území Klaipedy byly baltské kmeny, které přišly již zřejmě kolem 7. století. Roku **1252** založili křižáci s kuronským biskupem hrad Memelburg jako opěrný bod pro další tažení. **Memel** osídlili lidé z Holštýnska, Lübecku a Dortmundu (Memelu se přezdívalo Neudortmund) a stal se metropolí kuronské diecéze. Městská práva získal v polovině 13. století. Litevská armáda roku 1323 město dobyla a hrad obklíčila. Křižáci vyjednali příměří, ale litevské útoky pokračovaly a bránily rozvoji. Dohoda z roku 1422 stabilizovala hranice mezi řádovými rytíři a Litevci. Memel zůstal **součástí Pruska** a posléze **Německa** až do roku 1919. Zdejší hranice tak zůstala nezměněna 500 let, což je v Evropě docela rarita. V 16. století Memel přijal luteránství a nastoupil éru prosperity. Počátkem 18. století byl Memel jednou z nejmocnějších pevností v Prusku.

Přesto ji však roku 1757 dobyla ruská armáda a na pět let zabrala. Poté začala pevnost chátrat, ale rozvoj Memelu pokračoval. Díky zdejším volným celním regulím a vysokým poplatkům v Rize se angličtí obchodníci ve 2. pol. 18. století přesunuli právě sem a zakládali pily. Zpracování dřeva zajistilo městu příjem a stabilitu na více než sto let.

Během napoleonských válek se město stalo dočasnou metropolí Pruska, v letech 1807-08 zde sídlil **král Friedrich Vilém III.** s celým dvorem. Po sjednocení Německa v roce 1871 se Memel stal nejsevernějším a nejvýchodnějším městem říše. Hlavním odvětvím zůstávalo zpracování dřeva. V 2. pol. 19. století sloužil Memel rovněž jako centrum vydávání litevských knih v latince (odsud se pašovaly do Litvy, kde byly carským Ruskem zakázány). Roku 1910 žilo na území Memelu 150 tisíc lidí, z toho jen necelá polovina z nich přiznala jako svůj první jazyk litevštinu. Městu, přístavu i blízkým vesnicím dominovali Němci. Po první světové válce se z oblasti Memelu stal spojenecký protektorát, spravovaný místním sněmem pod dohledem francouzského komisaře. V lednu **1923 Litva** na Memel **zaútočila** se zbraněmi, které ji dodali Němci. Anexe města, **přejmenovaného na Klajpedu**, a okolního území s početnou německou populací prospělo litevské ekonomice (30 % podíl regionu na hospodářské produkci země). To se změnilo roku 1933, když nacisté uvalili na oblast sankce. Meziválečné období poznamenala animozita mezi původními obyvateli a okupujícími Litevci. 20. března 1939 doporučil nacistický ministr zahraničí ultimátum: „**Odevzdejte nám Memel!**“. Litva se podrobila výměnou za právo užívat přístav a večer 22. března region postoupila Německu. **Hitler** čekal na bitevní lodi, ráno vplul do přístavu a pronesl projev z balkónu divadla.

Jak se na přelomu let 1944 a 1945 přibližovala fronta, němečtí obyvatelé začali město opouštět, zbylí byli později vyhnáni nebo zavražděni. Rudá armáda **dobyla město 28. ledna 1945**. Z Klajpedy se stala největší rybářská základna evropské části SSSR. Po válce přišlo mnoho obyvatel, kromě Litvy i z Ruska, Běloruska a Ukrajiny. Mezi litevskými městy nad 100 tisíc obyvatel má Klajpeda dodnes nejvyšší procento lidí, jejichž **rodným jazykem je ruština**. Do 70. let bylo město důležité z ekonomického hlediska, kultura byla potlačována. Až na začátku 80. let se začaly rozvíjet další aktivity, například došlo k obnovení Mořského festivalu. V roce 1991 vznikla univerzita.

Město příliš neoplývá památkami, ovšem procházka starým centrem navodí pocit dávných časů. Jeho půdorys se v podstatě nezměnil 500 let, ani velký požár v roce 1854 nenarušil šachovnicové uspořádání uliček. Staré město se rozkládá na levém břehu řeky Dane. Německou minulost evokují hrázděné domky a přilehlé řemeslnické dvorky. Srdcem starého města je náměstí Teatro aikšte. Uprostřed jej zdobí kašna se sochou hrdinky básně Ännchen von Tharau, velmi známé v německém světě. Nejhezčí budovou na náměstí je divadlo z 18. století, později přestavěné neoklacidistně. V přilehlých uličkách nalezneme starobylé hrázděné domy z 18. století. Ve městě nalezneme také několik muzeí (Muzeum hodin, Hradní muzeum). Symbolem města se stala plachetnice **Meridianas**. Loď z roku 1948, která kotví na řece Dane, sloužila původně k výcviku námořníků, později se proměnila v restauraci.

Na současné složení obyvatelstva měl rozhodující vliv zlom v lednu roku 1945, kdy vojáci Rudé armády ve městě našli jen **6 lidí**. V prvním poválečném sčítání občanů města bylo zaregistrováno jen 28 obyvatel. Po válce bylo město od základů zabydlováno. Většina přistěhovalců byli rusky mluvící obyvatelé původem z Ruska a dalších republik tehdejšího SSSR, kteří byli nábořem vysláni pracovat v podnicích obnovovaného i nově tvořeného průmyslu. Do konce sedmdesátých let dvacátého století většinu obyvatelstva Klajpedy tvořili Rusové, od začátku osmdesátých let začali postupně převažovat Litevci. Z posledního sčítání lidu v roce 2011 vyplývá, že 74 % obyvatel města tvoří Litevci, 20 % Rusové, 2 % Ukrajinci.

36. 3 ZÁVĚR

Klaipeda patří k nejvýznamnějším městům Litvy. Leží na pobřeží Baltského moře a díky výhodné geografické poloze se stala důležitým strategickým místem. Křižáci v roce 1252 založili hrad Memel (jméno Klaipeda město dostalo až ve 20. letech 20. století). Město bylo vždy součástí území, na kterém se mluvilo německy. Jednu dobu zde sídlil i pruský císař. Po sjednocení Německa v roce 1871 se Memel stal nejvýchodnějším a nejsevernějším městem říše. V roce 1923 získali město Litevci, ale Hitler jej získal zpět na stranu Němců. Po válce se důležitý přístav začal znovu rozvíjet. Město osidlovalo z velké části ruské obyvatelstvo. I díky tomu zde nalezneme četnou ruskou menšinu. Klaipeda si však i nadále zachovala ráz obchodního města, ve kterém je dodnes patrný německý vliv.

ZDROJE

- DRAŽAN, J., POLÁKOVÁ, A.: Litva; Lotyšsko; Estonsko: podrobné a přehledné informace o historii, kultuře, přírodě a turistickém zázemí pobaltských republik. Praha: Freytag & Berndt, 2008. 324 s.
- WILLIAMS, N., HERRMANN D., KEMP, C.: Estonsko, Lotyšsko, Litva. Praha: Svojtka & Co, 2004. 393 s.
- *Klaipėdos savivaldybė* [online]. 2013. [cit. 2013-05-30]. Dostupné z WWW:< <http://www.klaipeda.lt/lit/I-pradzia>>.
- Wikipedia: *Klaipeda* [online]. 2013. [cit. 2013-05-30]. Dostupný z WWW: <<http://en.wikipedia.org/wiki/Klaip%C4%97da>>.

37 KURSKÁ / KURŠSKÁ KOSA

Bc. Jonáš Gazdík (KG PŘF UP)

37.1 ÚVOD

Jedná se o 98 kilometrů dlouhý a úzký výběžek či šíji při pobřeží Baltského moře, vybíhající na severovýchodě z Kaliningradského poloostrova a oddělující Kurský záliv, kam ústí řeka Němen. Nejuzší místo kosa má pouze 400 metrů a naopak nejširší potom 3,8 kilometrů. V literatuře se můžete setkat s názvem Kurská, nebo dokonce Kuronská kosa. Tento přírodní úkaz vznikl před 6000 lety, kdy naplavovaný písek nahromaděný u pobřeží mořskými proudy navršily časté větry do dun o výšce až 100 metrů. Vznikl tenký pruh pevniny, táhnoucí se od litevské Klaipedy na severu až po Kaliningradskou oblast Ruska na jihu. Dnešní hranice jej protíná takřka v půli. Jedná se o písčné hory s výrazným rozhledem na volné moře a krajinu kolem. V širších místech se mezi dunami nachází jak pravá pouštní krajina, tak bažinatá místa s mokřadní vegetací i rozlehlé bory. Oblast spadá pod správu Národního parku Litevské republiky na severu a na jihu pod Národní park kaliningradské oblasti Ruska. Od roku 2000 je kosa zařazena na listinu světového dědictví UNESCO.

37.2 PŘÍRODNÍ CHARAKTERISTIKA

Poloha Národního parku odpovídá oceánskému podnebí s méně výraznými rozdíly mezi létem a zimou s tím, že při návštěvě mají turisté velkou šanci na skvělé počasí, protože se jedná o oblast s největším počtem slunečních dní v Litvě.

Až do 15. století území pokrývaly smíšené a listnaté lesy. Jejich vykácení přineslo nedožrnné následky. Destabilizované duny se daly znovu do pohybu díky tomu, že v cestě přestaly stát stromy a kořenové valy. Během 3 století překryly 14 rybářských vesnic a osad. Se zalesňováním se začalo až v roce 1825 a dnešní druhová skladba lesa je borová s menší příměsí bříz, dubů, líp a trnovníků akátů. Řadí se k těm Národním parkům, jejichž podobu v nemalé míře ovlivnil člověk, který svou činností napomohl k vytvoření rozsáhlé pouště, kterou ročně navštěvují dva miliony lidí. Přesto si uchovává jedinečné přírodní podmínky.

Písčné prostředí je velmi nestálé s nedostatečným množstvím živin a přesolené mořskou vodou, což nejsou příliš přívětivé podmínky pro rostlinstvo. Přesto zde najdeme téměř 1000 druhů cévnatých rostlin a stovky druhů lišejníků. Příkladem těchto slanomilných druhů rostlin jsou například vzácné: máčka přímořská nebo hvězdnička panonská. Z hlediska živočišných druhů je tato oblast bohatá na více než 200 zastížených druhů ptáků, které kosu využívají k hnízdění. Kuršská kosa je největší hnízdní kolonií volavky popelavé, ale také zde můžeme najít orla mořského nebo skalního, či bahňáky, kachny nebo racky. Kuršská kosa je typická jarními a podzimními milionovými tahy ptáků. Ze savců tu tvoří dominantu losi, srnci, prasata divoká, či vydry. Zajímavostí je, že díky pobřežní poloze jsou zde k vidění i tuleni, kromě velkého množství ryb.

37.3 ROZDÍLNÉ VYUŽÍVÁNÍ A SOUČASNÁ SITUACE

Před Kuršskou kosou stojí zásadní otázka; musí se rozhodnout, zda chce ze své krásy vytěžit co nejvíce, nebo si kouzlo zachovat i na úkor toho, že turistický ruch výrazně povadne. **Rusové**, jimž náleží jižní polovina písčného výběžku, nemusí řešit nic – existuje zde tajný vojenský prostor, ke kterému nejsou k dispozici ani mapy, natož turistický průvodce.

Zato v **Litvě** je situace o dost rozdílnější. Zatímco v přístavním městě Klaipeda je turistická propagace kosa velmi výrazná (prodej pohlednic a knih s fotografiemi písečných dun na každém rohu), když se člověk dostane k samotnému přírodnímu skvostu, může být dost zklamán. Písek křížuje jen krátká dřevěná lávka, z níž se odklonit je přísně zakázáno. Nejen za stanování či rozdělávání ohně, ale i za utrnutí květiny hrozí závažné pokuty. Duny se však pořád pohybují, v roce 2000 to bylo o více než pět metrů na sever. Velkou měrou se na tom podílejí právě návštěvníci, kterých se však Kuršská kosa nemíní vzdát. Cestovní ruch totiž místní obyvatele živí. Přestože ve zdejších osadách stále najdete dřevěné domky ověšené rybářskými sítěmi a udírny, kde se mořské plody připravují podle tradičního kurského receptu, hlavní příjmy má Kosa ze vstupného, z turistických atrakcí, hotelů a restaurací. Dokud jsou tady lidé, těžko se něco změní. Nicméně byť Kuršskou kosu křížují cyklostezky a silnice plné aut a výletních autobusů, snaha o ochranu přírody tu určitě je. Ostatně pokud správa zdejšího národního parku, vyhlášeného už v roce 1991, chce, aby sem mělo turisty co lákat i v budoucnu, nic jiného než o Kosu pečovat jí nezbývá. Objevily se teorie, podle kterých se má písečný výběžek „utopit“ v moři už za dvě stě let. Jediné, co ho může zachránit, je husté zalesnění.

37.4 ZÁVĚR

Dnešní situace využití a pojetí Kurské kosa z hlediska litevského severu a ruského jihu je velmi rozdílná a rozmanitá. Na jedné straně máme litevskou část, kde křehká příroda strádá, a kuršská letoviska žijí ze zájmu turistů. Kuršská laguna je zde znečištěná a pobřeží Baltu lemují sněhobílé (často nudistické) pláže přeplněné rekreanty. Na jaře a na podzim se zdejší vody bouří a vyplavují jantar, zkamenělou pryskyřici tolik typickou pro celé Pobaltí. Jen do staromódní Nidy, centra litevské části Kurské kosa, ležícího pár kilometrů od ruské hranice, se ročně vydá na padesát tisíc turistů.

Na druhé straně, Kuršská kosa v Kaliningradské oblasti Ruska, ve které je také vyhlášena od roku 1987, ovšem s tím rozdílem, že se zde jedná o tajný vojenský prostor. Na tuto část je velmi problematické se dostat, hlavně díky ruské vízové povinnosti.

Obr. 78 Písečný charakter Kuršské kosa se specializovanou pouštní vegetací (Michaela Košťálová, 2011)

Obr. 79 Dřevěná lávka napříč NP Kuršská kosa v Litvě (Matej Velek, 2011)

ZDROJE

- ANDĚRA, Miloš. *Národní parky Evropy*. Praha: Slovart, 2008. ISBN 978-80-7391-162-1.
- Ohrožená Kurská kosa. KOŠŤÁLOVÁ, Michaela. *lideazeme.cz* [online]. 2011 [cit. 2013-05-04]. Dostupné z: <<http://www.lideazeme.cz/clanek/ohrozena-kurska-kosa>>
- Kurská kosa. VELEK, Matej. *Photoextract.com* [online]. © 2005-2012 [cit. 2013-05-04]. Dostupné z: <<http://www.photoextract.com/cs/foto/305510.html>>

38 KALININGRADSKÁ OBLAST

Lucie Kudláčková (GÚ PŘF MU)

Obr. 80 Pozice Kaliningradské oblasti v Evropě

(Zdroj: <http://www.inkaliningrad.com/english/wp-content/uploads/2008/03/map-kaliningrad.JPG>)

38.1 ÚVOD

Kaliningradská oblast je nejmenší a nejzápadnější oblast Ruské federace, která leží na pobřeží Baltského moře. Území odděluje od zbytku Ruska pobaltské státy Litva a Lotyšsko. Kaliningradská oblast hraničí s Polskem a s Litvou. Jedná se tedy o exklávu. Hlavním městem je Kaliningrad cca se 404 tis. obyvateli. Celková rozloha činí 15 100 km². V roce 1998 zde žilo zhruba 926 tis. obyvatel. Úředním jazykem je ruština. Mezi významná města patří Kaliningrad, říční přístav Sovětsk, přístav Baltijsk. Pregola a Němen jsou největší řeky v této oblasti [1].

S Kaliningradskou oblastí je svázána i česká historie. V roce 1255 zde český král Přemysl Otakar II. při své křížové výpravě proti Prusům založil město Königsberg (Královec) neboli Kaliningrad. Ve městě se narodil významný německý filozof Immanuel Kant, který zde strávil část svého života a nějakou dobu zde i vyučoval. Město se jmenovalo do roku 1945 Königsberg, po zabrání území Sovětským svazem bylo město přejmenováno na Kaliningrad [2].

38.2 VLASTNÍ SDĚLENÍ

38.2.1 Historie

Území patřilo dříve do celku Východního Pruska. O region Pobaltí mělo vždy zájem mnoho států, jak Rusko, Polsko, tak i Německo. V roce 1939 Hitler a Stalin si tajným dodatkem rozdělili Evropu (tzv. pakt Molotov-Ribbentrop). Hitler rozpoutal válku napadením Polska, Rusko si zabralo Pobaltí. Rusko zahájilo čistky obyvatel, mnoho lidí bylo zabito, další byli posláni na Sibiř. Mnoho jich uteklo také do zahraničí.. Hitler v roce 1941 porušil tento tajný pakt a napadl Rusko. Pobaltí bylo osvobozeno od Rusů, mnoho z původních obyvatel to bralo jako vysvobození a podíleli se na čistkách Židů společně s Němci. V roce 1945 bylo území znovu anektováno Sovětským svazem. Německé obyvatelstvo velmi rychle uteklo. Ti, kteří nestihli utéci, byli vyhnáni nebo dokonce zabiti. Sovětský svaz do Kaliningradské oblasti poslal ruské obyvatele z jiných své země, aby toto území opět obydleli [3].

V regionu nastala rychlá kolektivizace zemědělství, průmyslové podniky byly znárodněny... Území bylo na mnoho desítek let uzavřená vojenská oblast. Roku 1991 se stala první svobodnou ekonomickou zónou v Rusku, která má svou vlastní správu, ale je podřízena Moskvě. Kaliningradská oblast je obklopena státy Evropské unie, kteří jsou zároveň i v organizaci NATO[3].

38.2.2 Rusko a poloha exklávy

Poloha exklávy je velmi strategická, Rusko tímto získalo přístup k Baltskému moři. Rusko zde mělo vždy umístěno mnoho vojáků. V současné době bylo toto území spojeno s konfliktem mezi Ruskem a USA o umístění raket Iskander s jadernými hlavicemi. Rusko tímto reagovalo na budování protiraketového štítu v Polsku a v České republice. V roce 2009 USA opustilo od záměru vybudování evropského protiraketového štítu. Na to reagovalo i Rusko o zrušení umístění raket v Kaliningradské oblasti. Nyní je zde umístěná baltská ruská flotila[4].

Za studené války sídlila v Kaliningradu důležitá námořní základna (Západní sovětské vojenské námořnictvo). Do rozpadu SSSR byla Kaliningradská oblast hermeticky uzavřena. I sovětské občany museli mít do roku 1969 speciální povolení, aby se do oblasti dostali. Důvodem takovéto uzavřenosti byly jaderné zbraně, které zde byly umístěny[5].

38.3 ZÁVĚR

Kaliningradská oblast má pro Rusko velmi výhodnou pozici, její blízkost k centrální Evropě mu přináší větší vliv na evropské státy, ale především přístup k Baltskému moři. I v současné době je potřeba mít víza pro návštěvu tohoto území, jelikož není území začleněno do Schengenského prostoru. Rusko sice považuje toto území za výkladní skříň, ekonomika území však není dobrá. HDP je zde dokonce 2x menší než evropského státu Albánie. Pro srovnání Kaliningradská oblast dosahuje 3758 USD, Estonsko 20 584 USD (rok 2008). Kaliningradská oblast je závislá i na dovozu energie z Litvy a Ruska [5].

POUŽITÁ LITERATURA

- *Státy a jejich představitelé*, [cit. 2013-05-31]. Dostupné na: <<http://libri.cz/database/staty/podlist.php?id=372>>
- *Kaliningrad: 750 let pohnuté historie*, [cit. 2013-05-31]. Dostupné na: <http://www.euractiv.cz/cl/2/1626/Kaliningrad_750_let_pohnute_historie>
- *Historie Pobaltí*, [cit. 2013-05-31]. Dostupné na: <<http://www.mundo.cz/pobalti/historie>>
- *Rusko po změně postoje USA neumístí v Kaliningradu rakety Iskander*, [cit. 2013-05-31]. Dostupné na: <<http://www.ceskatelevize.cz/ct24/svet/67189-rusko-po-zmene-postoje-usa-neumisti-v-kaliningradu-rakety-iskander/>>
- *Rusko: Co pro nás znamená Kaliningrad*, [cit. 2013-05-31]. Dostupné na: <<http://www.nekorektne.com/2008/11/rusko-co-pro-us-znamen-kaliningrad.html>>

Obrázek

Zdroj: <http://www.inkaliningrad.com/english/wp-content/uploads/2008/03/map-kaliningrad.JPG>